

”Digitoitu aineisto oli helppo löytää”

Aiheet, alkuperäisaineistot ja digitalisaation vaikutus Suomen historiaa käsittelevissä
pro gradu -tutkielmissa 1995–2017

Suomen historian
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Taru Hyvönen

3.11.2022
Turku

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Suomen historia

Tekijä: Taru Hyvönen

Otsikko: ”Digitoitu aineisto oli helppo löytää” – Aiheet, alkuperäisaineistot ja digitalisaation vaikutus Suomen historiaa käsittelevissä pro gradu -tutkielmissä 1995–2017

Sivumäärä: 91 sivua + 6 sivua liitteitä

Päivämäärä: 3.11.2022

Sähköisten alkuperäisaineistojen määrä lisääntyy koko ajan, samoin niiden käyttö historiantutkimuksessa. Kehityskulku on herättänyt huolta siitä, onko tutkimus keskittymässä sähköisiin aineistoihin, vaikka aineistoja on edelleen mittavia määriä digitoimattomina muistiorganisaatioissa ja tulee olemaan vielä kauan. Merkittävät aineistot ja kokonaiset aihepiirit voivat tulla sen myötä ohitetuiksi.

Historiantutkijoiden suhde aineistoihin on alkanut kehittyä jo perustutkintovaiheessa. Opiskelijoiden tekemien tutkimuksellisten valintojen tutkiminen voi näin ollen valaista sitä, millaiset mekanismit tämän suhteen muotoutumisessa vaikuttavat ja houkuttaako aineiston sähköinen saatavuus heitä jo varhaisessa vaiheessa puoleensa. Tässä tutkimuksessa analysoin Suomen historiasta pro gradunsa tehneiden opiskelijoiden aiheita ja alkuperäisaineistoja sekä niiden valintaan johtaneita syitä, erityisenä kiinnostuksenkohteenani digitalisaation vaikutus näihin valintoihin. Samalla tarkastelen, kuinka opiskelijoiden valinnat ovat muuttuneet digitalisaatiokehityksen mukana 1990-luvun puolivälistä aina 2010-luvun lopulle.

Tulosten perusteella sähköiset aineistot vetävät tosiaan monia opiskelijoita puoleensa ja niiden käyttömäärät ovat olleet kovassa kasvussa. Etenkin Kansalliskirjaston Historiallinen sanomalehtikirjasto ja Kansallisarkiston Digitaaliarkisto ovat saaneet opiskelijoista paljon käyttäjiä, mitä selittää se, että niissä ovat mittavimmat digitoidut kokoelmat ja toimivimmat järjestelmät. Digitoinnin ohjaava vaikutus näkyy tämän myötä jonkin verran esimerkiksi siinä, mitä aikakausia opiskelijat ovat tutkineet.

Toisaalta useimmat opiskelijat käyvät edelleen muistiorganisaatioissa paikan päällä eivätkä kaihda matkustamista aineistojen luo sen enempää kuin ennenkään. Varsinkin jatko-opintoihin jatkavien kohdalla voidaan nähdä, että he ovat valmiita valitsemaan myös haastavan reitin sopivan aineiston tavoittamiseksi. Heidän graduissaan on usein kaikkein monipuolisin lähdepohja, jota sähköinen aineisto hyvin täydentää. Tämän tutkimuksen perusteella heidän tekemistään valinnoista ei siis ole syytä olla huolissaan. On kuitenkin aiheellista kiinnittää huomiota siihen, että muistiorganisaatiot ja yliopistot parhaansa mukaan tukevat näitä valintoja.

Avainsanat: pro gradu -tutkielmat, opiskelijat, historiantutkimus, aiheet, tutkimusaineisto, digitointi, sähköiset arkistot, muistiorganisaatiot

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Kysymyksenasettelu	5
1.2	Käsitteet	6
1.3	Tutkimuksen rajaus	8
1.4	Teoreettinen viitekehys ja aiempi tutkimus	10
1.4.1	Tutkielmien aiheenvalinta	10
1.4.2	Tutkielmien alkuperäisaineistot ja niiden löytäminen	12
1.4.3	Digitalisaation vaikutus	14
1.4.4	Digitalisaatiokehitys kotimaisissa muistiorganisaatioissa	18
1.5	Tutkimusmenetelmät	20
1.5.1	Historian opinnäytteiden aineistot -kysely	20
1.5.2	Koodaus, teemoittelu ja kvantifiointi	22
1.6	Aineiston jatkokäyttö ja tutkimuseettiset kysymykset	23
2	Kyselyn vastaajat ja heidän tutkielmansa yleisesti	24
3	Tutkielmien aiheet	30
3.1	Tutkielmien aiheet yleisesti	30
3.1.1	Tutkimussuuntaukset, näkökulmat ja aihetyypit	30
3.1.2	Tutkielmien ajalliset rajaukset	33
3.2	Tutkielmien aiheiden valinta	35
3.2.1	Ulkoiset vaikutteet	37
3.2.2	Sisäiset vaikutteet	39
3.2.3	Aineistoperusteiset syyt	43
4	Tutkielmien alkuperäisaineistot	45
4.1	Tutkielmien aineistotyypit ja -formaatit	45
4.2	Tutkielmien aineistojen tavoittaminen	47
4.2.1	Fyysisessä sijaintipaikassa tutkitut aineistot	47
4.2.2	Lainatut aineistot	49
4.2.3	Kopioidut aineistot	50
4.2.4	Internetissä tutkitut aineistot	50
4.2.5	Muilla keinoin hankitut aineistot	51
4.3	Aineiston sijainti suhteessa tutkielmantekijään	52
4.4	Tutkielmien aineistojen löytyminen	54

5	Tutkielmien alkuperäisaineistojen sähköisyys	58
5.1	Sähköisen alkuperäisaineiston määrä ja piirteet	58
5.1.1	Sähköisen aineiston määrä	58
5.1.2	Sähköisen aineiston tyypit	61
5.1.3	Sähköinen aineisto eri tutkimussuuntauksissa	63
5.1.4	Sähköinen aineisto tutkitun aikakauden mukaan	64
5.2	Sähköisyyteen suhtautuminen	66
5.2.1	Sähköisten aineistojen käyttömäärät vastaajien muissa tutkielmissa	66
5.2.2	Suhtautuminen sähköisen aineiston käyttöön yleisesti	68
5.2.3	Sähköisen alkuperäisaineiston positiiviset puolet	69
5.2.4	Sähköisen alkuperäisaineiston ongelmakohdat	73
5.2.5	Kenellä on vastuu ongelmien ratkaisemisesta?	77
6	Loppupäätelmät	79
	Lähteet	84
	Liitteet	92
	Historian opinnäytteiden aineistot -kysely	92

1 Johdanto

1.1 Kysymyksenasettelu

Pro gradu -tutkielma on yleensä yliopisto-opiskelijan vaativin ponnistus. Suurin osa opiskelijoista ei jatka jatko-opintoihin, joten gradu on heidän opintojensa päätepiste. Valitettavasti tämä ei tarkoita, että tähän pisteeseen välttämättä päästäisiin, sillä opinnot jämähtävät usein juuri graduun. Vaikka gradu lopulta valmistuisi, opinnot saattavat sen takia venyä ja tutkinto valmistua jopa vuosia myöhemmin kuin on ollut tarkoitus.¹

Silloinkin kun opiskelija saa tehtyä graduaan, hänellä voi olla siihen hyvin erilainen lähestymistapa kuin jollakulla toisella. Osa lähtee tekemään akateemisesti kunnianhimoista gradua. Toiset pyrkivät pitämään gradun tarpeeksi helppona, jotta se tulee tehtyä.² Usein tavoitteena on, että gradun aihe vähintään kiinnostaisi tekijäänsä. Nämä ja monet muut motiivit ohjaavat sitä, miten graduntekijä valitsee aiheensa ja alkuperäisaineistonsa.

Valintoihin vaikuttavat myös graduntekijästä riippumattomat tekijät, kuten alkuperäisaineiston saatavuus ja käytettävyys. Hyvä graduohjaaja varmistaa, että aiheeseen sopiva aineisto on todella olemassa eikä se ole liian vaikeasti saavutettavissa tutkielman kokoon ja opiskelijan motivaatitasoon nähden. Suurin vastuu on kuitenkin graduntekijällä, joka voi aihe- ja aineistovalinnoillaan vaikuttaa paljon siihen, kuinka haastava hänen gradustaan muotoutuu.³

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sitä, millaisia Suomen historiasta tehtyjen gradujen aiheet ja alkuperäisaineistot ovat ja miten ne ovat tulleet valituiksi. Erityisenä kiinnostuksenkohteena on digitalisaation vaikutus näihin valintoihin. Missä määrin graduntekijät ovat käyttäneet sähköisesti saatavilla olevaa alkuperäisaineistoa ja miten he suhtautuvat sen käyttöön? Millainen vaikutus sillä on voinut olla aihe- ja aineistovalintoihin? Miten tilanne on muuttunut 1990-luvun lopulta 2010-luvulle, kun sähköisen alkuperäisaineiston saatavuus on lisääntynyt? Tarkoituksena on myös selvittää, mistä sähköisten aineistojen käyttö historianopiskelijoiden gradututkielmissä on alkanut ja miten se on yleistynyt.

¹ Härkönen 2019.

² Esim. Ylijoki & Ahrio 1995.

³ Esim. Kalela 1995.

Opiskelijoiden varhaisilla kokemuksilla digitaalisten ja toisaalta analogisten aineistojen käytöstä voi olla merkitystä, kun pohditaan koko historian tutkimuksen tulevaisuutta ja digitalisoituvaa suhdetta alkuperäisaineistoihin. Jos myös jatko-opintoihin ja tutkimustyöhön hakeutuvat opiskelijat ovat tottuneet käyttämään lähinnä sähköisiä alkuperäisaineistoja ja etsiytyvät mieluiten niiden pariin, mitä se voi tarkoittaa historian tutkimukselle? Arkistotieteen yliopistotutkija Pekka Henttonen on todennut: ”On nähtävissä, että on tulossa uusi sukupolvi tutkijoita, jotka eivät välttämättä edes huomaa aineistoja, jotka eivät ole netissä.”⁴ Tällainen mahdollisuus voidaan nähdä huolestuttavana, koska kaikkea olemassa olevaa historiallista alkuperäisaineistoa ei ole digitoitu eikä välttämättä tulla koskaan digitoimaan. Lisäksi muistiorganisaatiot tekevät yleensä digitointia koskevat valinnat, eivätkä ne välttämättä vastaa historian tutkimuksen tarpeita.⁵ Tämä tutkimus voi osaltaan valaista sitä, onko digitoinnin ohjaava vaikutus opiskelijoihin todella näin vahva ja onko siitä syytä olla huolissaan.

1.2 Käsitteet

Kun tässä tutkimuksessa puhutaan aineistoista tai lähteistä, niillä ei tarkoiteta tutkimuskirjallisuutta. Mielenkiinnon kohteena ovat koko ajan *alkuperäis- eli primääriaineistot*: ne aineistot, joita historianopiskelijoiden gradututkielmissä on tutkittu ja jotka ovat pääsääntöisesti menneisyydessä, tutkimuksen kohteena olevana aikakautena syntyneitä aineistoja.

Alkuperäisaineisto voi olla monessa muodossa. Tässä tutkimuksessa olen erityisen kiinnostunut *sähköisestä alkuperäisaineistosta*, jolla viitataan aineistoon, joka on tarkasteltavissa tietoteknisellä välineellä. Yleensä tämä väline on tietokone, jolloin aineisto on *digitaalista* eli muodostuu käytännössä ykkösistä ja nolista, joiden informaatio sisällön tietokone tulkitsee.

Sähköisen aineiston jaan syntysähköiseen ja digitoituun aineistoon. Näistä *syntysähköinen aineisto* on jo alun perin syntynyt digitaalisiin välinein ja sitä käsitellään sähköisessä muodossa, esimerkiksi tietojärjestelmissä. Muun muassa internetin blogitekstit, digitaalikameralla otetut valokuvat sekä tekstinkäsittelyohjelmilla luodut ja tietokoneelle

⁴ Tamminen 2017.

⁵ Hupaniitti 2012, 6,60–63,91; Rosvall 2022.

tallennetut asiakirjat ovat syntysähköistä aineistoa. Digitaalisessa muodossa luotu mutta tulostettu asiakirja ei tämän määritelmän mukaisesti ole syntysähköistä aineistoa.⁶

Digitoidulla aineistolla tarkoitan aineistoa, joka on ollut alun perin analogisessa muodossa. Jossain elinkaarensa vaiheessa se on siirretty digitaaliseen, tietokoneella tarkasteltavaan muotoon esimerkiksi skannaamalla, valokuvaamalla tai tietokoneeseen kytketyn nauhurin avulla. Myös museoesineistöä voidaan digitoida valokuvaamalla.⁷

Analoginen aineisto on digitaalisen aineiston määritelmällinen vastakohta. Siinä informaation tallemuoto on esimerkiksi paperi, nauha tai filmi. Analoginen versio voi digitoinnista huolimatta olla tutkijoiden käytettävissä, ellei sitä ole hävitetty tai sille ole asetettu käyttörajoituksia esimerkiksi alkuperäiskappaleiden suojelemiseksi.⁸ Vaikka kaikki sähköinen aineisto ymmärretään usein arkistoalan ammattikeskustelussakin digitaalseksi ja muussa muodossa oleva aineisto analogiseksi, jaottelu ei ole todellisuudessa näin yksioikoinen. Sähköinen aineisto voi olla digitaalisen sijaan analogista, kun kyse on magneettisesta tai optisesta tallevälineestä. Esimerkiksi kelanauha ja VHS-nauha ovat sähköisiä mutta analogisia formaatteja.⁹

Edellä mainitusta syystä sähköisen aineiston vastakohtana käytetään tässä tutkimuksessa myös hiukan kömpelöä ilmaisua *ei-sähköinen* aineisto. Graduntekijän käyttämän aineiston ymmärretään olevan tämän tutkimuksen kontekstissa ei-sähköistä, jos se sijaitsee ei-sähköisessä muodossa sijaintipaikassaan ja graduntekijä on kohdannut tämän ei-sähköisen version. Kyse on tällöin yleensä paperisessa mutta usein myös mikrofilmimuodossa tutkitusta aineistosta, sillä mikrofilmiä ei lasketa sähköiseksi aineistoksi. Jos graduntekijä itse on ottanut ei-sähköisestä aineistosta sähköisiä kopioita esimerkiksi valokuvaamalla tai niitä on toimitettu hänelle pyynnöstä, aineiston määritellään silti olevan lähtökohtaisesti ei-sähköistä. Vastaavasti sähköisessä muodossa ollut aineisto nähdään sähköisenä, vaikka graduntekijä olisi hankkinut siitä ei-sähköisiä kopioita itselleen esimerkiksi tulostamalla.

Muistiorganisaatioilla tarkoitetaan yleisesti arkistoja, kirjastoja ja museoita.

Määritelmällisesti sillä voidaan viitata laitokseen, joka säilyttää kansallista kulttuuriperintöä,

⁶ Eräkaski 2012.

⁷ Mattila et al. 2005, 72–74; Lybeck et al. 2006, 159; Puustinen 2011.

⁸ Esimerkiksi Kansallisarkiston säilyttämien aineistojen analogisia versioita voidaan tietysti edellytyksin hävittää digitoinnin jälkeen. Toisaalta digitointivalintojen yhtenä kriteerinä on usein alkuperäiskappaleiden suojeleminen käytön aiheuttamilta vaurioilta. Kansallisarkiston arvottamisen kategoriat ja kriteerit analogisten asiakirjojen säilytysmuodosta päättämiseksi 2020; Lybeck et al. 2006, 160; Arkistojen Portti: käyttörajoitus.

⁹ Lybeck et al. 2006, 70, 120–123.

siis kirjaimellisesti ”kansakunnan muistia”. Tämän tutkimuksen kontekstissa viitataan muistiorganisaatiolla yleisesti sellaisiin laitoksiin, joiden keskeisiin toiminta-alueisiin kuuluu aineistojen kerääminen ja tarjoaminen asiakkaiden tutkittaviksi. Muistiorganisaatioiksi luetaan esimerkiksi kuntien ja yliopistojen kirjastot ja arkistot, Kansallisarkisto toimipisteineen sekä yksityiset keskusarkistot, kuten Työväen Arkisto.¹⁰

Muistiorganisaatioista puhumalla teen eroa aineistokokoelmiin, joita voidaan myös nimittää arkistoiksi tai kirjastoiksi.¹¹ Esimerkiksi yhdistyksen arkisto tai jonkun henkilön yksityisarkisto on hyvin harvoin oma muistiorganisaationsa, vaikka niistä puhutaankin arkistoina. Moni yksityisen toimijan ja henkilön arkisto on kuitenkin lahjoitettu muistiorganisaatioon ja on siellä muistiorganisaation asiakkaiden tutkittavissa. Näissä tapauksissa ymmärretään tämän tutkimuksen kontekstissa, että yksityisarkiston aineisto on muuttunut muistiorganisaation aineistoksi.

1.3 Tutkimuksen rajaus

Tutkimuksen pääasiallisena aineistona on käytetty kyselyvastauksia, jotka on saatu kesällä ja syksyllä 2017 yleisessä jaossa olleella verkkokyselylomakkeella. Tähän Historian opinnäytteiden aineistot -kyselyyn pyydettiin vastauksia henkilöiltä, jotka ovat tehneet tai parhaillaan tekemässä Suomen historiaan liittyvää pro gradu -tutkielmaa tai sivuainetutkielmaa ja aloittaneet sen aikaisintaan vuonna 1995. Kyselyssä kysyttiin tietoja tutkielman aiheesta ja alkuperäisaineistosta sekä vastaajan suhtautumisesta sähköisen alkuperäisaineiston käyttöön. Tarkka kysymyslista on liitetty tämän tutkimuksen loppuun.

Tarkastelun keskittäminen Suomen historiaa käsitteleviin graduihin auttoi rajaamaan graduissa käytettyjen aineistojen sijaintipaikat etupäässä kotimaahan. Oletuksena oli, että Suomen historiasta graduaan tekeville on tarjolla monenlaisia ei-sähköisiä aineistoja myös lähellä eikä valinta sähköisen ja ei-sähköisen aineiston välillä ole väistämättä matkustusresurssikysymys.

Tässä tutkimuksessa puhutaan ”Suomen historiaa käsittelevistä graduista” pelkän ”Suomen historian gradujen” sijaan, koska Suomen historiaa opetetaan yliopistoissa monella eri nimellä. Osassa yliopistoista on oma Suomen historian oppiaineensa, mutta eri yliopistoissa

¹⁰ Lybeck et al. 2006, 159; Kotimaisten kielten keskus: Muistiorganisaatio.

¹¹ ”Sanalla arkisto on kolme perusmerkitystä. Se voi tarkoittaa 1) arkistohuonetta, 2) organisaatioyksikköä tai laitosta joka säilyttää arkistoa/arkistoja, 3) arkistonmuodostajan toiminnan tuloksena syntyneitä asiakirjojen kokonaisuutta eli fondia.” Lybeck et al. 2006, 16.

historiaoppiaineiden jaottelu on tehty eri tavalla. Siksi kyselyyn ei pyydetty vastauksia minkään määritellyn oppiaineen opiskelijoilta. Kyselyvastauksissa ilmoitettujen oppiaineiden ja yliopistojen jakaumaa eritellään seuraavassa pääluvussa.

Kyselyyn oli mahdollista vastata keskeneräisen gradun pohjalta. Ajatuksena oli, että opettajat voisivat jakaa kyselyä maisteriseminaariryhmilleen ja näin kysely tavoittaisi tuoreita graduntekijöitä. Tämä toteutui selvimmin Itä-Suomen yliopistossa, josta tuli useita vastauksia edellisenä vuonna eli 2016 aloitetuista, vielä keskeneräisistä graduista. Nämä ja muut keskeneräisiä graduja käsitelleet vastaukset eivät ole siinä mielessä täydellisiä ja täysin muiden vastausten kanssa vertailukelpoisia, että niissä näkyisivät kaikki aiheissa ja aineistoissa tapahtuneet muutokset koko graduprosessin ajalta. Niistä saa kuitenkin laajemman kuvan graduntekijöistä tarkastelujakson loppupäässä. Näillä vastaajilla ovat myös tuoreemmin mielessä suunnitteluprosessinsa käänneet, kuten hylätyiksi tulleet varhaiset aihe suunnitelmat. Lisäksi heidän vastauksensa tasapainottavat sitä, että iso osa kyselyn kaikista vastaajista vaikutti kuuluvan yliopistojen henkilökuntaan eikä näin ollen oletettavasti vastaa keskivertoa graduntekijäjoukkoa.

Kyselyyn oli myös mahdollista vastata pro gradun sijaan sivuainetutkielman pohjalta. Opiskelijalle on tarjolla sivuainetutkielman mahdollisuus, jos hän tehnyt jo yhden pro gradun mutta haluaa suorittaa ylemmän korkeakoulututkinnon myös toisesta oppiaineesta tai opintolinjasta. Sivuainetutkielmat ovat graduja lyhyempiä¹² mutta sisällöllisesti niitä arvioidaan samoin periaattein, joten niiden katsottiin tämän tutkimuksen kontekstissa olevan tarpeeksi verrannollisia keskenään. Sivuainetutkielmia käsitteleviä vastauksia tuli lopulta vain yksi, joten puhun tässä tutkimuksessa kaikenkattavasti "graduista" enkä yleensä erottele sitä joukosta.

Koska tutkimuksen yhtenä tavoitteena on selvittää sähköisen aineiston käyttöä, vuosi 1995 on varsin varhainen aikarajauksen alkupiste. Aikarajaus oli kuitenkin varmuuden vuoksi ulotettu 1990-luvun puolelle, jotta tavoitetuksi tulisivat sellaisetkin sähköiset aineistot, joiden olemassaoloa en olisi etukäteen osannut ottaa huomioon. Tällaiseksi osoittautuikin Suomen Sukututkimusseuran HisKi-tietokanta¹³, jota eräs kyselyyn vastanneista on käyttänyt graduun

¹² Esimerkiksi Turun yliopiston Suomen historian oppiaineessa vuonna 2017 gradun tavoitepituus oli 60–90 sivua ja sivuainetutkielman 40–50 sivua.

¹³ HisKi on kirkonkirjoihin kuuluvien kastettujen, vihittyjen ja haudattujen luetteloiden hakemistotietokanta. Suomen Sukututkimusseuran verkkosivu, HisKi.

varten vuosina 1999–2001. Laajan aikarajauksen tarkoituksena oli myös auttaa hahmottamaan, mistä sähköisten aineistojen käyttö historianopiskelijoiden gradututkielmissa on alkanut ja miten se on yleistynyt.

1.4 Teorettinen viitekehys ja aiempi tutkimus

Tämä tutkimus on luonteeltaan osin poikkitieteellinen. Ytimeltään se on historiografinen eli historiantutkimusta tutkiva, koska kohteena ovat historianopiskelijoiden tekemät tutkimukselliset valinnat. Aineistovalintojen kautta käsittelen muistiorganisaatioita aineistojen tarjoajina, minkä kautta sivuan erityisesti informaatio- ja arkistotiedettä. Pienenä sivujuonteena on myös kasvatustieteellinen näkökulma, kun käsittelen ohjauksen ja aiempien opintojen roolia opiskelijoiden tekemissä tutkimusvalinnoissa.

1.4.1 Tutkielmien aiheenvalinta

Tutkimukselliset valinnat ovat varsin vähän tutkittu aihepiiri niin historiantutkijoiden kuin erityisesti -opiskelijoiden kohdalla. Varsinkin tutkimusideoiden syntyä ja aihevalintaa on tutkittu hyvin vähän. Historiantutkijoiden osalta on selvitetty 1970-luvulla, miten he ovat saaneet tutkimusideansa etupäässä omista aiemmista tutkimuksistaan. Toissijaisesti ideat ovat syntyneet kohdatusta alkuperäismateriaalista sekä ”pohtimalla historiallisia ongelmia”. Muutamat kertoivat ideoiden syntyneen keskustelemalla kollegoiden kanssa.¹⁴ Vaikka tässä 1970-luvun tutkimuksessa alkuperäismateriaali oli mainittu kohtalaisen yleisenä ideoiden lähteenä, kirjallisuuden pohjaoletus näyttää kuitenkin olevan, että tutkijat valitsevat ensin aiheen ja etsivät siihen sopivan aineiston eivätkä toisinpäin.¹⁵

Opiskelijoiden aiheenvalintaprosessista ei löytynyt tutkimusta. Lähtökohtana voidaan kuitenkin pitää sitä, ettei heillä juurikaan ole aiempia tutkimuksia antamassa ideoita, sillä yleensä graduntekijöillä on takanaan vain proseminaari- tai kandidaatintyö. Ohjaajilta ohjaajille suunnatuissa puheenvuoroissa on jonkin verran käsitelty opiskelijoiden aihevalintoja, mutta niissäkin on todettu lähinnä, että tämä prosessi on usein opiskelijalle vaikea. Itse valittu aihe koetaan kuitenkin kiinnostavampana kuin ohjaajan osoittama, ja tämä innostus puolestaan on tärkeää työn valmistumisen kannalta. Valinnanvapaus saattaa kuitenkin olla osittainen harha: ainakin monen eri alan opinnäytteitä analysoinut

¹⁴ Uva 1977, 28.

¹⁵ Ks. esim. Sinn & Soares 2014.

kasvatustieteilijä Juha T. Hakala sanoo havainneensa opiskelijoiden sortuvan aihevalinnoissaan usein niin sanottuun matkimismenettelyyn eli päätyvän samoihin aiheisiin kuin moni muukin.¹⁶

Ohjauksen merkityksestä puhuttaessa sivutaan kasvatustiedettä ja sen piiristä erityisesti didaktiikkaa eli opetusoppia. Tulkitsen, että graduun vaikuttavina tekijöinä ovat molemmat didaktiikan osat eli opetussuunnitelma ja opetusmenetelmät.¹⁷ Sillä, mitä opetetaan ja miten, on nähdäkseni potentiaalia vaikuttaa kauaskantoisesti siihen, millaisista aiheista opiskelija on kiinnostunut ja millaisten aiheiden hän toisaalta kokee soveltuvan gradututkielmaan. Käsitukset itselle mahdollisista tutkimuksellisista valinnoista syntyvät muun muassa kohdattujen esimerkkien ja viime kädessä maisteriseminaarista ja ohjaajalta saadun palautteen perusteella. Vaikka historianopiskelijan odotetaan tekevän tutkielmansa pääosin itsenäisesti, pienetkin tekijät esimerkiksi opiskelijan ja ohjaajan välisessä vuorovaikutuksessa voivat lopulta vaikuttaa tekoprosessiin. Ohjaajan varsinaisten ohjaustaitojen lisäksi tämän tiedekuva, tulkinnat ja maailmankuva voivat suodattaa ohjaustyöhön ja jopa rajoittaa opinnäytetöiden aiheita.¹⁸

Vaikka tutkimusideoita koskevan tutkimuskirjallisuuden puutteen perusteella voisi tulkita, että ideat syntyisivät jonkinlaisessa tyhjiössä, oletan valitun aiheen olevan todellisuudessa monen tekijän kompromissi. Valintaan vaikuttavia osatekijöitä ovat esimerkiksi sopivan aineiston löytyminen ja saatavuus sekä yleinen kiinnostus ja kysyntä aihetta koskevaa tutkimusta kohtaan. Aiheesta ja ideoista puhuttaessa on myös erotettavissa eri tasoja: tutkimuskysymykset muokkautuvat tutkimusprosessin aikana helpommin kuin näkökulma, ja näkökulma puolestaan todennäköisesti helpommin kuin koko aihepiiri. Opiskelijat tekevät oletettavasti enemmän tai ainakin erityyppisiä kompromisseja kuin kokeneet tutkijat, etupäässä siksi, että jälkimmäiset hahmottavat jo paremmin mahdollisuutensa. Tutkijoihin verrattuna opiskelijoita rajoittanee vähemmän se, jos aiheelle ei ole erityistä kysyntää, mutta pienehkötkin tutkimuksesta koituvat kustannukset voivat olla heille suurempi kynnyskysymys.

¹⁶ Eloranta 1996; Hakala 1996, 101.

¹⁷ Ks. Hellström 2008, 30 (didaktiikan määritelmä).

¹⁸ Kalela 1995; Ahrio & Ylijoki 1995; Ylijoki & Ahrio 1995; Heinonen 2006, 68.

1.4.2 Tutkielmien alkuperäisaineistot ja niiden löytäminen

Erilaisten alkuperäisaineistojen suosiosta historian tutkimuksessa on tehty joitakin selvityksiä, joskin lähinnä angloamerikkalaisessa kontekstissa. Niiden perusteella ainakin vuosina 2001–2002 historian tutkijoiden käytetyin ja tärkeimpänä pidetty aineistoryhmä olivat sanomalehdet, mutta myös julkaisematonta kirjeenvaihtoa, käsikirjoituksia ja päiväkirjoja käytettiin paljon.¹⁹ 2010-luvun alussa tehdyssä selvityksessä nämä kaikki olivat säilyttäneet suosionsa, mutta tuolloin korkealla olivat myös kirjat, aikakauslehdet ja valokuvat. On kuitenkin huomioitava, että kyseiseen selvitykseen osallistuneet tutkijat olivat etupäässä naishistoriantutkijoita eli heidän aineistonsa ovat voineet poiketa keskiverron historian tutkijan aineistosta.²⁰ Outi Hupaniitun vuonna 2011 tekemässä, yleisesti suomalaisten muistiorganisaatioiden käyttäjille suunnatussa kyselyssä käytetyimpiä aineistoja olivat sanoma- ja aikakauslehdet, asiakirjat, kirjat, valokuvat ja kartat, tässä järjestyksessä. Asiakirjojen tyyppejä ei valitettavasti hänen selvityksessään eritelty.²¹

Käytetyimmistä aineistoformaateista löytyi vähemmän tutkimuksia. Vuosina 2001–2002 tehdyssä kanadalaisessa selvityksessä kysyttiin historian tutkijoilta, missä formaatissa he ovat tutkineet senhetkisen tutkimuksensa aineistoa. Melkein kaikki vastasivat tutkineensa alkuperäistä formaattia, mikä se onkaan ollut. Noin 80 prosenttia oli käyttänyt mikrofilmikopioita. Sähköisiä versioita (e-reproductions) käytti tuolloin jo noin 20 prosenttia vastaajista, mutta tällä on voitu viitata omaan käyttöön tehtyihin digitaalisiin kopioihin eikä muistiorganisaation julkaisemiin digitoituihin versioihin.²²

Alkuperäisaineistojen löytämistä on kuvattu yhdeksi historian tutkimuksen haastavimmista vaiheista. Erityisen haastavaksi historian tutkijat kokevat uusien aineistojen etsimisen heille ennestään tuntemattomista aihepiireistä: sen on kuvattu olevan jopa pelottava ja lannistava osa historian tutkimusta.²³ Perustutkinto-opiskelijat ovat tämän tilanteen edessä liki väistämättä, joten voidaan hyvällä syyllä olettaa, että aineistojen etsiminen saattaa monelle heistä näyttäytyä isona ja haastavana asiana.

Monessa tutkimuksessa on käsitelty erityisesti arkistojen käytön ja hakujärjestelmien haastavuutta. Kirjastojen yleinen toimintalogiikka on kaikille tuttu jo lapsesta lähtien, mutta

¹⁹ Tibbo 2003.

²⁰ Chassanoff 2013.

²¹ Hupaniittu 2012, 25.

²² Duff et al. 2004.

²³ Southwell 2002; Rutner & Schonfeld 2012.

monet historianopiskelijatkin vierailevat arkistossa ensimmäisen kerran vasta opintojensa yhteydessä. Tämä arkistojen vieraus voi olla osasy s siihen, että vaikka arkistoaineistot nähdään historiantutkimuksen perinteisinä lähteinä, edes tutkijat eivät välttämättä halua hakeutua ensisijaisesti niiden luo, jos muita vaihtoehtoja on saatavilla.²⁴ Koska arkistoilla ja aineistokokoelmilla on suuria keskinäisiä eroja, kokeneetkin tutkijat löytävät itsensä silloin tällöin uudenlaisten aineistojen, käytänteiden ja hakujärjestelmien ääreltä ja voivat tuntea niiden edessä epävarmuutta ja hetkellistä epätoivoakin.²⁵

Varmuutta arkistotyöskentelyyn lisäävät perehtyneisyys niin tutkittavaan aihepiiriin, yleiseen arkistojen toimintalogiikkaan kuin nimenomaisen kyseessä olevan arkiston kokoelmiin ja hakujärjestelmiin.²⁶ Elizabeth Yakel ja Deborah Torres ovat esittäneet, että arkistojen käyttö kerryttää ajan mittaan ”arkistoälyä”, joka käsittää muun muassa arkistojen käsitteistön ja käytänteiden sisäistämisen, kehittyneet hakustrategiat sekä aineiston ja sen ilmentymien (esimerkiksi hakukortiston kortti) välisten yhteyksien ymmärtämisen.²⁷ Useissa tutkimuksissa on painotettu tutkijan ja arkistonhoitajan välisen kommunikaation merkitystä, koska arkistonhoitaja lähtökohtaisesti tuntee aineistot paremmin kuin niitä ensimmäistä kertaa hakeva tutkija ja voi auttaa tätä identifioimaan olennaiset aineistokokonaisuudet.²⁸

Ensimmäisiä tutkimuksiaan tekevillä opiskelijoilla ei ymmärrettävästi ole vielä merkittävää kokemusta arkistojen käytöstä. Angloamerikkalaisissa tutkimuksissa on todettu, etteivät sikäläiset historiaopintojen opetusohjelmat tarjoa systemaattisesti harjoitusta arkistojen käytössä tai vähintään se on riittämätöntä, koska orientaatiokurssin jälkeenkään opiskelijat eivät luota omiin kykyihinsä toimia arkistossa ja etsiä aineistoa.²⁹ Näkisin omien kokemusteni perusteella tämän pätevän ainakin jossain määrin myös suomalaisen yliopisto-opetukseen, sillä vaikka historiaopintoihini kuului vierailuja arkistoissa ja arkistoaineistojen tutkimista, en saanut kertaakaan varsinaista opastusta arkistossa asioimisessa ja hakutyökalujen käytössä.

Myös esimerkillä voi olla merkitystä: Roberto Delgadillo ja Beverly P. Lynch ovat esittäneet kirjastojen käyttöön ja tiedonhakuun liittyen, että opintojen varsinaisen sisällön lisäksi opettajien esimerkki ja suhtautuminen muun muassa kirjastojen kokoelmiin ja asiantuntijoiden avun pyytämiseen vaikuttavat opiskelijoiden suhtautumiseen. Delgadillo ja

²⁴ Sundqvist 2009, 24–25.

²⁵ Duff & Johnson 2002.

²⁶ Cole 2000; Duff & Johnson 2002; Yakel & Torres 2003.

²⁷ Yakel & Torres 2003.

²⁸ Duff & Johnson 2002; Yakel & Torres 2003; Rutner & Schonfeld 2012.

²⁹ Prom 2004; Duff & Cherry 2008; Morris et al. 2014.

Lynch näkevät, että olisi tärkeää kiinnittää huomio niihin ensimmäisiin vuosiin, kun opiskelijoiden tutkimustaidoille luodaan pohja.³⁰ Tohtoriopiskelijat oppivat todennetusti paljon tutkimustaitoja myös vertaisiltaan.³¹

Aineistojen etsimisopastuksen lisäksi opiskelija voi tietenkin kysyä myös suoria vinkkejä sopivista aineistoista. Siinä missä muistiorganisaatioiden työntekijät tuntevat omat kokoelmansa ainakin pintapuolisesti, kokenut tutkija pystyy usein antamaan vieläkin tarkempaa tietoa oman perehtymisalansa aineistoista ja opastamaan oikeaan muistiorganisaatioon. Historiantutkijat hyödyntävätkin usein kollegoidensa tietämystä – joskus suoraan kysymällä, mutta erityisesti seuraamalla heidän tutkimustensa lähdeviitteitä.³² Varsinkin ennen nykyisenlaisia tietokantoja ja hakukoneita tällaisia muilta tutkijoilta saatuja tietoja pidettiin historiantutkijoiden keskuudessa hyödyllisimpinä tapoina saada tietoa aineistoista. Vielä 1990-luvun alussa iso osa tutkijoista löysi tiensä arkistoon toisen henkilön neuvomana.³³ Graduntekijälle ilmeinen tiedonlähde tai ainakin tiedonhaun aloituspiste on oma ohjaaja, mutta heillekin muut akateemiset kontaktit ja tutkimuskirjallisuuden lähdeviitteet ovat potentiaalisesti hyödyksi aineiston etsimisessä.

1.4.3 Digitalisaation vaikutus

Digitalisaatio on muuttanut alkuperäisaineistojen etsimistä ja käsittelyä monella tavalla jo ennen niiden digitointia. Ensinnäkin aineistojen hakeminen on muuttunut: 2000-luvun alkuvuosien selvityksissä näkyy, kuinka muistiorganisaatioiden sähköiset hakujärjestelmät alkoivat tehdä tuloaan ja nousta muiden hakukeinojen rinnalle.³⁴ Ne eivät ole välttämättä vähentäneet matkustamista aineistojen luo, mutta ne ovat auttaneet tekemään matkustamisesta paljon strategisempaa. Tutkija tietää aiempaa paremmin jo muistiorganisaatioon saapuessaan, miten kohdentaa tutkimuksensa.³⁵

Englanninkielisessä maailmassa aineistojen löytämistä ovat mullistaneet erityisesti hakumahdollisuudet Googlesta ja kirjapalvelu Google Booksista. Ne ovat siellä muodostuneet jo historiantutkijoiden keskeisimmäksi työkaluksi niin primääri- kuin sekundääriaineistojen paikantamisessa ja osin tutkimisessakin. Erityisen paljon niistä on hyötyä silloin, kun tutkija

³⁰ Delgadillo & Lynch 1999.

³¹ Rutner & Schonfeld 2012.

³² Duff et al. 2004; Rutner & Schonfeld 2012; Chassanoff 2013.

³³ Stevens 1977, 68; Conway 1994, tässä Henttonen 2015, 245–246.

³⁴ Anderson 2004; Dalton & Charnigo 2004.

³⁵ Rutner & Schonfeld 2012.

kartoittaa itselleen ennestään tuntematonta aihepiiriä. Amerikkalaistutkijoiden keskuudessa jopa yleisin tapa uusien sähköisten aineistokokoelmien löytämiseksi ovat yleiset internet-haut.³⁶ Suomalaisessakin kontekstissa Google Books on saanut ainakin mainintoja, mutta sen tai internet-hakukoneiden käytön yleisyydestä ei ole tarkempaa tietoa.³⁷

Myös aineistojen läpikäyminen on muuttunut. Jo ennen kuin muistiorganisaatiot ovat ehtineet aloittaa digitoitejaan, käyttäjät ovat koonneet aineistoista omia kokoelmia valokuvaamalla ja skannaamalla. Varsinkin digikameroiden yleistyminen 2000-luvun alkuvuosista lähtien on muuttanut aineiston keräämistä ja koko tutkimustyötä merkittävästi, kun kuvatut aineistot ovat tavoitettavissa milloin ja missä vain. Nykyään käyttäjät kerryttävät kokoelmiaan myös lataamalla digitoituja aineistoja verkkopalveluista itselleen. Vuonna 2011 tehdyssä suomalaisessa selvityksessä jo noin 70 prosentilla akateemisista vastaajista oli oma sähköinen kokoelma.³⁸

Nykytutkijoiden matkat muistiorganisaatioihin ovatkin siis varsinaisten tutkimusmatkojen sijaan enemmänkin täsmäiskuja, joiden aikana kuvataan etukäteen paikannettuja ja valittuja aineistoja. Tämä kehitys on muuttanut jopa tutkijoiden vuodenkiertoa: ei tarvitse enää varata aikaa pitkille arkistovierailuille muiden töiden – kuten opetusjaksojen – väliin, vaan kuvattuja aineistoja voi tutkia silloin kun sopii. Muistiinpanojen kirjoittaminen paikan päällä ei tosin ole kokonaan loppunut, vaan ainakin vielä 2010-luvun alussa se on edelleen ollut monelle tutkijalle osa tutkimustyötä.³⁹

Arkistoissa vietetyn ajan vähenemisen varjopuolena on nähty se, ettei arkistotyöskentelyssä enää olla samaan tapaan tekemisissä toisten tutkijoiden ja arkistonhoitajien kanssa. Jennifer Rutner ja Roger C. Schonfeld esittävät, että varsinkin tohtoriopiskelijat oppivat tämän myötä paljon aiempaa vähemmän arkisto- ja lähdeöskentelytaitoja, eikä heille myöskään synny entiseen tapaan kontakteja ja keskustelua muiden oman alan tutkijoiden kanssa.⁴⁰ Aiempaa vähäisempi arkistotyöskentely voi siis hidastaa sekä edellä mainitun ”arkistoälyn” kehittymistä että omaa alaa koskevan taustatietämyksen kerryttämistä ja verkostoitumista.

Alkuperäisaineiston digitointi on sinänsä vasta alussa oleva prosessi, jonka vaikutukset tutkimukseen alkavat pikkuhiljaa näkyä. Vuoden 2022 alussa kotimaisten museoiden

³⁶ Rutner & Schonfeld 2012.

³⁷ Hupaniittu 2012, 57.

³⁸ Hupaniittu 2012, 74; Rutner & Schonfeld 2012.

³⁹ Rutner & Schonfeld 2012.

⁴⁰ Rutner & Schonfeld 2012. Ks. myös Tarkiainen 2002 ja Hupaniittu 2012, 81.

aineistoista oli arviolta digitoitu 35 prosenttia, mutta Kansallisarkisto arvioi digitoineensa vasta 3,9 prosenttia omasta aineistomassastaan. Suomessa kaiken kulttuuriperintöaineiston digitointi kestäisi tämänhetkisellä tahdilla 200 vuotta.⁴¹ Digitointi on valitettavasti monissa muistiorganisaatioissa alkanut vielä hitaammin. Tätä kirjoittaessa suunnittelen ja ohjaan itse työkseni Turun kaupungin arkistoaineistojen digitointia ja joudun valitettavasti sanomaan, ettei sitä ole edes kunnolla saatu alkuun. Vasta rakennusvalvonnan pääpiirustusaineistoja sekä kaupunginvaltuuston keskustelupöytäkirjoja on merkittävässä määrin digitoitu, eikä niiden omatoiminen tarkastelu ja hankkiminen ole ollut vielä mahdollista ulkoisille asiakkaille.⁴²

Outi Hupaniitun vuonna 2011 tekemän selvityksen mukaan useimmissa muistiorganisaatioissa oli digitoitu valokuvia. Niiden jälkeen tulivat yleisyysjärjestyksessä asiakirjat, esineet, haastattelut, piirustukset/kartat/julisteet sekä kirjat. Määrällisesti eniten oli puolestaan digitoitu asiakirjoja, kirkonkirjojen henkilötietueita, sanoma- ja aikakauslehtiä sekä valokuvia.⁴³

Digitointiaste ei kuitenkaan vielä suoraan kerro, kuinka suuri osa digitoidusta aineistosta on todellisuudessa asiakkaiden käytettävissä. Lisäksi muun muassa käyttörajoitukset, huonosti toteutetut haku- ja käyttöjärjestelmät, riittämättömät metatiedot ja heikkolaatuinen digitointi voivat käytännössä tehdä digitoitujen aineistojen käyttämisestä kohtuuttoman vaikeaa tai mahdotonta. Digitointivalintoja ei myöskään ole aina tehty käyttäjiä tai edes tietopalvelutyöntekijöitä kuunnellen.⁴⁴ Vaikka erityisiä ongelmia digitoitujen aineistojen käytössä ei olisikaan, tutkija saattaa mieluummin valita alkuperäismuotoiset aineistot myös siksi, että saisi ”kenttäkokemuksen”; niiden käsittely koetaan kiehtovammaksi ja tunnelmallisemmaksi kuin kopioiden. Alkuperäiset halutaan ainakin nähdä, vaikka kopioiden käyttäminen on lopulta tutkimustyön edetessä kätevämpää.⁴⁵

Digitoiduilla aineistoilla on kuitenkin puolensa. Merkittävä vetovoimatekijä on tietenkin se, että sähköistä aineistoa on mahdollisuus tutkia omalta koneelta käsin ilman tutkimis- ja kuvausmatkoja arkistoon. Kun historian tutkijoilta on kysytty syitä sille, miksi heidän on ollut vaikea päästä käsiksi haluamiinsa aineistoihin, suurin osa on nimennyt maantieteellisen etäisyyden. Matkustamista aineistojen perässä rajoittavat aika ja raha.⁴⁶ Sähköisten aineistojen

⁴¹ Merisalo & Happonen 2022; Rosvall 2022.

⁴² Ollila 2022.

⁴³ Hupaniittu 2012, 18–19.

⁴⁴ Hupaniittu 2012, 38,41–43,55,60–63.

⁴⁵ Duff et al. 2004; Morris et al. 2014; Sinn & Soares 2014.

⁴⁶ Uva 1977; Duff et al. 2004.

saatavuus voi siis parhaimmillaan kaventaa maantieteellisiä ja sosioekonomisia eroja.⁴⁷ On kuitenkin huomioitava, että joissain tapauksissa digitoitujen aineistojen tutkiminen voi olla maksullista, vaikka alkuperäiset olisivat tutkittavissa ilmaiseksi, joten raha saattaa joskus painaa vaakakupissa myös toiseen suuntaan.⁴⁸

Myös tekniset ratkaisut kehittyvät. Alkuperäinen ajatus pelkästä aineistojen säilömisestä tietokantaan on pikkuhiljaa muuttunut kohti käyttäjäystävällisempiä järjestelmiä ja interaktiivisuutta.⁴⁹ Lisäksi uudet tekniset ratkaisut mahdollistavat parhaimmillaan uusia tutkimusmenetelmiä. Erityisesti OCR-tekniikka (Optical Character Recognition) eli tekstintunnistusmenetelmä voi tarjota digitoituille aineistoille paljon lisäarvoa verrattuna analogisiin aineistoihin ja mahdollistaa ennennäkemättömällä tavalla suurten aineistomassojen läpikäynnin. Kuten Hupaniittu toteaa: ”OCR-tekniikan käyttäminen näyttäytyykin tärkeimpänä perusteena sille, että Kansalliskirjaston Historiallinen sanomalehtikirjasto on yksi käytetyimmistä ja pidetyimmistä käyttöliittymistä. OCR on mullistanut aineiston käytettävyyden, muokannut tutkimuskysymyksiä ja tutkimustuloksia. Historiallinen Sanomalehtikirjasto on esimerkillinen malli siitä, millaisia uusia ulottuvuuksia digitointi voi tuoda.”⁵⁰

Uudenlaisten sähköisten työkalujen ja tutkimusmenetelmien käyttö vaatii toisaalta perehtymistä. On esitetty, että jos niiden halutaan todella hyödyttävän historian tutkimusta, ne olisi aiheellista sisällyttää yliopistojen opetussuunnitelmiin.⁵¹ Digitaalisten ihmistieteiden ja historian tutkimuksen opetus onkin 2010-luvun lopulla laajentunut eri puolille Suomea.⁵² Sähköiset aineistot nähdään yleensäkin niin elimellisenä osana historian tutkimuksen tulevaisuutta ja nykypäivää, että jotkut yliopisto-opettajat erityisesti kannustavat opiskelijoita sähköisten aineistojen pariin, jopa ”käyttämään niitä niin paljon mahdollista”.⁵³ Tätä puoltavana argumenttina voi nähdä senkin, että nykyisin syntyvät uudet aineistot ovat pääasiassa sähköisiä, joten 2000-lukua koskeva historian tutkimus tulee joka tapauksessa keskittymään syntysähköisen aineiston ympärille.

⁴⁷ Viiri 2014.

⁴⁸ Hupaniittu 2012, 46.

⁴⁹ Sinn 2012.

⁵⁰ Hupaniittu 2012, 39,57.

⁵¹ Viiri 2014.

⁵² Paju & Oiva 2019.

⁵³ “I am increasingly of the view that digital archival collections are hugely important to historians. I encourage my students to use them as much as possible.” Rutner & Schonfeld 2012.

Sähköisen alkuperäisaineiston saatavuuden on kuitenkin jo todistettu ohjaavan tutkimuksellisia valintoja. Donghee Sinn kävi läpi *American Historical Review* -lehdessä julkaistuja tutkimusartikkeleita vuosilta 2001–2010 ja huomasi, että samoja, hyvin spesifeihin aihepiireihin liittyviä digitoituja aineistokokonaisuuksia oli käytetty useissa tutkimuksissa. On epätodennäköistä, että tämä olisi johtunut muista syistä kuin siitä, että nämä aineistokokonaisuudet olivat sähköisesti saatavilla.⁵⁴

Osa tutkijoista onkin ilmaissut olevansa huolissaan siitä, mitä sähköisen aineiston mahdollinen suosiminen voi tarkoittaa historian tutkimukselle. Esimerkiksi kirkkohistoriantutkija Tuomas Heikkilä on tuonut esille mielipiteensä siitä, etteivät sähköiset ilmiöt voi etenkin keskiajantutkimuksessa korvata alkuperäisiä käsikirjoituksia, joiden jokainen versio on ainutlaatuinen. Sampo Viiri taas kirjoittaa Kansallisarkiston blogissa julkaistussa raportissaan näin: ”Sähköisen ja analogisen aineistojen väliin saattaa online-aikakaudella myös kasvaa kuilu, jos tutkijat huomioivat pelkästään verkossa saatavilla olevat aineistot. Tällainen tilanne vääristää tutkimusprosesseja ja tutkimuksen kohteita.”⁵⁵

Sähköisten alkuperäisaineistojen käytön yleistymisen on ollut 2000-luvun alussa nopeaa. Vielä vuosina 1997–2000 julkaistuista angloamerikkalaisista tutkimuksista ei löytynyt sähköiseen aineistoon viittaavia lähdeviittauksia.⁵⁶ Vuosia 2001–2010 käsitelty, edellä mainittu Sinnin selvitys sen sijaan löysi useita. Erityisenä taitekohtana hänen tutkimuksessaan näyttäytyy vuosi 2009, jolloin sähköisten alkuperäislähteiden määrä moninkertaistui edellisvuosiin nähden.⁵⁷ 2010-luvun alkuvuosia käsitelleessä tutkimuksessa jo melkein kaikki vastaajat (93 %) olivat käyttäneet jossain tutkimuksessaan sähköistä alkuperäisaineistoa.⁵⁸ Näiden tulosten perusteella merkittävä muutos tapahtui siis jo 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana.

1.4.4 Digitalisaatiokehitys kotimaisissa muistiorganisaatioissa

Ensimmäiseksi kotimaiseksi digitointiprojektiksi mielletään opetusministeriön rahoittama kirjasto-, arkisto- ja museokentän yhteinen Muisti-projekti vuosilta 1996–1998. Tässä pilottihankkeessa digitoitiin noin 2 800 nimekettä ja 8 500 kuvatiedostoa projektissa suunniteltuun tietokantaan. Sen merkitys ei kuitenkaan ollut vielä tutkimuksen kannalta

⁵⁴ Sinn 2012.

⁵⁵ Heikkilä 2012; Viiri 2014.

⁵⁶ Graham 2001.

⁵⁷ Sinn 2012.

⁵⁸ Chassanoff 2013.

olennainen, sillä digitoidut asiakirjat olivat kiinnostavina nähtyjä mutta sekalaisia dokumentteja eivätkä tällaisenaan soveltuneet kunnolliseksi tutkimusaineistoksi.⁵⁹

Samoihin aikoihin Suomen Sukututkimusseura alkoi koota HisKi-tietokantaa, johon kirkonkirjojen tietoja vietiin aluksi käsin. Nykyään tietokantaa täydennetään digitoiduista kirkonkirjoista erillisen tallennusalustan kautta. HisKi julkaistiin käyttöön vuonna 1999, ja merkittävä lisäys sinne olivat Karjala-tietokantasäätiön keräämät tietueet vuonna 2002.⁶⁰ Myös esimerkiksi keskiaikaisten lähteiden digitointiprojekteja käynnisteltiin 1990-luvulla, muun muassa Diplomatarium Fennicum -hanke vuonna 1998.⁶¹

Suurempisuuntaisen digitointiprojektin, Kansalliskirjaston Historiallisen sanomalehtikirjaston, avaamiseen tähtäävä digitointitoiminta alkoi vuonna 1998 ja ensimmäiset lehtiaineistot 1700-luvulta ja 1800-luvun alkupuolelta tulivat yleisön selattaviksi vuonna 2001. Käyttö oli välittömästi runsasta.⁶² Kansalliskirjasto on tasaisesti edennyt yhä uudempien lehtiaineistojen digitointiin, ja tällä hetkellä kaikki ennen vuotta 1939 ilmestyneet aineistot ovat avoimessa käytössä. Tutkijoille tarjotaan käyttöoikeus myös niihin tätä uudempiin lehtiin, jotka on tähän mennessä ehditty digitoida. Kansalliskirjasto on digitoinut jonkin verran myös muita aineistojaan.⁶³

Kansallisarkisto ehti kehitykseen pari vuotta myöhemmin. Se aloitti asiakirja-aineistojen digitoinnit vuonna 2000, ja yleisölle avoin Digitaaliarkisto avattiin 2004. Mikrofilmien digitointi kasvatti nopeasti aineistomääriä, minkä siivittämänä miljoonas digitoitu asiakirja saatiin verkkoon vuonna 2007.⁶⁴ Vuoden 2019 alussa Kansallisarkisto kertoi rikkoneensa jo 75 miljoonan tiedoston rajan.⁶⁵

Hupaniitun selvityksen mukaan vuonna 2011 akateemisten historiantutkijoiden eniten käyttämät sähköiset aineistopalvelut olivat Arkistolaitoksen (nyk. Kansallisarkiston) Digitaaliarkisto, Kansalliskirjaston Historiallinen sanomalehtikirjasto ja Suomen

⁵⁹ Bremer-Laamanen 2002; Ilva 2004.

⁶⁰ Suomen Sukututkimusseuran verkkosivu, HisKi; Karjala-tietokantasäätiön toimintakertomus 2001. HisKin tarkka avautumisvuosi on selvitetty Web Archive -palvelulla (hakemalla sieltä HisKin vanhalla osoitteella <http://www.genealogia.fi/historia/>), koska sen avaamisvuodesta ei löytynyt muualta luotettavaa tietoa.

⁶¹ Tässä Saarenpää 2019, 171,177.

⁶² Bremer-Laamanen 2002; Ilva 2004.

⁶³ Kansalliskirjaston digitointiohjelma 2021–2024.

⁶⁴ Kecskeméti 2010. Toisen lähteen mukaan Digitaaliarkisto on ollut asiakkaiden käytössä vuodesta 2003. Se on poistunut käytöstä keväällä 2022, ja sen jälkeen digitoidut aineistot ovat olleet käytettävissä asiointipalvelu Astian kautta. Kansallisarkiston uutinen 29.3.2022.

⁶⁵ Kansallisarkiston uutinen 28.2.2019.

Sukututkimusseuran HisKi-tietokanta, siis samat kuin edellä mainitut. Myös suurimmalla osalla samaan selvitykseen vastanneesta liki 50 muistiorganisaatiosta oli jo tuolloin yli 10 000 yksikköä digitoituna, parillakymmenellä yli 100 000 yksikköä, mutta määriä ei erotella selvityksessä organisaatiokohtaisesti.⁶⁶ Muiden organisaatioiden digitointimäärien ja digitoitujen aineistojen käyttömäärien selvittäminen ei valitettavasti mahdu tähän tutkimukseen. Esimerkkinä kuitenkin mainittakoon, että Työväen Arkistossa painettujen asiakirjojen digitointi aloitettiin vuonna 2007 ja varsinainen asiakirja-aineiston digitointi pääsi vauhtiin 2009. Esimerkiksi vuoden 2017 aikana he kertovat toimintakertomuksessaan digitoinnin edistyneen noin 3 000 tiedoston ja 84 000 otoksen verran.⁶⁷

Kasvavien digitointilukujen taakse kätkeytyy muistiorganisaatioiden toteuttamaa kehittäelytyötä, joka ei suoraan näy yleisölle. Suurten aineistomäärien digitointiin ei olisi järkevää ryhtyä, jos esimerkiksi asianmukaiset säilytysmahdollisuudet eivät olisi kunnossa. Vielä 2000-luvun alussa sähköisen aineiston säilyvyyteen ei luotettu, ja tuolloin digitoinnin ensisijaisena tavoitteena olikin parantaa aineistojen saatavuutta eikä niinkään pitkäaikaista säilymistä.⁶⁸ Sittemmin tilannetta on muuttanut tietenkin tekniikan kehitys, mutta myös kansallisten linjausten ja pitkäaikaissäilytyspalveluiden (PAS) kehittäminen. Merkittävä askel oli vuosina 2008–2017 käynnissä ollut Kansallinen digitaalinen kirjasto -hanke (KDK), jonka tehtävänä oli ”varmistaa digitaalisten kulttuuriperintö- ja kirjastotietovarantojen tehokas ja laadukas luominen, hallinta, jakelu ja pitkäaikaissäilytys”. Siinä aloitettua työtä on jatkanut Digitaalisen kulttuuriperinnön kokonaisuus -hanke. Kansalliskirjaston ylläpitämä Finna-palvelu on puolestaan tuonut muistiorganisaatioiden aineistoja ja palveluja yhteen ja luonut yhtenäisiä puitteita aineistojen hakemiselle.⁶⁹

1.5 Tutkimusmenetelmät

1.5.1 Historian opinnäytteiden aineistot -kysely

Tutkimuksen aineisto on kerätty kesällä ja syksyllä 2017 Webropol-pohjaisella, avoimesti jaossa olleella Historian opinnäytteiden aineistot -verkkokyselyllä. Kyselyyn pyydettiin vastauksia henkilöiltä, jotka ovat tehneet tai parhaillaan tekemässä Suomen historiaan

⁶⁶ Hupaniittu 2012, 17,26.

⁶⁷ Työväen Arkiston vuosikertomus 2017.

⁶⁸ Lybeck et al. 2006, 159.

⁶⁹ Digime.fi: Digitaalinen kulttuuriperintömme; Finna.fi; Harju et al. 2018; Kansalliset pitkäaikaissäilytyspalvelut, digitalpreservation.fi.

liittyvää pro gradu -tutkielmaa tai sivuainetutkielmaa ja aloittaneet sen aikaisintaan vuonna 1995.

Kysely lähetettiin kotimaisten yliopistojen historiaoppiaineiden henkilökunnille sekä opiskelijajärjestöille. Sitä pyydettiin jakamaan eteenpäin esimerkiksi gradua tekeville seminaariryhmille ja mahdollisuuksien mukaan myös alumneille. Lisäksi kysely oli jaossa Agricola – Suomen humanistiverkko -sivustolla⁷⁰ ja sosiaalisessa mediassa ainakin Turun yliopiston Suomen historian oppiaineen Facebook-sivulla. Kyselyä on saatettu jakaa ja lähettää myös muualle.

Kyselyä testattiin kesällä 2017 oman maisteriseminaariryhmäni avustuksella. Testivastausten lisäksi kyselylomakkeen kehittämässä hyödynnettiin seminaariryhmältä ja ohjaajilta saatua palautetta, kyselytutkimuksia käsittelevää kirjallisuutta sekä yleisesti opinnäytteiden laatimista käsittelevää kirjallisuutta, esimerkiksi kirjoitusoppaita.⁷¹

Kyselyyn tuli 56 vastausta mutta niistä käsitellään 55:tä. Yksi rajattiin tutkimuksen ulkopuolelle, koska se käsitteli vuonna 1973 valmistunutta gradua eli ei sopinut ajalliseen rajaukseen. Kyseisen vastauksen sisältö otettiin huomioon, kun pohdittiin gradututkielmien teossa tapahtuneita muutoksia pidemmällä aikavälillä, mutta valitettavasti se ei yksinään tarjoa riittävää vertailukohtaa ollakseen tämän tutkimuksen kannalta hyödyllinen.

Vastaajia pyydettiin mahdollisuuksien mukaan liittämään vastaukseen mukaan tutkielmansa tiedosto tai linkki sen internet-sijaintiin. Tutkielmia käytettiin täydentämään puutteellisiksi jääneitä kyselyvastauksia: jos vastaaja ei esimerkiksi ollut huomannut kertoa tutkimuksensa aikarajausta, tarkistin sen itse. Alkuperäisenä ajatuksena oli myös perehtyä tutkielmien lähdeluetteloihin ja niiden avulla esimerkiksi varmistaa se, että vastaaja on ymmärtänyt sähköisen aineiston käsitteen tarkoittamallani tavalla. Valitettavasti huomasin, etteivät lähdeluettelot kerro aineiston sähköisyydestä useinkaan mitään. Jos lähteestä on olemassa ei-sähköinen versio, graduntekijä viittaa siihen, vaikka olisi itse tutkinut sähköistä versiota. Tämä noudattelee yleistä historiatieteiden käytäntöä ja kertoo osaltaan siitä, ettei vakiintuneita käytänteitä sähköiseen aineistoon viittaamisessa ole.⁷² Sähköisten aineistojen näkymättömyys on hankaloittanut monien muidenkin sellaisten tutkimusten tekemistä, joissa on pyritty

⁷⁰ Agricolaverkko.fi. Kyselyn aikaan sivuston nimi oli Agricola – Suomen historiaverkko.

⁷¹ Mm. Laaksonen, Matikainen & Tikka (toim.): *Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät* (2013) sekä Hirsjärvi, Remes & Sajavaara: *Tutki ja kirjoita* (1997).

⁷² Hupaniittu 2012, 39,91; Sinn 2012.

kartoittamaan niiden käyttömääriä. Näiden tutkimusten metodina on yleensä ollut viiteanalyysi (citation analysis), jossa on analysoitu lukuisten tutkimusten lähdeluetteloita tilastollisesti ja etsitty lähteiden käytöstä trendejä.⁷³

Vastaajia pyydettiin myös antamaan sähköpostiosoitteensa, mikäli he olisivat halukkaita antamaan lisätietoja tarvittaessa. En kuitenkaan lopulta käyttänyt tätä mahdollisuutta kysyä lisätietoja. Ainoastaan kolmelta kyselyn testausryhmään kuuluneelta vastaajalta päädyin pyytämään täydentäviä vastauksia, sillä he osallistuivat kanssani samaan maisteriseminaariin ja heidän tutkielmansa olivat kyselyn julkaisun aikaan yhtä aluillaan kuin omani. Täydentävät vastaukset kysyttiin alkuvuodesta 2019, kun heidän työnsä olivat juuri valmistuneet tai valmistumassa. Nämä lisäykset on liitetty olennaisilta osiltaan alkuperäisten kyselyvastausten yhteyteen ennen arkistointia.

1.5.2 Koodaus, teemoittelu ja kvantifiointi

Kyselyvastausten analysointi aloitettiin erittelemällä niistä gradujen ja vastaajien ominaisuuksia eli *koodaamalla* niitä. Laadullista tutkimusta tehtäessä koodaukseksi ymmärretään se, että aineistoon tehdään jäseniteleviä merkintöjä ja luokitteluja, esimerkiksi haetaan tekstistä tiettyjä ominaisuuksia ja korostetaan niitä edustavat osat tietyillä väreillä.⁷⁴ Käytin tätä värikorostustekniikkaa perehtyessäni avointen kysymysten vastauksiin ja etsiessäni niistä toistuvia teemoja. Tämän *teemoittelun* avulla muun muassa tunnistin ja erottelin vastauksista sellaisia tutkielmien aiheiden valintaan vaikuttaneita syitä, joita en aihevalintaa koskevassa monivalintakysymyksessä ollut huomannut tarjota vaihtoehtoiksi.⁷⁵

Koodaus yhdistyi myös *kvantifiointiin* eli laadullisten ominaisuuksien muuttamiseen lukumääräksi, kun selvitin, kuinka yleisiä jotkin gradujen tai vastaajien ominaisuudet olivat tämän aineiston sisällä.⁷⁶ Hyödynsin kvantifioinnissa NVivo-data-analyysiohjelmaa ja taulukkolaskentaohjelmaa. Niiden avulla saatoin verrata koodeja toisiinsa ja tarkastella esimerkiksi sitä, kuinka yleistä sähköisen aineiston käyttö on suhteellisesti ollut vaikkapa 1800-lukua tutkineilla vastaajilla.

⁷³ Esim. Sinn 2012; Chassanoff 2013.

⁷⁴ KvaliMOTV-menetelmäopas: koodaus.

⁷⁵ KvaliMOTV-menetelmäopas: teemoittelu.

⁷⁶ KvaliMOTV-menetelmäopas: kvantifiointi.

1.6 Aineiston jatkokäyttö ja tutkimuseettiset kysymykset

Historian opinnäytteiden aineistot -kyselyn vastaukset talletetaan Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen arkistoon (HKTL-arkisto), missä ne ovat muiden tutkijoiden käytettävissä.⁷⁷ Tähän on saatu vastaajilta lupa, sillä kyselylomaketta ei päässyt täyttämään, ellei ensin hyväksynyt vastaustensa arkistointia. Poikkeuksena on yksi vastaus, joka on annettu kyselylomakkeen testausvaiheessa ja jolle vastaaja on myöntänyt tätä tutkimusta varten käyttöluvan mutta ei arkistointilupaa. Kyseinen vastaus on tutkijan hallussa.

Arkistoitaviin versioihin ei liitetä mukaan vastaajien antamia sähköpostiosoitteita tai tutkielmatiedostoja, eivätkä niistä käy ilmi vastaajien nimet. Kyselyn yhteydessä vastaajia kuitenkin muistutettiin siitä, että heidän henkilöllisyytensä on jäljitettävissä kyselyvastauksista niiden tietojen perusteella, joita he antavat tutkielmansa aiheesta. Vastauksia ei voida arkistointia varten anonymisoida, koska samalla menetettäisiin suurin osa niiden sisältämästä informaatiosta.⁷⁸

Pyrin kuitenkin siihen, etteivät vastaajat olisi tunnistettavissa tästä tutkimustekstistä. Tätä tarkoitusta varten välttelen tarkkojen kuvausten antamista esimerkiksi vastaajien graduaiheista ja -aineistoista. Osalla vastaajista varsinkin aineistot ja niiden sijaintipaikat ovat kuitenkin niin erityislaatuisia, että vastaajan tutkielma ja henkilöllisyys voivat kaikesta huolimatta olla tutkimustekstin pohjalta jäljitettävissä. Tästä syystä en ole pseudonymisoinut vastaajia antamalla heille omia tunnisteita, koska eri kysymysten vastauksia yhdistelemällä olisi muuten mahdollista selvittää, mikä on ollut esimerkiksi tietyn henkilön mielipide heidän saamansa graduohjauksen laadusta. Pseudonymisointi ei siis olisi vastaajien edun mukaista, eikä se ole myöskään tämän tutkimuksen kannalta erityisen tarpeellista.

Kyselytutkimuksen luonteeseen kuuluu myös muita potentiaalisia ongelmakohtia. Näihin lukeutuvat kyselyn aiheen ja kysymyksenasettelun vaikutukset vastauksiin: vastaajien alitajuisena pyrkimyksenä on antaa sellaisia vastauksia, joita he olettavat kysyjän haluavan tai jotka he kokevat sosiaalisesti hyväksyttäväksi.⁷⁹ Pyrin ottamaan tämän analyysissäni huomioon niissä kohdin, kun arvioin kysymyksenasettelun saattaneen johdatella vastaajia.

⁷⁷ Historian opinnäytteiden aineistot -kysely, SUHI/O/22/1.

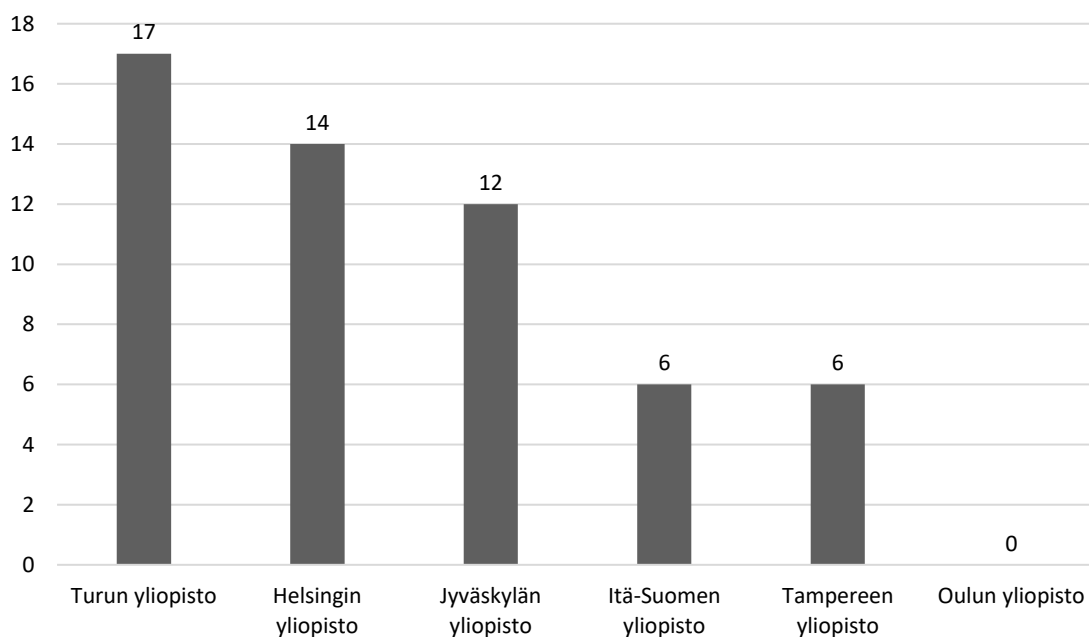
⁷⁸ Ks. Kuula 2011, 113,209.

⁷⁹ Tässä Jyrinki 1977, 129–130.

2 Kyselyn vastaajat ja heidän tutkielmansa yleisesti

Kyselyssä pyydettiin vastaajista ja heidän tutkielmistaan muutamia taustatietoja. Näitä olivat tiedot siitä, mihin yliopistoon ja oppiaineeseen he ovat tehneet tai tekemässä tutkielmansa, minä vuonna he ovat aloittaneet ja lopettaneet sen tekemisen, ovatko he jatkaneet tai suunnittelevatko jatkavansa jatko-opintoihin ja minä vuonna he ovat syntyneet. Esitän näiden kysymysten vastauksista yhteenvedon ennen aiheita ja aineistoja koskeviin lukuihin siirtymistä, jotta vastaajista muodostuisi kokonaiskuva. Tulen analyysissä hyödyntämään etenkin jatko-opiskelijuutta ja gradujen aloitusvuosia koskevia tietoja.

Kysely lähetettiin niihin Suomen yliopistoihin, joissa opetetaan historia-aineita, eli Helsingin, Tampereen, Oulun, Turun, Jyväskylän ja Itä-Suomen yliopistoihin. Vastaajia pyydettiin kertomaan, mihin yliopistoon he ovat tehneet gradunsa. Kuten kuvaajasta 1 näkyy, vastaajien gradut painottuvat Turun, Helsingin ja Jyväskylän yliopistoihin. Kukaan ei kertonut suorittaneensa tutkintoaan Oulun yliopistossa.

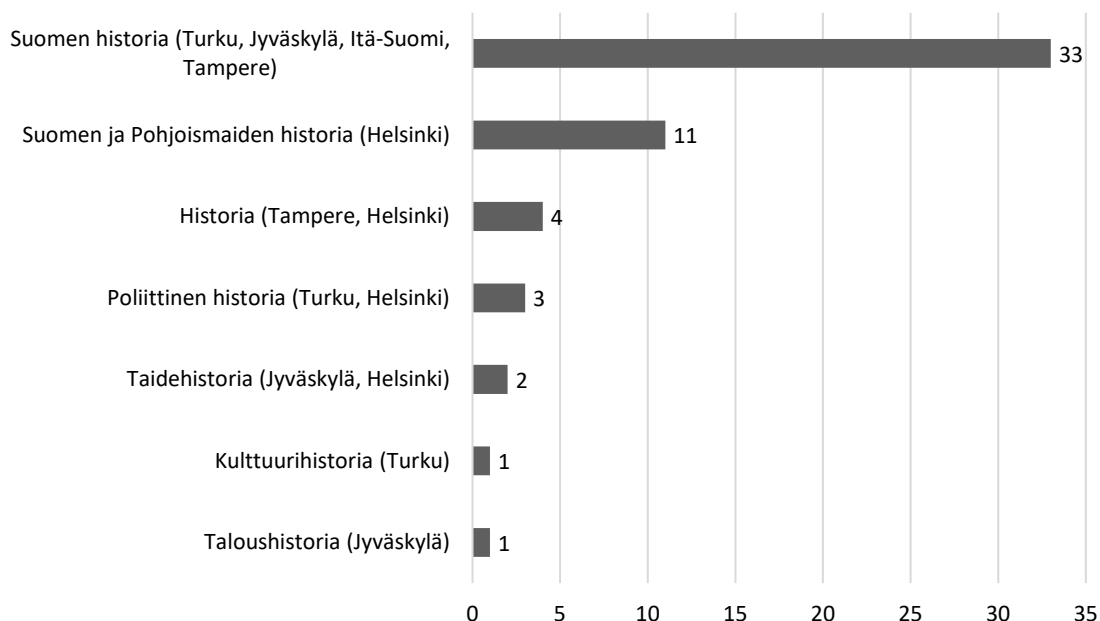

Kuvaaja 1. Yliopistot, joissa kyselyyn vastanneet ilmoittivat tehneensä tutkielmansa.

Vastaajia pyydettiin kertomaan myös, mihin oppiaineeseen he ovat tutkielmansa tehneet. Ilmoitetut oppiaineet on eritelty kuvaajassa 2. Suurin osa eli yli puolet vastaajista kertoo oppiaineen olleen Suomen historia, ja näitä vastaajia on Turun, Jyväskylän, Itä-Suomen ja Tampereen yliopistoissa. Puolet Tampereen vastaajista on ilmoittanut oppiaineekseen pelkän historian, ja historia-nimen alle on laskettu mukaan myös yksi vastaaja, joka on tehnyt

tutkielmansa Helsingin yliopiston ruotsinkieliseen historian oppiaineeseen. Suurin osa Helsingin yliopiston vastaajista ilmoitti tehneensä tutkielmansa Suomen ja Pohjoismaiden historiaan. Tämän tutkimuksen kontekstissa ymmärrän nämä kolme eri nimitystä eli historian, Suomen historian sekä Suomen ja Pohjoismaiden historian käytännöllisesti katsoen samaksi oppiaineeksi ja tulkitsen, että toisiaan vastaavia Suomen historian tutkimuskäytänteitä noudattaneita graduja on yhteensä 48.

Loput seitsemän vastausta käsittävät poliittisen historian, kulttuurihistorian, taloushistorian ja taidehistorian oppiaineisiin tehtyjä graduja. Vastausten perusteella kolme ensin mainittua oppiainetta ei vaikuta merkillepantavasti eroavan Suomen historiaan kytkeytyvistä historia-aineista, mitä tulee gradujen aiheisiin ja aineistoihin ja niiden valintaan. Taidehistoriaan tehdyt kaksi gradua ovat poikkeavampia kysymyksenasettelultaan, aineistoiltaan ja aineistojen käytöltään, minkä vuoksi en kaikissa analyysin vaiheissa ota niitä yhtä paljon huomioon kuin muita. Ne muodostavat vastaajajoukosta kuitenkin niin pienen osan, etten ole katsonut tarpeelliseksi rajata niitä määrällisten esitysten ulkopuolelle.

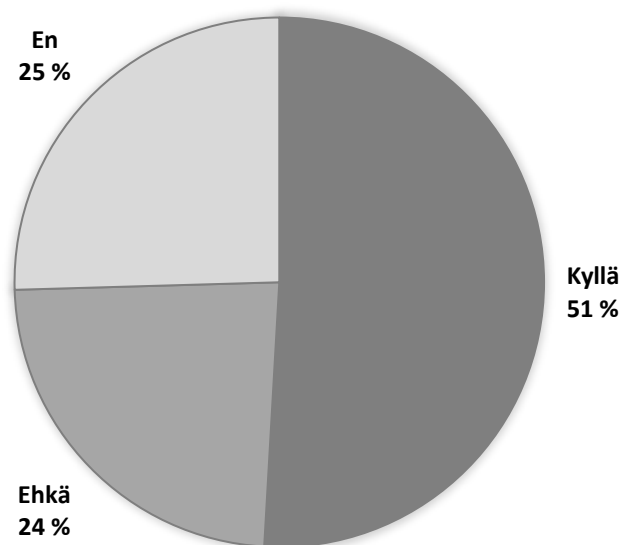
Kuvaaja 2. Oppiaineet, joihin kyselyyn vastanneet ilmoittivat tehneensä tutkielmansa.

Huomautukset: Suluissa ovat heidän ilmoittamansa yliopistot.

Kyselyssä kysyttiin myös, onko vastaaja jatkanut jatko-opintoihin tai suunnitteleeko hän tekevänsä niin (kuvaaja 3). Vastaajista 28 on vastannut tähän kyllä, 13 ehkä ja 14 ei. Arvioni mukaan kyllä-vastauksen antaneista noin parikymmentä vastaajaa eli yli kolmasosa kaikista

vastaajista on vastaushetkellä todella ollut tekemässä jatko-opintoja tai jo tehnyt ne. Kun jatko-opintoja harkitsevatkin otetaan huomioon eli kaikki kyllä- ja ehkä-vastauksen antaneet lasketaan yhteen, heitä on vastaajista yhteensä peräti 75 prosenttia. Osuus on suhteettoman suuri verrattuna siihen, kuinka moni gradun tehnyt todellisuudessa jatkaa jatko-opintoihin,⁸⁰ ja kuvastaa sitä, että kysely on tavoittanut parhaiten yliopistojen nykyistä henkilökuntaa ja ehkä akateemisimmin suuntautuneet opiskelijatkin. Jakauman vinoutuneisuus otetaan huomioon tarkasteltaessa vastaajien tutkimuksellisten valintojen taustalla vaikuttaneita syitä.

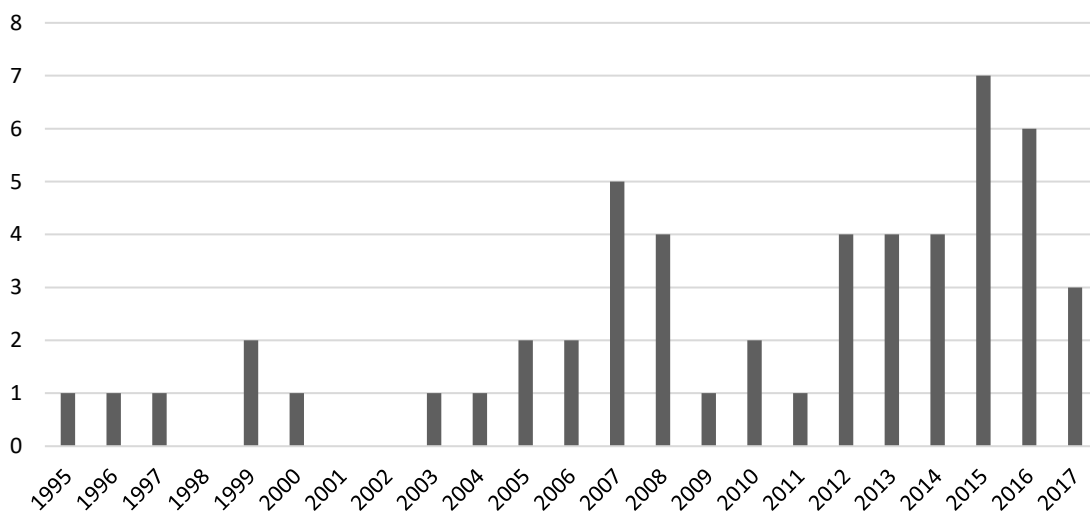
Samaan kysymykseen ehkä-vaihtoehdon vastanneista 13 vastaajasta kolmella tutkielma oli vastaushetkellä kesken ja viidellä juuri valmistunut tai valmistumassa. Loput viisi ehkä-vastaajaa olivat tehneet gradututkielmansa jo aiemmin, vuosien 2007–2015 välillä. Heistä kaksi oli kuitenkin merkinnyt muita meneillään olevia tutkielmia vuodelle 2017, eli he olivat jollain tavalla palanneet opintojen tai tutkimuksenteon pariin mutta eivät – ainakaan vielä – jatko-opiskelijoina.

Kuvaaja 3: Vastaukset kysymykseen "Jatkoitko tai suunnitteletko jatkavasi tutkielman jälkeen jatko-opintoihin?".

⁸⁰ Opetushallinnon tilastopalvelu Vipunen (<https://vipunen.fi>) ei erittele historia-aineiden tietoja erikseen, mutta humanistissa aineissa (pois lukien kielet) on esimerkiksi Turun yliopistossa vuosina 2012–2019 aloittanut joka vuosi uusia jatko-opinto-opiskelijoita keskimäärin 18. Samalla aikavälillä ylemmän korkeakoulututkinon on suorittanut keskimäärin 132 opiskelijaa vuotta kohti. Jatko-opintoihin jatkaisi tämän perusteella siis noin 14 prosenttia ylemmän korkeakoulututkinon suorittaneista.

Kun tarkastellaan gradujen aloitusvuosia, ne levittäytyvät koko tutkitulle ajanjaksolle eli vuosille 1995–2017 (kuvaaja 4). Painopiste on uudemmissa, vuodesta 2012 lähtien aloitetuissa graduissa, mutta myös vuodet 2007–2008 erottuvat hyvällä edustuksellaan. Koska kyselyvastauksia on kerätty vuoden 2017 kesällä ja syksyllä, kuvaajassa näkyvät kolme vuonna 2017 aloitettua gradua olivat ymmärrettävästi vastaushetkellä kesken. Nämä olivat omasta maisteriseminaariryhmästäni saatuja vastauksia kyselylomakkeen testivaiheessa, ja olen pyytänyt niihin täydennykset alkuvuodesta 2019, kun kaikki kolme gradua olivat valmistuneet. Myös useita muita aiempina vuosina aloitettuja graduja oli vastaushetkellä kesken: keskeneräisiä tutkielmia koskevia vastauksia annettiin yhteensä 14 eli neljäsosa kaikista vastauksista.⁸¹ Niissä kaikissa ilmoitettiin tutkielman arvioiduksi valmistumisvuodeksi 2017 tai 2018. Keskeneräisten joukkoon kuuluu useita graduja Itä-Suomen ja Jyväskylän yliopistoista, joten tulkitsem, että niissä kysely on tavoittanut vastaajat maisteriseminaarin tai graduohjaajan kautta.

Kuvaaja 4. Tutkielmien ilmoitetut aloitusvuodet.

Huomautukset: Kahdessa vastauksessa ei ilmoitettu aloitusvuosia eivätkä ne ole tässä kuvaajassa mukana. Toisen lopetusvuosi oli 2006 ja toisen 2018, joista jälkimmäisen selvitin itse.

Kaikki keskeneräiset tutkielmat eivät valmistuneet sillä aikataululla kuin mitä vastaajat arvioivat ja toivoivat. Selvitin kyselyvastauksissa ilmoitettujen aiheiden avulla yliopistojen opinnäytepalveluista, että näistä kesken olleesta 14 gradusta vain viisi on todella valmistunut ilmoitettuina vuosina 2017–2018. Kuusi on valmistunut vuonna 2019 ja loput kolme vuonna

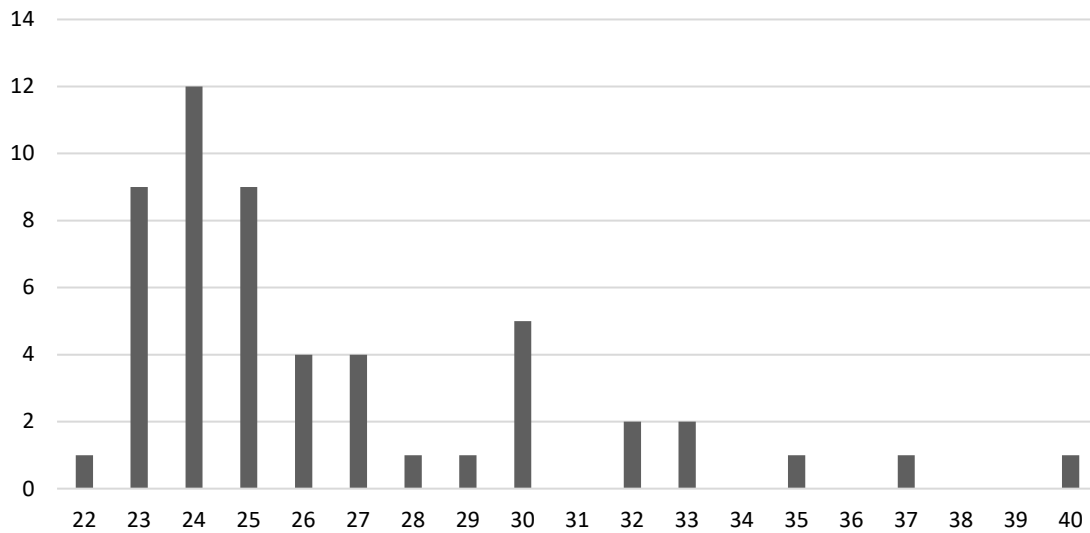
⁸¹ Luvusta on jätetty pois kaksi tutkielmaa, joiden tekijät vastasivat kyselyyn hyvin lähellä tutkielmansa virallista valmistumista syksyllä 2017.

2020, eli kaikki vastaajat ovat todistetusti saaneet työnsä lopulta valmiiksi. Parin gradun tutkimuskysymykset olivat muuttuneet matkalla, mutta aiheet ja aineistot vaikuttavat pitkälti vastaavan kyselyssä ilmoitettuja. En yrittänyt täydentää heidän antamiaan kyselyvastauksia löytämieni gradujen pohjalta.

Päätin ylipäätään tarkastella, kuinka kauan aikaa vastaajilla on ilmoittamiensa aloitus- ja lopetusvuosien perusteella mennyt gradunsa tekemiseen ja näyttääkö se selvästi korreloivan minkään muun vastauksista erotettavien ilmiöiden kanssa. Selvisi, että vaikka osalla vastaajista tutkielman tekeminen on saattanut venyä toivotusta, yli neljä vuotta kestäneet gradut ovat tässä aineistoissa harvinaisia. Selvän poikkeuksen muodostavat kaksi gradua, joissa on kestänyt 8–9 vuotta. Lyhyemmät valmistumisajat ovat huomattavasti tyypillisempiä: kolmasosa vastaajista on ilmoittanut tutkielmansa toteutuneiksi aloitus- ja lopetusvuosiksi peräkkäiset vuodet, ja yhteensä 60 prosenttia on saanut tehtyä työnsä kolmen vuoden sisään.

Tutkielmien aloitus- ja lopetusvuodet eivät tietysti yksinään kerro mitään henkilökohtaisista graduprosesseista: esimerkiksi eräs vuosina 2012–2017 tutkielmaansa tehnyt vastaaja täsmentää, että tutkimussuunnitelma on laadittu 2012 mutta varsinaisesti tutkielma on tehty 2015–2017. Tein kuitenkin vertailuja nähdäkseni, näyttääkö tutkielman tekemisen kesto korreloivan vastaajan iän, jatko-opintoihin jatkamisen tai tutkielman tekemisen ajankohdan kanssa. Tämän aineiston perusteella ei näiden välillä ole nähtävissä mitään erityistä yhteyttä, vaikka jatko-opintoihin jatkaneet ovatkin hieman muita vahvemmin edustettuina niissä vastaajissa, jotka ovat saaneet tutkielmansa tehtyä kahden vuoden sisään.

Kun tarkastellaan, minkä ikäisiä vastaajat ovat olleet tutkielmaansa aloittaessaan (kuvaaja 5), ikähaarukka on 22–40 mutta yleisimpinä aloitusikävuosina erottuvat ikävuodet 23–25. Esiin nousevat myös kolmikymppisinä gradunsa aloittaneet, joille kyseessä ei ole välttämättä ollut ensimmäinen tutkielma tai tutkinto. Tutkielmantekijän iällä ei ole tämän aineiston perusteella ole ollut merkitystä sen kannalta, onko hän jatkanut tai vastaushetkellä harkinnut jatkamista jatko-opintoihin. Olen verrannut ikätietoja myös moniin muihin aspekteihin – esimerkiksi sähköisen aineiston käyttömääriin – analyysini eri vaiheissa, mutta en huomannut iän korreloivan merkittävästi minkään toisen tekijän kanssa.

Kuvaaja 5. Vastaajien ikä heidän aloittaessaan tutkielmaansa.

Huomautukset: Ikä on laskettu ilmoitettujen tutkielmanteon aloitusvuosien ja syntymävuosien perusteella. Laskuista on jätetty pois kaksi vastaajaa, jotka eivät ole ilmoittaneet tutkielmanteon aloitusvuotta. Tutkielmaa lopettaessaan he ovat olleet 26- ja 28-vuotiaita.

3 Tutkielmien aiheet

3.1 Tutkielmien aiheet yleisesti

3.1.1 Tutkimussuuntaukset, näkökulmat ja aihetyypit

Kyselyssä vastaajia pyydettiin kertomaan aluksi tutkielmansa aihe tai otsikko sekä tutkimuskysymykset. Ensisilmäyksen perusteella heidän tutkielmansa käsittävät monipuolisen kattauksen erilaisia aiheita. Ei voida sanoa, että ainakaan tähän otantaan olisi osunut keskenään samasta aiheesta tutkielmansa tehneitä, vaikka samantyyppisiä teemoja onkin havaittavissa.

Tarkastelen aiheita lähemmin löytääkseni mahdollisia trendejä. Vaikka aiheet ovat keskenään erilaisia, niiden vertailukelpoisia ominaisuuksia ovat edustettuina olevat tutkimussuuntaukset ja näkökulmat sekä tutkimuksen kohteena olleet aikakaudet. Niissä esiintyvät mahdolliset painotukset saattavat kertoa esimerkiksi tietyyppisten aineistojen helposta saatavuudesta. Samalla haluan luoda yleisen katsauksen siihen, minkä tyyppiset aiheet ja näkökulmat ovat vetäneet graduntekijöitä puoleensa 1990-luvun lopulta 2010-luvun lopulle.

Perinteinen jako poliittiseen, sosiaali-, talous- ja kulttuurihistoriaan ei tarjoa tutkimussuuntausten tarkasteluun erityisen hyvää työkalua, koska historiantutkimuksessa on yhä enemmän aineksia erilaisista lähestymistavoista ja se näkyy myös kyselyaineistoni tutkielmissa.⁸² Jos ne pyrkisi sijoittamaan tähän perinteiseen jaotteluun, suurin osa asettuisi jonnekin sosiaali- ja kulttuurihistorian välimaastoon tai laitamille. Vain muutama gradu lähentelee tunnistettavasti taloushistoriaa kulutustottumusten ja velkojen tutkimisen kautta. Poliittinen historia on paremmin edustettuna, sillä laskisin siihen vähintään löyhästi kymmenkunta gradua eli noin viidesosan. Muutamat niistä edustavat poliittisen historian perinteisiä aihepiirejä hyvinkin puhtaasti tutkimalla puolueita, poliitikkoja ja poliittisia liikkeitä.

Näitä perinteisiä jakolinjoja helpommin gradujoukosta on nähtävissä niin sanottujen uusien historioiden näkökulmia, erityisesti sukupuoli-/naishistorian, marginaalihistorian ja mentaliteettien historian lähestymistapoja. Sukupuoli- tai naisnäkökulmaa painottavissa graduissa mainitaan usein jo otsikkotasolla naiset, miehet, sukupuoli, tasa-arvo tai feminisimi. Tällaisia löytyy aineistosta kymmenkunta. Lisäksi muutamien gradujen aiheina on yksittäisiä

⁸² Autio-Sarasmo 2008.

naistoimijoita, naisspesifejä ammattikuntia sekä naisille suunnattuja lehtijulkaisuja ja oppilaitoksia. Näistä graduista ei pelkän otsikon ja kyselyvastauksissa ilmoitettujen tutkimuskysymysten perusteella käy ilmi, tarkastelevatko ne kohdettaan sukupuolinäkökulmasta, mutta se on mahdollista. Myös muissa graduissa esiintyviä aiheita on hyvin saatettu käsitellä ainakin osittain sukupuolinäkökulmasta, esimerkiksi perhettä ja avioliittokäytänteitä koskettavia.

Marginaalihistorialla puolestaan tarkoitetaan sellaisten ihmisryhmien tai ilmiöiden tutkimista, jotka ovat jääneet perinteisen historian tutkimuksen marginaaleihin. Se voidaan ymmärtää yhteiskunnan laidolle jääneiden ihmisryhmien tutkimisena, jolloin siihen on tästä aineistosta helposti laskettavissa esimerkiksi pari vankiaiheista gradua. Laajemmin ymmärrettynä se voi käsittää myös esimerkiksi köyhälistön tai lapset eli sellaiset ryhmät, jotka ovat muodostaneet merkittävänkin määrän väestöstä mutta joista historiankirjoitus ei ole ollut aikaisemmin kiinnostunut.⁸³ Näin määritellen marginaalihistoriaksi voidaan lukea useitakin kyselyaineiston graduja, koska niihin keksityt aiheet kattavat perinteistä poikkeavia tutkimuskohteita aina eläimistä alakulttuureihin.

Mentaliteetit eli ajattelutavat ja niiden muutokset ovat tutkimuskohteina haastavia, mutta niitä vähintään sivunneita graduja on nähdäkseni tässä aineistossa useita: monessa tutkielmassa on tutkittu erityisesti suhtautumista tiettyihin ihmisryhmiin ja ilmiöihin tiettyssä ajassa ja paikassa.⁸⁴ Mentaliteettien historia kohtaakin aineistoni graduissa usein sukupuolihistorian ja marginaalihistorian, kun tarkastelussa on esimerkiksi marginalisoituihin ryhmiin ja sukupuoliin suhtautuminen tai niiden itsensä harjoittama identiteetin rakentaminen.

Neljänneksi uuden historian näkökulmaksi mainitaan tavallisesti mikrohistoriallinen lähtökohta. Sille on ominaista, että tutkittava ilmiö on alueellisesti, ajallisesti tai tutkittavien henkilöiden määrän suhteen tarkasti rajattu. Sen avulla yritetään yksittäisiä tapauksia ja yksityiskohtia tarkastelemalla saada tutkimuskohteesta selville asioita, jotka eivät ole nähtävissä makrotasolla.⁸⁵ Aineistoni gradujen aiheiden perusteella on kuitenkin hankalaa arvioida, milloin näkökulma on erityisen mikrohistoriallinen, koska tämän kokoluokan tutkimuksissa on usein tarkoituksenmukaistakin tehdä tarkkoja rajauksia ja tutkia niin sanotusti pieniä aiheita. Erääksi esimerkiksi mikrohistoriallisesta tutkielmasta voisi sopia

⁸³ Nieminen 2008.

⁸⁴ Autio-Sarasmo 2008.

⁸⁵ Nieminen 2008.

tapaustutkimustyyppinen gradu, jossa on tarkasteltu yhden ammattikunnan asemaa yhtenä tiettyä vuosikymmenenä, hyödyntäen päälähteenä yhden ihmisen kirjoittamia päiväkirjoja.

Näistä suuntauksista varsinkin naishistorialle, mikrohistorialle ja marginaalihistorialle on yhteistä se, että niissä historioitsijan katse on niin sanotusti käännetty ylhäältä alaspäin, pois merkkihenkilöistä ja historian suurista linjoista ja kohti aiemmin ylenkatsottuja aineistoja ja ruohonjuuritason näkökulmia.⁸⁶ Vaikka tämän kyselyaineiston graduja ei suoranaisesti luokittelisikaan näiden tutkimussuuntauksien edustajiksi, suurin osa niistä edustaa kuitenkin samaa henkeä: kohteet eivät ole perinteisesti ymmärrettynä erityisen merkityksellisiä vaan edustavat tavallista kansaa, unohtuneita yksilöitä ja mennyttä arkea.

Lasken osin samaan sarjaan sen, että monet graduntekijät ovat päätyneet valitsemaan omaa kotipaikkakuntaansa koskevan aiheen. Alue- ja paikallishistorian suosio kertonee eniten kotiseurakkaudesta ja monessa tapauksessa siitä, että aineistot ovat olleet helposti graduntekijän tavoitettavissa, mutta näiden kohteiden valinta on osaltaan palvellut myös aiheen rajaamisen tavoitetta. Paria graduntekijää on kiinnostanut myös oman suvun tausta ja sen myötä sellainen paikkakunta tai aineisto, joka ollut lähellä ehkä pikemminkin henkisesti kuin fyysisesti.

Myös sotiin liittyvät aiheet ovat olleet aineistossa suosittuja. Tämä tuskin on tälle nimenomaiselle gradujoukolla erityistä, sillä sodat pitävät pintansa historian tutkimuksessa yleensäkin ja niistä on paljon aineistoa saatavilla. Olen laskenut toisen maailmansodan aikaa käsitteleviksi seitsemän tutkielmaa, joiden lisäksi on vielä pari sellaista sota-aiheista gradua, jotka eivät hyödynnä sota-aikana syntynyttä aineistoa vaan myöhemmin kerättyä haastatteluaineistoa. Toinen niistä käsittelee toisen maailmansodan sijaan sisällissodan merkityksiä nykyajassa.

Muita sellaisia tästä aineistosta osoitettavia aiheityyppejä, jotka esiintyvät useammin kuin kerran, ovat henkilöhistoriat, oikeushistoria, professioiden historia, koulujen ja koulutuksen historia, urheiluhistoria sekä aatelia koskeva historia. Lisäksi Suomen historiasta jonkin verran poikkeavia aiheita tässä aineistossa edustavat kolme arkistotiedettä Suomen historiaan yhdistävää gradua sekä kaksi taidehistorian gradua. Kummassakin viimeksi mainitussa on tutkittu rakennusten ja rakennetun ympäristön historiaa.

⁸⁶ Nieminen 2008.

Kun tarkastellaan, ovatko tutkimussuuntausten ja näkökulmien painotukset muuttuneet vuosien 1995 ja 2017 välillä, näyttää siltä, että sotahistoriaksi ja marginaalihistoriaksi laskettavissa olevista graduista selvästi suurin osa on tehty vuoden 2012 jälkeen.

Vanhemmissa graduissa on puolestaan enemmän oikeushistoriaksi laskettavia graduja. Sen sijaan esimerkiksi sukupuolihistorian ja poliittisen historian graduja on yhtä paljon sekä vanhemmissa että uudemmissa töissä.

3.1.2 Tutkielmien ajalliset rajaukset

Kyselyaineiston graduissa on selvästi erimittaisia ajallisia rajauksia. Asetin ne ajanjakson pituuden mukaiseen järjestykseen vastaajien ilmoittamien tai gradusta tarkistettujen tietojen perusteella ja jaottelin ne sitten karkeasti sellaisiin ryhmiin, jotka tuntuivat muodostuvan luonnollisesti (taulukko 1). Joidenkin gradujen kohdalla jouduin tekemään aiheen perusteella arvion siitä, kuinka pitkää ajanjaksoa ne todennäköisesti tarkastelevat, joten luvut ovat vain suuntaa antavia. Voidaan kuitenkin sanoa, että niin muutamien vuosien kuin useamman vuosikymmenenkin mittaiset rajaukset näyttävät olleen yleisiä.

Lyhimmillään tutkimuksen kohteena on ollut yhdelle tietylle vuodelle osunut tapahtuma tai ilmiö. Tällaisissa graduissa käytetty aineisto on luonnollisesti voinut olla useammalta vuodelta, jos graduntekijä on tarkastellut tapahtuman syitä tai seurauksia, mutta tutkimusaiheelle on silti mahdollista ilmoittaa yksi tietty vuosiluku. Tällaisia graduja on kyselyaineistossa puolenkymmentä eli suunnilleen joka kymmenes.

Lyhyehköt, muutaman vuoden mittaiset ajalliset rajaukset koskevat huomattavassa määrin toisen maailmansodan aikaa. Ylipäätään alle 15 vuoden mittaiset aikarajaukset liittyvät etupäässä 1900-luvun poliittisiin ilmiöihin, vaikka monia näistä graduista ei voikaan laskea suoranaiseksi poliittiseksi historiaksi. Tähän kuvaukseen sopii kyselyaineiston graduista noin kolmasosa.

Pidemmät, useammalle vuosikymmenelle menevät aikarajaukset liittyvät sosiaali- ja aluehistoriallisempiin aiheisiin sekä muun muassa mentaliteettien kehitykseen. Näiden gradujen yhteydessä ilmoitetut vuosi- tai edes vuosikymmenrajat eivät ole useinkaan tarkkoja, vaan ajankohdaksi on voitu ilmoittaa vaikkapa 1800-luvun loppu. Pisimmillään aikarajauksena on muutaman gradun osalta ilmoitettu kaksi vuosisataa, esimerkiksi 1500–1600-luvut. Mitä pidempi ja epämääräisempi aikamääre gradun otsikossa tai aihekuvauksessa on ilmoitettu, sitä vanhemmasta ajasta näyttää olevan kyse.

Taulukko 1. Tutkielmien aikarajaukset pituuden mukaan.

Huomautukset: Vastaajien ilmoittamat aikarajaukset muuttuvat sitä epämääräisemmiksi, mitä pidemmistä aikarajauksista puhutaan. Tämä näkyy myös luomissani kategorioissa, ja samasta syystä olen joidenkin tutkielmien kohdalla joutunut tekemään aikarajauksen pituudesta oman arvioni. Esimerkiksi kategoria ”useita vuosikymmeniä” kattaa tutkielmat, joiden aikarajaus on noin 30–80 vuotta. Tähän kategoriaan on luettu muun muassa ne viisi tutkielmaa, joissa ilmoitetaan aikarajaukseksi ”1800-luvun loppu” tai ”1700-luvun loppu”, vaikka niiden aikarajaus voi olla alle 25 vuotta eli mennä myös edelliseen kategoriaan. Kolme tutkielmaa on jätetty kokonaan ulkopuolelle, koska niiden aikarajaus oli liian tulkinnanvarainen.

Aikarajauksen pituus	Tutkielmien lukumäärä	Osuus tutkielmista
1–5 vuotta	11	21 %
6–15 vuotta	9	17 %
16–25 vuotta	6	12 %
useita vuosikymmeniä	17	33 %
vuosisata	4	8 %
kaksi vuosisataa	5	10 %

Taulukossa 2 olen eritellyt karkealla tasolla sitä, mitä aikakausia kyselyaineiston tutkielmat käsittelevät. Historia harvoin noudattelee vuosisatarajoja, mutta historian tutkimuksessa ne ovat silti usein käytössä. Myös kyselyvastaajien graduissa aikarajaukset noudattelevat useimmissa tapauksissa vuosisatarajoja, minkä vuoksi käytän vuosisatatarkastelua suuntaa antavana työkaluna ajallisia painotuksia arvioitaessa. Jos gradun ajallinen rajaus ulottuu merkittävässä määrin kahden vuosisadan puolelle, olen laskenut sen molempiin.

Vuosisatatarkastelu vahvistaa 1900-luvun olleen näiden vastaajien keskuudessa selvästi suosituin, sillä melkein kaksi kolmasosaa tutkielmista on käsitellyt sitä. Joka viides vastaaja puolestaan on tutkinut 1800-lukua. Vielä tarkemmassa analyysissä nähdään, että suhteellisesti tutkituimmat ajat alkavat 1800-luvun loppupuolelta ja levittäytyvät tasaisesti 1900-luvulle. Pienenä piikkinä joukosta erottuu toisen maailmansodan aika, jota koskevia aiheita on tutkinut 15 prosenttia vastaajista. Tämä on suhteellisesti paljon, kun otetaan huomioon, miten lyhyestä ajasta on kyse.

Taulukko 2. Tutkielmat tutkittujen aikakausien mukaan.

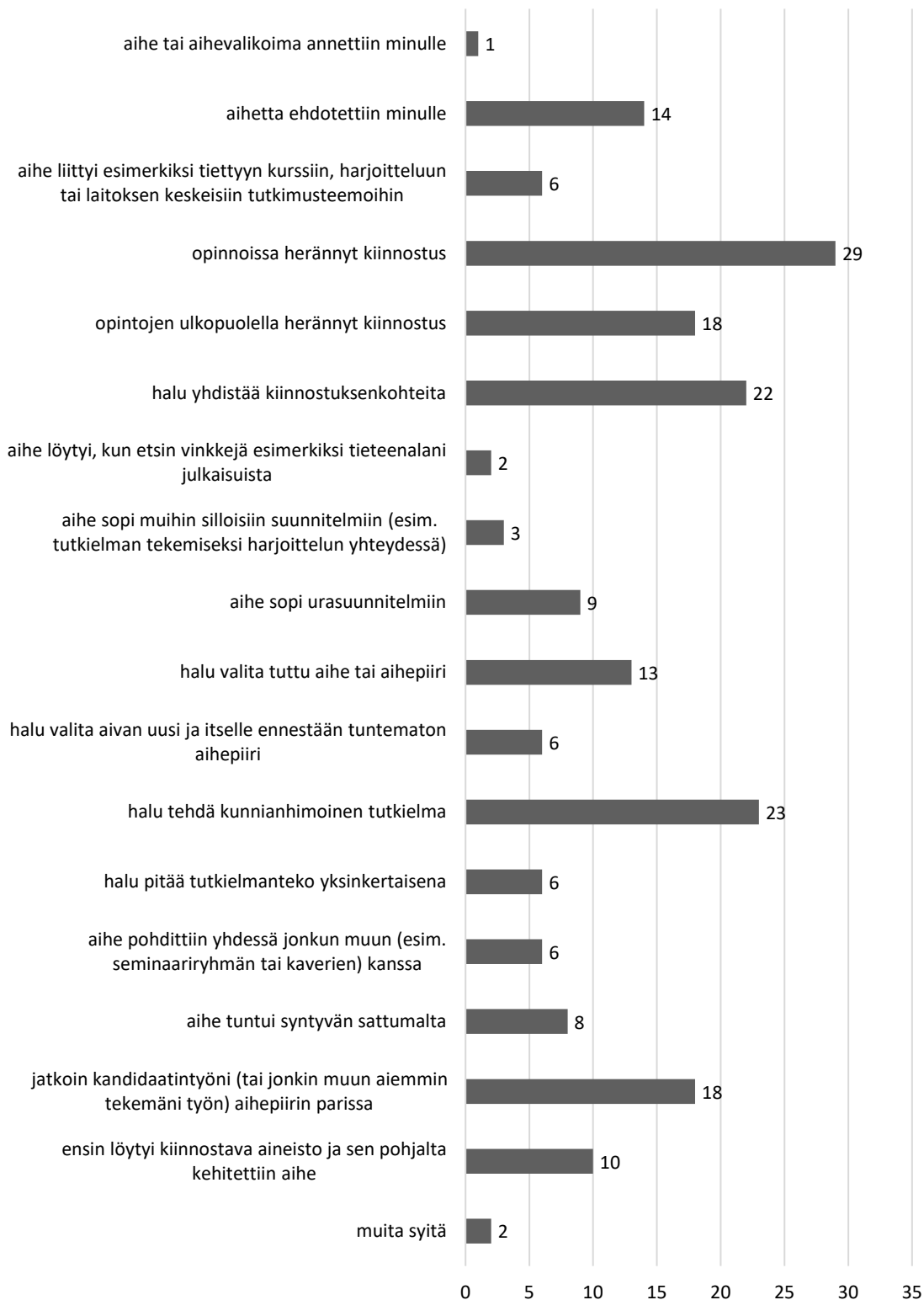
Huomautukset: Sama tutkielma on voitu laskea useamman aikakauden kohdalle, mutta prosenttiosuus on silti laskettu tutkielmien kokonaismäärään eli 55:een verraten.

Tutkittu aikakausi	Tutkielmien lukumäärä	Osuus tutkielmista
1300-luku	1	2 %
1400-luku	2	4 %
1500-luku	1	2 %
1600-luku	4	7 %
1700-luku	8	15 %
1800-luku	11	20 %
1800–1849	4	7 %
1850–1899	10	18 %
1900-luku	33	60 %
1900–1945	18	33 %
1946–1999	19	35 %
2000-luku	2	4 %

3.2 Tutkielmien aiheiden valinta

Kyselyssä kartoitettiin aihevalinnan syitä monivalintakysymyksellä, jonka vastausjakauma on nähtävissä kuvaajassa 6. Tämän jälkeen vastaajia pyydettiin omin sanoin avaamaan, kuinka hyvin vastausvaihtoehdot sopivat ja oliko aiheen valintaan muita syitä. Lisäksi tiedusteltiin, oliko vastaajalla muita aihevaihtoehtoja mielessään ja miksi hän päätti luopua niistä.

Olen jaotellut vastauksissa ilmenevät teemat karkeasti kolmeen ryhmään: ulkoisiin ja sisäisiin vaikutteisiin sekä aineistoperusteisiin syihin. Tämä jaottelu on lähinnä auttava, sillä syyt muodostavat kirjavan ja toisiinsa kytkeytyneen joukon. Aineistoperusteiset syyt on helpoin määrittellä: aiheen valintaan ovat vaikuttaneet sopivan aineiston tunnistaminen, saatavuus ja käytettävyys. Ulkoisiksi vaikutteiksi olen puolestaan rajannut muut graduntekohetkellä vaikuttaneet, opiskelijasta riippumattomat tekijät, kuten ohjaajan vaikutuksen ja tutkielmanaikaisen työpaikan tai harjoittelun. Sisäisiä vaikutteita taas ovat kaikki opiskelijan omista kokemuksista, kiinnostuksenkohteista ja tavoitteista kummunneet syyt.

Kuvaaja 6. Tutkimusaiheen valintaan vaikuttaneet syyt.

Huomautukset: Lukumäärät kertovat, kuinka moni kaikista 55 vastaajasta on valinnut kyseisen vastausvaihtoehdon monivalintakysymykseen. Vaihtoehtoja on voinut valita rajoittamattoman määrän.

3.2.1 Ulkoiset vaikutteet

Opiskelijasta riippumattomina, graduntekohetkellä vaikuttaneina tekijöinä aiheen valintaan voidaan vastauksista erottaa ohjaajan vaikutus, yhteisön tarjoama tuki, tutkielmaa tukeva työpaikka tai harjoittelu sekä muu tarjoutunut hyöty ja synergia. Näistä selvästi useimmiten vaikutusta on ollut ohjaajalla, mikä olikin odotettavaa, sillä aihevalinnan kommentoiminen kuuluu olennaisena osana ohjaukseen. Monivalintakysymyksen perusteella neljäsosa vastaajista on hyväksynyt heille ehdotetun aiheen, ja tämä ehdotus on tullut lähes poikkeuksetta ohjaajalta. Ohjaajan – ja toisinaan myös jonkun muun yliopiston henkilökunnan jäsenen – vaikutukseen viitataan lisäksi jollain tavalla yhteensä kolmasosassa avoimista vastauksista.

Monelle vastaajalle ohjaajan neuvoista on ollut paljon apua. He kertovat saaneensa ohjaajilta sekä tarpeellista palautetta aihesuunnitelmistaan että omiin kiinnostuksenkohteisiinsa sopivia aihe-ehdotuksia. Useampikin vastaaja kertoo valinneensa aihepiiriin itse mutta ohjaajan keksineen siihen sopivan näkökulman. Ohjaajan vaikutus aiheen valintaan on näissä tapauksissa ollut siis suhteellisen vahva ja opiskelija on ollut siihen tyytyväinen.

Jos ohjaajalla kuitenkin on vahvoja mielipiteitä sopivista aiheista, ohjauksella on potentiaalia kääntyä tarkoitustaan vastaan.⁸⁷ Yksi vastaaja kertoo, että hänen oma aiheideansa ei ollut ohjaajan mielestä hyvä ja hän oli siksi päättänyt tarttua ohjaajan tarjoamaan ideaan. Hän toteaa olevansa kyllä tyytyväinen saamaansa aiheeseen mutta kokee, että hänen oman ideansa olisi ollut tutkielmanteon kannalta mielenkiintoisempi ja innostavampi. Pari muuta vastaajaa sai ohjaajalta sellaisia ehdotuksia, joista ei ollut hyötyä: toinen kuvaa ohjaajan yrittäneen ”aika suurellakin innolla” tarjota omaan tutkimushankkeeseensa liittyvää ideaa, joka ei kuitenkaan kiinnostanut vastaajaa, ja toinen taas ei löytänyt ohjaajan ehdottamasta aiheesta mitään aineistoa. Tällaiset liian vahvan tai väärin kohdistuneen ohjauksen kokemukset jäävät kuitenkin aineistossa yksittäisiksi maininnoiksi.

Siinä missä liian vahva ohjaus aiheenvalinnassa ei aina osu maaliinsa, myöskään liian heikko ohjaus ei ymmärrettävästi aja asiaansa. Yksi vastaaja sanoo, että aiheenvalintaprosessi ja koko tutkielman tekeminen kestivät ”luvattoman pitkään” eikä hän koe saaneensa tarpeeksi ohjausta. Häntä jäi mietityttämään, olisiko muissa yliopistoissa ollut enemmän perehtyneisyyttä häntä kiinnostavaan aihepiiriin ja olisiko niistä kannattanut kysyä neuvoa,

⁸⁷ Vrt. Ylijoki & Ahrio 1995, 34–35.

jotta graduista ei olisi muodostunut niin työläs. Toinen vastaaja taas päätti jo lähtökohtaisesti valita aiheen, johon hänellä oli saatavilla muutakin ulkopuolista tukea kuin ohjaaja, koska ”virallista ohjausta laitoksen taholta oli harvemmin saatavilla”.

Parissa vastauksessa otetaan esille se, että sopiviksi katsotuissa aiheissa ei ole välttämättä kyse tietyn ohjaajan mielipiteistä vaan koko oppiaineen tai yliopiston linjasta. Eräs vastaaja kiittelee valinnanvapautta: ”Ainakin 1990-luvun lopulla Helsingin yliopistossa opiskelija sai valita aiheen itse ja sopivan aineiston ja kysymyksenasettelun löytämiseen sai tukea. Tämä oli itselleni todella sopiva tapa tehdä gradu.” Tämä näkemys on yhtä aikaa sekä linjassa että ristiriidassa toisen, niin ikään Helsingin yliopistosta – joskin 2010-luvulla – valmistuneen vastaajan vastauksessa: hänen mukaansa siellä ”vain tietyt aiheet ovat sallittuja (niihin kannustetaan ja niistä saa hyviä arvosanoja)” mutta hän oli ”päättänyt toteuttaa oikeaa haluaan”. Vaikka Helsingin yliopistosta piiryy näissä vastauksissa hyvin erilainen kuva, kummatkin vastaajat haluavat selvästi korostaa valinnanvapauden merkitystä.

Muut määritelmäni mukaiset ulkoiset vaikutteet aiheen valintaan jäävät vähäisille maininnoille. Yhteisön tarjoaman tuen merkitykseen viitattiin muutaman kerran. Kaksi vastaajaa sanoo valinneensa aiheensa osittain sen perusteella, että tunsivat ihmisiä, jotka tutkivat samaa aikakautta tai samoja teemoja. Ajatuksena oli, että heiltä voisi saada tukea tutkielman tekemisessä. Kolmas kertoo osallistuneensa projektiin, jossa vanhemmat opiskelijat ja alumnit auttoivat opiskelijoita kehittämään tekstejään, ja aiheensa osin muotoutuneen siellä.

Viisi vastaajaa puolestaan kertoo tutkielmansa liittyneen työhön tai harjoitteluun, mutta kaikilla yhteys on ollut erilainen. Kaksi heistä oli töissä tutkimusavustajana: toinen hyödynsi avustajantöissä tutuksi tullutta aineistoa ja toinen sai työnantajansa ohjaajakseen. Kolmas päätyi tekemään työpaikkansa historiikkaa. Neljäs oli töissä kunnanarkistossa ja löysi kunnalliseen päätöksentekoon liittyvän aiheen, josta oli siellä kattavasti aineistoa. Viides vastaaja poikkeaa hiukan joukosta: hän oli jo tekemässä tohtorintutkintoaan ja päätyi tekemään sen kylkeen sivuainetutkielman, joka syntyi erääseen historiikkiin kirjoitettua osuutta muokkaamalla. Näiden vastausten perusteella työ tai harjoittelu tukee aiheenvalintaa usein aineiston tarjoamisen muodossa, mutta niidenkin kohdalla kyse voi olla myös muunlaisesta synergiasta, esimerkiksi samantapaisesta kuin edellä käsitelty yhteisön tarjoama tuki.

Muunlainen ulkopuolinen hyöty tai synergia oli tulkintani mukaan vaikuttanut aiheen valintaan kolmella vastaajalla. Yksi heistä kertoo, että ulkopuolinen taho oli ehdottanut aihetta

oppiaineelle ja hän oli muiden ideoiden puutteessa päättänyt tarttua siihen. Vastauksesta ei varmuudella käy selväksi, saiko hän tämän vuoksi esimerkiksi rahoitusta tutkielman tekemiseen, mutta ilmeisesti kuitenkin ei. Toiselle vastaajalle puolestaan tarjottiin tietystä aiheesta rahaa ja julkaisumahdollisuus. Kolmannen lähestymistapa oli siinä mielessä erilainen, että hän valitsi oma-aloitteisesti erään kunnan rakennuskantaan liittyvän aiheen ja pyysi siihen kunnalta stipendin.

3.2.2 Sisäiset vaikutteet

Ulkoisia vaikutteita paljon enemmän mainintoja saavat sisäiset vaikutteet eli kiinnostuksenkohteisiin, kokemuksiin ja tavoitteisiin pohjaavat syyt. Monivalintakysymyksen vastausjakauman perusteella selvästi suurin vaikuttava tekijä aiheenvalinnassa on jo olemassa oleva kiinnostus tiettyä aihetta kohtaan. Yhteensä kolme neljäsosaa vastaajista on merkinnyt ainakin yhden niin sanotuista ”kiinnostusvaihtoehtoista”: opinnoissa heränneen kiinnostuksen, niiden ulkopuolella heränneen kiinnostuksen tai halun yhdistää kiinnostuksenkohteita. Kolmasosa vastaajista on vastannut näistä useamman kuin yhden ja joka kuudes kaikki kolme.

Osalla vastaajista on ollut valitsemaansa aiheeseen hyvinkin henkilökohtainen suhde. Yksi vastaaja kertoo halunneensa perehtyä kotipaikkansa historiaan, ja arvelen tämän syyn olevan yleisempi kuin mitä vastaajat ovat huomanneet vastauksissaan mainita, koska paikallishistoriallisia aiheita on käsitelty monissa töissä. Toinen vastaaja kertoo kiinnostuneensa maaseudun rakennemuutoksesta seurattuaan oman kotipitäjänsä muutosprosessia. Muutaman vastaajan aihe on liittynyt eri tavoin sukuun: on perehdytty suvun kotipaikan historiaan, sukulaisten jäämistöön tai jo lapsena kuultujen sukutarinoiden taustoihin. Parissa näistä tapauksista vastaajalle oli jo ennen maisteriseminaaria täysin selvää, että hän tekisi gradunsa tällaisesta sukua koskevasta aiheesta. Harrastukset puolestaan eivät nouse esiin erityisen selkeänä innoittajana, mutta parin vastaajan kohdalla oma aktiivinen urheilutoiminta on ohjannut tutkimaan urheilun historiaa. Muutama muu vastaaja puolestaan nimeää aatteellisiksi tulkittavia syitä, kuten feminismin ja vasemmistolaisuuden.

Lisäksi on tietenkin ollut kiinnostusalueita, jotka eivät ole liittyneet tämänkaltaisiin erityisen henkilökohtaisiin kytköksiin. Useammastakin vastauksesta nousee esiin esimerkiksi se, että on haluttu tutkia ihan vain "vanhempaa aikakautta", mitä se onkaan kunkin vastaajan kohdalla tarkoittanut. Esimerkiksi erään vastaajan kriteerinä oli, että aiheen tuli liittyä 1950-lukua edeltävään aikaan. Toinen vastaaja taas oli pettynyt siihen, että löytyi muuten kiinnostava

aihepiiri mutta sitä koskeva aineisto oli hänestä turhan uutta, 1900- ja 2000-luvuilta. Vaikka siis aikakausijaottelun (taulukko 2) perusteella noin kolmasosa vastaajista onkin tutkinut 1900-luvun loppupuolta, näin tuoreet aiheet eivät tämän vastauksen perusteella ole välttämättä olleet opiskelijoille erityinen preferenssi vaan niiden pariin on voinut ohjata aineisto.

Kiinnostuksenkohteilla on osassa vastauksista tarkoitettu tiettyjä näkökulmia ja tutkimussuuntauksia, kuten sukupuolihistoriaa. Joissain tapauksissa opiskelija on halunnut hyödyntää sivuainettaan, esimerkiksi psykologiaa, sukupuolentutkimusta tai ympäristöhistoriaa. Myös kiinnostavat kurssit ovat johdattaneet useampiakin vastaajia tietyn aiheen ja toisinaan myös aineiston pariin. Muutamassa vastauksessa kiinnostuksenkohteella on viitattu tietyyntyyppiseen aineistoon, kuten filmiaineistoon tai lehtiaineistoon.

Jopa 40 prosenttia vastaajista valitsi monivalintakysymyksestä kohdan "halu yhdistää kiinnostuksenkohteita". Avointen vastausten perusteella näillä kiinnostuksenkohteilla on osin ollut aika laavia kriteereitä, sillä vastaajat ovat viitanneet kiinnostuksenkohteiden yhdistämisellä esimerkiksi tietyn aikakauden ja oikeushistorian tai eräissä tapauksissa ihan vain historian ja luonnon yhdistämiseen. Harvoissa vastauksissa ilmaistaan, että aiheen muodostamiseksi olisi yhdistetty erityisen spesifejä kiinnostuksenkohteita. Poikkeuksiakin silti on: eräs vastaaja kertoo tarttuneensa aiheeseen, jota ulkopuolinen taho oli esittänyt oppiaineelle mutta jossa ”tuntuivat kuitenkin yhdistyvän monet kiinnostuksenkohteeni: 1800-luvun lopun suomalainen aatehistoria, lääketieteen historia ja marginaalihistoria”.

Kiinnostuksen lisäksi myös aiemmat tutkimuskokemukset ovat näytelleet roolia aihevalinnoissa. Jopa kolmasosa vastaajista päätyi jatkamaan kandidaatin- tai proseminarityönsä aihepiirin parissa laajentaen joko kysymyksenasettelua, lähdepohjaa tai molempia. Tälle valinnalle esitetyt syyt liittyivät aiemman aihepiirin tai aineiston kiinnostavuuteen ja tuttuuteen, ja myös metodien tuttuus saa maininnan. Gradussa on joissain tapauksissa jatkettu suoraan siitä, mihin aiempi tutkielma on jäänyt; esimerkiksi kandidaatintyönä tehtyä historiikkaa on laajennettu.

Toisaalta aiemmin tehdyn opinnäytteen aiheilla ja aineistoilla on voinut olla päinvastainen vaikutus, jos ne on koettu liian haastaviksi tai epäkiinnostaviksi. Yksi vastaaja esimerkiksi mainitsee, että aiemmin käyttämänsä 1600-luvun lopun aineiston jälkeen hän halusi graduunsa jotain helpompaa. Pari muuta taas oli harkinnut proseminarityönsä laajentamista, mutta toinen heistä oli lopulta kokenut sen aiheen liian raskaaksi ja toinen taas aikakauden

liian "uudeksi" ja epäkiinnostavaksi. Aiemman opinnäytteen aiheesta ja aineistosta saadut kokemukset siis ohjasivat nämä vastaajat valitsemaan jotain muuta.

Ennestään tuttu aihepiiri on ollut erityisen motivoiva tekijä yhteensä neljäsosalle vastaajista, mutta joka kymmenes ilmoittaa mieluiten valinneensa aivan uuden ja itselle ennestään tuntemattoman aiheen. Eräs heistä kuvaa, ettei hänellä ollut opintojen aikana ”selkeää, kapeaa kiinnostuksenkohdetta, joten gradun kanssa viehätti myös tarttua aivan uuteen aiheeseen”. Uusi aihe olisi kiinnostanut useampiakin vastaajia, kuten eräs kandidaatintyön aiheensa parissa jatkanut tuo ilmi: ”Alunperin olisin halunnut jonkin ihan uuden ja entuudestaan tuntemattoman aiheen, mutta tajusin, että työhön käytettävän ajan rajallisuuden vuoksi kannattaa hyödyntää jo olemassa olevaa tietoa ja osaamista.” Tutun aiheen valinta on siis joskus johtunut enemmän olosuhteista kuin erityisestä kiinnostuksesta.

Vain kaksi vastaajaa on valinnut vaihtoehdon ”aihe löytyi, kun etsin vinkkejä esimerkiksi tieteenalani julkaisuista”. Toinen on arkistoalan maisteriopintoja suorittanut vastaaja, joka kertoo selanneensa arkistoalan lehtiä. Toinen taas ei avaa tätä vastausvalintaansa tarkemmin. Vaihtoehto saattaa olla huonosti muotoiltu; voi olla, että useampikin vastaaja on vilkuillut esimerkiksi tuoreiden väitöskirjojen aiheita, Historiallista Aikakauskirjaa tai muuta ajankohtaista historiatieteellistä keskustelua ideoiden saamiseksi, muttei katso aiheen varsinaisesti löytyneen tällä tavalla.

Vastaajat eivät kuitenkaan tuo juurikaan esiin sitä, että he olisivat halunneet valita jollain tapaa ajankohtaisia aiheita. Pari vastaajaa mainitsee, että heidän valitsemansa aineisto on ollut ainakin pienen piirin kesken ajankohtaista heidän suunnitellessaan tutkielmaansa. Toiselle näistä vastaajista oli ehdotettu aihetta sen perusteella, että siinä pystyi hyödyntämään juuri verkkoon saataville tulleita keskiajan lähteitä kokoavia lähdejulkaisuja. Toinen vastaaja taas kertoo, että erääseen arkistoon tuli käyttöön vähälle tutkimukselle jäänyt aineisto ja opiskelukaverien ja kollegoiden kanssa keskustellessa nousi esiin tarve tutkia sitä lähdekriittisesti. Lisäksi on jo aiemmin mainittu vastaaja, joka halusi valita meneillään olevaan maaseudun rakennemuutokseen liittyvän aiheen. On huomionarvoista, että historianopiskelijat eivät näiden vastausten perusteella vaikuta juurikaan innoittuvan tieteenalansa ajankohtaisesta keskustelusta tai muista pinnalla olevista aiheista. Toisaalta on mahdollista, etteivät he vain tunnista aiheensa ajankohtaisuutta itse.

Aiheen tai näkökulman tutkimattomuus ja tärkeys tulevat mainituiksi viidesosassa vastauksista, vaikken laittanut sitä vaihtoehdoksi monivalintakysymykseen. Pidän

todennäköisenä, että jos se olisi ollut vaihtoehtona, sen olisi maininnut vielä suurempi osa. Tämä aiheenvalinnan syy eroaa kuitenkin siinä mielessä muista, että graduihin valittujen tutkimusnäkökulmien edellytetäänkin olevan aiemmin tutkimattomia ja antavan uutta tietoa, aivan kuten tutkimukselta odotetaan muutenkin. Aiheen koettu tärkeys voi olla silti erityinen motivaatiotekijä gradunteossa ja näin edistää valmistumista. On kuitenkin mielenkiintoista, ettei tämä tärkeyden kokemus näytä vastausten perusteella liittyvän ainakaan aiheiden ajankohtaisuuteen.

Se jää kokonaan pimentoon, ovatko opiskelijat sortuneet Juha T. Hakalan esittämään ”matkimismenettelyyn”⁸⁸ eli kopioineet ideoitaan muiden opinnäytetöistä. En usko, että vastaajat ovat näin ainakaan tietoisesti toimineet tai tahtoisivat sitä myöntää, joten siitä olisi ollut todennäköisesti turhaa kysyä kyselyssä. On myös hyvin mahdollista, etteivät historianopiskelijat etsi aihevinkkejä muiden töistä sen enempää kuin ajankohtaisista puheenaiheistakaan.

Monilla vastaajilla tietyn aiheen valitseminen on palvellut yhtä tai useampaa tavoitetta. Jopa 40 prosenttia ilmoittaa, että aiheenvalintaa on ohjannut halu tehdä kunnianhimoinen tutkielma. Näihin 23 vastaajaan lukeutuvat kaikki ne yhdeksän vastaajaa, jotka ovat valinneet vaihtoehdon ”aihe sopi urasuunnitelmiin”. Samassa vastaajajoukossa näkyy selvä painotus jatko-opintoihin jatkaneisiin ja jatkamista harkitseviin.

Näiden vastausten yhteydessä nousee esiin itsensä haastamisen teema. Esimerkiksi eräs vastaaja toteaa professorin antamasta ehdotuksesta: ”Aihe yhdisti useita kiinnostuksenkohteita ja olin suuntautunut tutkimustyöhön, joten halusin pureutua haastavaan aineistoon.” Toinen taas kertoo: ”Ennakkoon en tiennyt koko aiheesta oikein mitään. Ajattelin, että opinpahan uutta ja jos saan aikaiseksi hyvän gradun, on mahdollista jopa pyrkiä jatko-opintoihin.” Pari muuta niin ikään jatko-opintoihin jatkanutta vastaajaa mainitsee, että he päättivät jo gradussa lähteä hakemaan itselleen sopivaa tutkimuksellista linjaa, jota ovat sittemmin tutkijantyössään noudattaneet. Erityisesti akateemiset suunnitelmat ovat siis ohjanneet aiheenvalintaa kunnianhimoisempaan suuntaan, mikä ei ole yllättävää.

Tässä yhteydessä on kuitenkin otettava huomioon vastaajajoukon merkittävä kallistuma kohti jatko-opintoihin jatkaneita. Kun tarkasteluun otetaan vain ne parisenkymmentä graduntekijää, jotka ovat kyselyn aikoihin joko juuri saaneet tutkielmansa valmiiksi tai joilla se on ollut vielä

⁸⁸ Hakala 1996, 101.

kesken, huomattavasti harvempi on ilmoittanut tavoitelleensa kunnianhimoista tutkielmaa. Tämä pätee saman joukon sisällä myös heihin, jotka sanovat ”ehkä” hakevansa jatko-opintoihin. Koska nämä vastaajat ovat saaneet tietää kyselystä ilmeisesti maisteriseminaarin kautta, pidän todennäköisenä, että he vastaavat enemmän keskimääräistä graduntekijäryhmää kuin kaikki kyselyn vastaajat yhdessä.

3.2.3 Aineistoperusteiset syyt

Kuten kuvaajasta 6 käy ilmi, kymmenen vastaajaa eli joka viides oli valinnut monivalintakysymyksestä kohdan ”ensin löytyi kiinnostava aineisto ja sen pohjalta kehitettiin aihe”. Heidän lisäksi 19 vastaajaa tuo avoimissa vastauksissa esiin, että aineisto on ollut aiheen valintaan vaikuttanut tekijä. Se on siis yhteensä yli puolella vastaajista näytellyt niin suurta roolia valinnassa, että he ovat katsoneet aiheelliseksi mainita asiasta.

Ne vastaajat, jotka kertovat aineiston löytyneen ensin, ovat löytäneet sen osin samankaltaisilla tavoilla. Vastauksista nousee useamman kerran esiin, että aineistoa on ehdotettu heille tai sen olemassaolo ja käyttömahdollisuudet ovat muuten nousseet esille muiden kanssa käydyin keskustelun kautta. Joissakin tapauksissa tieto aineistosta on tullut työpaikan tai mielenkiintoiseksi koetun kurssin välityksellä. Näitä puoleensavetäviä aineistoja yhdistää se, että ne ovat olleet keskimääräistä harvemmin sähköisessä muodossa. Kuitenkin yhdessä näistä tapauksista sähköinen saatavuus oli erityinen vetovoimatekijä, koska alkuperäismuotoinen filmiaineisto olisi ollut vaikeasti saavutettavaa ja käytettävää.

Vastausten perusteella näyttää siltä, että on helpompaa keksiä tiettyyn aineistoon sopiva aihe kuin paikantaa aihe suunnitelmaan sopiva aineisto. Pari vastaajaa oli oivaltanut tämän ja valinnut lähestymistavakseen selata kiinnostavaan aihepiiriin laveasti liittyvää lähdeaineistoa siinä toivossa, että sieltä nousisi jotain kutsuvaa. Toinen heistä esimerkiksi kertoo selanneensa oikeuden pöytäkirjoja ja huomanneensa, että tietyn tyyppisiä oikeustapauksia oli käräjäoikeudessa paljon mutta tutkimusta niistä oli tehty suhteellisen vähän, joten hän päätti valita ne aiheekseen.

Ainakin viidesosa vastaajista puolestaan on huomannut kantapään kautta, että hyvältä tuntuva aihe ei takaa soveltuvan aineiston löytymistä. Monet heistä kertovat joutuneensa luopumaan alkuperäisistä suunnitelmistaan, koska aineistoa ei ole joko löytynyt tarpeeksi tai se on muuten osoittautunut hedelmättömäksi. Toisten kohdalla puolestaan sopiva aineisto olisi ollut tavoitettavissa, mutta he ovat nähneet sen liian työläänä. Kaksi vastaajaa esimerkiksi

mainitsee aiheen vaihtamisen erityiseksi syyksi aineiston kielen: toinen halusi mieluummin suomenkielisen aineiston ruotsinkielisen sijaan ja toinen taas halusi väistää venäjänkielisen aineiston vaihtamalla sen vanhempaan ruotsinkieliseen. Kaksi muuta taas kertoo halunneensa helpottaa työtään ja vähentää uusien asioiden opettelua luopumalla suunnittelemistaan haastatteluista ja tyytymällä aineistoon, joka oli jo olemassa.

Kun tutkielman tekemistä on yleensäkin haluttu helpottaa ja keventää, se on tehty aineistovalintojen kautta. Kunnianhimoisen tutkielman vastinpariksi tarkoitettun ”halu pitää tutkielmanteko yksinkertaisena” -vaihtoehdon valitsi kymmenesosa vastaajista, ja heillä kaikilla yksinkertaisuus yhdistyy aineistoon. Kunnianhimoisuus ja yksinkertaisuus eivät lopulta toimineet toistensa vastakohtina, koska yksi vastaaja oli valinnut molemmat vaihtoehdot. Kyseinen vastaaja tarkentaa, että on viitannut yksinkertaisuudella aineiston saatavuuteen: ”Tärkeässä roolissa oli aineisto, johon minun oli päästävä käsiksi omien aikarajojeni puitteissa nopeasti ja kätevästi. Sanomalehtiarkisto sopi tähän hyvin.” Myös muut yksinkertaisen aiheen halunneet ovat käyttäneet lehtiaineistoa tai muuta selkeää ja rajattua aineistokokonaisuutta, joka on ollut vähintään osittain digitoitu. Yksi vastaaja poikkeaa joukosta: hänkin halusi yksinkertaisemman aineiston, mutta lähinnä verrattuna aiemmassa tutkielmassa käyttämäänsä 1600-luvulta olevaan aineistoon.

Jotkut vastaajat mainitsevat, että tarkan tutkimuskohteen valintaa ja kysymyksenasettelua määrittä pitkälti se, millaista aineistoa oli säilynyt tai oli alun perinkään olemassa. He siis lähestyivät tutkielmantekoa aihepiiri eikä aineisto edellä, mutta käytettävissä oleva aineisto rajasi vahvasti sitä, miten aihetta oli mahdollista lähestyä. Esimerkiksi tietystä yhteiskunnallisesta liikkeestä kiinnostunut vastaaja sanoo, ettei tätä liikettä edustavista ryhmittymistä ollut juurikaan arkistoaineistoa olemassa tai saatavilla. Hän päätyikin valitsemaan tutkimuskohteeseen yhden niistä harvoista ryhmittymistä, jota koskevaa aineistoa hänen oli edes mahdollista saada käsiinsä.

4 Tutkielmien alkuperäisaineistot

4.1 Tutkielmien aineistotyypit ja -formaatit

Kyselylomakkeen toinen osuus keskittyi tutkielmissä käytettyihin alkuperäisaineistoihin: mitä aineistoja vastaaja on käyttänyt, missä ne ovat sijainneet ja miten hän on ne löytänyt. Aloitan tarkastelemalla vastaajien käyttämiä aineistotyyppisiä ja -formaatteja. Valitettavasti niiden analyysiä rajoittaa se, että kyselyssä käytettyihin avoimiin aineistokysymyksiin saadut vastaukset ovat ympäripyöreitä, varsinkin arkistoaineiston osalta: moni vastaaja kertoo tutkineensa jonkin arkistonmuodostajan aineistoja, mutta ei erittele, millaisia aineistoja ne ovat olleet. Kyselylomaketta olisi voinut kehittää kysymällä aineistotyypeistä esimerkiksi Alexandra Chassanoffin⁸⁹ mallin mukaisella monivalintakysymyksellä, jolloin vastaukset olisivat olleet tarkempia ja vertailukelpoisempia ja eri aineistotyyppien suosioista olisi saanut muodostettua tarkemman kuvan.

Selvästi suurin osa vastaajista, vähintään kolme neljäsosaa, näyttää käyttäneen melko tyypillisesti arkistoaineistoksi laskettavissa olevaa aineistoa. Arkistoaineistosta käytetyintä ovat mainintamäärien perusteella eri toimijoiden pöytäkirjat, jotka tuodaan esiin kolmasosassa vastauksista. Useita mainintoja saavat myös kirkonkirjat, henkikirjat ja muut väestötietoaineistot, kirjeenvaihto, kartat sekä päiväkirjat. Arkistoaineiston formaateista analoginen, paperimuotoinen arkistoaineisto saa vastauksissa eniten mainintoja; tulkitsen, että sitä on käyttänyt ainakin 70 prosenttia kaikista vastaajista. Ainakin neljäsosa on käyttänyt paperiaineiston sijaan tai lisäksi digitoitua, tietokantoihin vietyä arkistoaineistoa. Mikrofilmeiltä arkistoaineistoa on puolestaan tutkinut noin 13 prosenttia vastaajista.

Suurimman muuta kuin arkistoaineistoa käyttäneen ryhmän muodostavat pelkkää lehtiaineistoa käyttäneet vastaajat, joita on ollut reilu kymmenkunta. Lehtiaineistokin voi olla arkistoaineistoa – jotkut vastaajat ovat esimerkiksi hyödyntäneet arkistossa sijaitsevia lehtileikekokoelmia – mutta luen sen tässä kontekstissa enemmän kirjastotyyppilliseksi aineistoksi. Lehtiaineisto on ollut yleisesti vastaajien keskuudessa varsin käytettyä, sillä sitä on hyödyntänyt gradussaan kaikkiaan yli puolet vastaajista. Sanomalehdet ovat olleet suosituimpia, mutta myös aikakauslehtiä, kuten erilaisia jäsen- ja ammattilehtiä, on tutkittu

⁸⁹ Chassanoff 2013.

paljon. Lehtiaineistoa käyttäneistä 30 vastaajasta arviolta puolet on tutkinut lehtiä internetin kautta, puolet paperimuodossa ja noin neljäsosa mikrofilmeiltä.

Mikrofilmimuotoisia aineistoja on kaiken kaikkiaan käyttänyt ainakin neljäsosa vastaajista. Niiden käyttö näyttää olleen varhaisimpien graduntekijöiden keskuudessa suhteellisesti yleisempää, mutta moni vastaajajoukon tuoreimmistakin graduntekijöistä kertoo niitä käyttäneensä. Muutamat näistä tuoreimmista graduntekijöistä kertovat tosin voineensa kopioida mikrofilmiaineistoja itselleen sähköisessä tai paperisessa muodossa, eikä heidän ole ollut välttämätöntä tutkia niitä mikrofilmimuodossa.

Filmi- ja videoaineistoja on tutkinut pari vastaajaa, samoin äänitettyjä haastatteluaineistoja ja painettuja lähdejulkaisuja⁹⁰. Valokuvia on tutkinut kourallinen vastaajia. Näitä kaikkia on tutkittu sekä digitoidussa että analogisessa muodossa, niin muistiorganisaation kautta kuin muitakin reittejä. Monet ovat tutkineet painettuja ja julkaistuja kirjoja, esimerkiksi muistelmateoksia, mutta niiden käyttömääriä on erityisen hankala tulkita vastauksista luotettavasti.

Kun kyselyssä esiintyviä aineistotyyppäjä verrataan Chassanoffin vuonna 2013 julkaistuun tutkimukseen historiantutkijoiden käyttämistä aineistotyypeistä, voidaan nähdä, että kaikki hänen tutkimuksessaan esiintyneet aineistotyyppit ovat edustettuina. Chassanoffin tekemässä kyselyssä nousivat yleisimpinä aineistotyyppinä esiin järjestyksessä kirjeenvaihto, kirjat, sanomalehdet, aikakauslehdet, käsikirjoitukset, päiväkirjat, valokuvat sekä ”legal and financial documents”, tässä järjestyksessä. Tuloksia ei voida suoraan verrata, koska Chassanoff on kohdistanut kyselyn angloamerikkalaisille historiantutkijoille – erityisesti naishistoriaa tutkineille – koskien kaikkia heidän tekemiään tutkimuksia, kun taas tässä tutkimuksessa on kyse suomalaisista opiskelijoista koskien yhtä opinnäytetyötä. Minusta on kuitenkin huomionarvoista, että graduntekijöiden mainitsemat aineistotyyppit vastaavat silti aika hyvin Chassanoffin tuloksia, myös yleisyysjärjestyksessä. Vain kirjeaineisto on hänen tuloksiansa perusteella ollut selvästi yleisemmin käytetty aineisto kuin kyselyyni vastanneilla graduntekijöillä.⁹¹

⁹⁰ Finlands Medeltidsurkunder ja Musta kirja.

⁹¹ Chassanoff 2013.

4.2 Tutkielmien aineistojen tavoittaminen

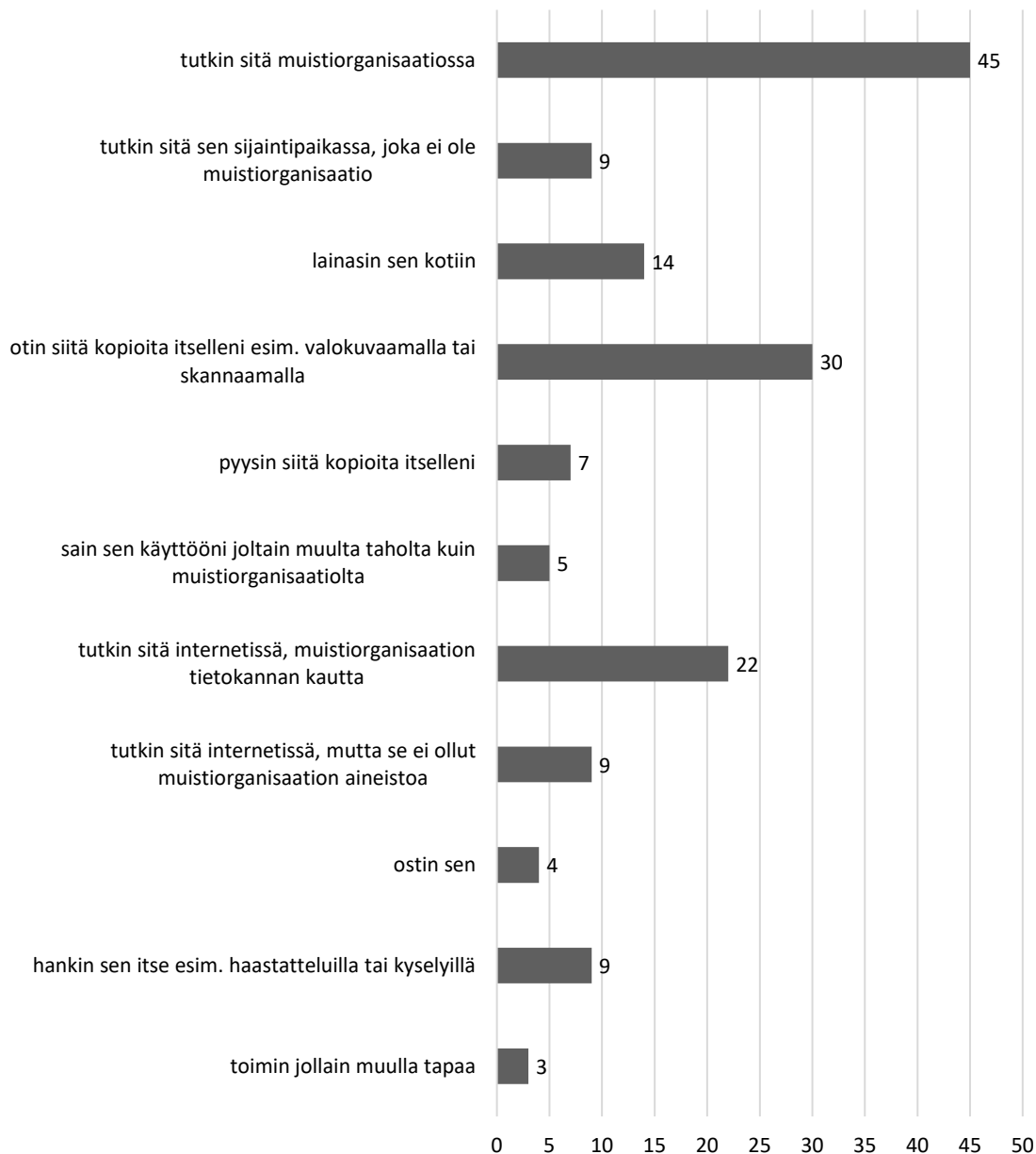
Alkuperäisaineiston sijaintia ja tavoittamista on selvitetty monivalintakysymyksellä ”miten lähdeaineistosi on saatavilla ja miten olet saanut sen käsiisi?” (kuvaaja 7). Luonnollisesti lähdeaineistoja on voinut olla useita ja niitä on voitu tutkia monessa eri sijainnissa, joten vastaajat ovat voineet valita rajoittamattoman määrän vaihtoehtoja. Käsittelen kunkin vastausvaihtoehdon kohdalla tarkemmin, minkä tyyppisiin ja millaisessa paikassa sijaitseviin aineistoihin vastaajat ovat viittaneet avoimissa vastauksissa. Lasken näiden viittausten lukumääriä antaakseni kuvan siitä, mitkä vaihtoehdot ovat olleet vastaajien keskuudessa suosituimpia kuin toiset. On kuitenkin huomattava, etteivät nämä viittausten määrät todennäköisesti vastaa todellisia lukuja: esimerkiksi taulukossa 3 eritellään mainintoja eri muistiorganisaatioiden käytöstä, mutta todellisuudessa näitä muistiorganisaatioita lienee käyttänyt suurempi osa vastaajista.

4.2.1 Fyysisessä sijaintipaikassa tutkitut aineistot

Selvästi suurin osa vastaajista, 80 prosenttia, ilmoittaa tutkineensa ainakin osaa alkuperäisaineistostaan paikan päällä muistiorganisaatiossa. Tarkempi tarkastelu (taulukko 3) osoittaa, että heistä yli kahdella kolmasosalla tämä paikka on ollut arkisto. Kirjasto ei jää kauas taakse. Museot tulevat selvästi mainituksi vain parilla vastaajalla, joista toinen – taidehistorian opiskelija – on kuitenkin käyttänyt useampaa kuin yhtä museota.

Erottelin muistiorganisaatiomainnnoista erikseen Kansallisarkiston ja Kansalliskirjaston. Niistä ensin mainittu on odotetusti suosituimpi: vähintään kolmasosa vastaajista on käynyt tutkimassa aineistoja jossain Kansallisarkiston toimipisteessä⁹², kun taas vain muutama mainitsee vierailleensa Helsingissä sijaitsevassa Kansalliskirjastossa. Arkistoista mainituimpia ovat Kansallisarkiston jälkeen olleet kunnan- ja kaupunginarkistot, mutta ne saavat kuitenkin vain vähän selkeitä mainintoja. Kirjastoista nousevat eniten – kahdeksalla maininnalla – esiin yliopistojen kirjastot, joissa on tutkittu varsinkin lehtiaineistoa sekä paperisina että mikrofilmiltä. Läheskään kaikki vastaajat eivät kuitenkaan erittele tarkemmin, missä arkistossa tai kirjastossa he ovat aineistojaan tutkineet.

⁹² Kun suurin osa vastaajista on tehnyt tutkielmiaan, nykyiset Kansallisarkiston toimipisteet Helsingin ulkopuolella olivat vielä nimeltään maakunta-arkistoja. Tähän Kansallisarkiston lukuun on laskettu myös maininnat maakunta-arkistoista.

Kuvaaja 7. Tavat, joilla vastaajat ilmoittavat päässeensä käsiksi alkuperäisaineistoonsa.

Huomautukset: Lukumäärät kertovat, kuinka moni kaikista 55 vastaajasta on valinnut kyseisen vastausvaihtoehdon monivalintakysymykseen. Vaihtoehtoja on voinut valita rajoittamattoman määrän. Vaihtoehdon ”otin siitä kopioita itselleni esim. valokuvaamalla tai skannaamalla” valitsi varsinaisesti 29 vastaajaa, mutta lisäksi lukuun yhden vastaajan, joka ei ollut valinnut tätä vaihtoehtoa mutta jonka avoimen kysymyksen vastauksesta kävi ilmi tämän määritelmän mukainen kopiointi.

Vastausvaihtoehdon ”tutkin sitä sen sijaintipaikassa, joka ei ole muistiorganisaatio” on valinnut viidesosa vastaajista. Yhtä lukuun ottamatta kaikki heistä ovat vastanneet myös tutkineensa aineistoa muistiorganisaatiossa. He näyttävät viittaavan muistiorganisaatiosta poikkeavalla sijainnilla ainakin yhdistysten ja seurakuntien tiloihin. Näissä vastauksissa käytettyjä ilmauksia arkistoaineiston säilytyspaikoille ovat ”seurakuntayhtymän kellari”,

”kaupungintalon vintti” ja ”varastokoppi suuressa hallissa, arkistokelvoton”. Tällaisista ilmaisuista ei synny mielikuvaa kovin virallisesta arkistotilasta mutta sitäkin enemmän sellainen vaikutelma, että vastaajat ovat nähneet vaivaa tällaisten aineistojen löytämiseksi ja niiden luokse hakeutumiseksi.

Taulukko 3. Vastaajat, jotka ovat tutkineet aineistoja paikan päällä muistiorganisaatioissa.

Huomautukset: ”Mainintojen määrä” kertoo, kuinka moni vastaaja on avoimissa vastauksissa suoraan viitannut tähän sijaintiin. ”Osuus muistiorganisaatioita käyttäneistä” -sarake vertaa suhdetta niihin 45 vastaajaan, jotka ovat ilmoittaneet tutkineensa aineistoja muistiorganisaatioissa. Kansallisarkiston luku sisältää maininnat maakunta-arkistoista.

Muistiorganisaatio: tutkittu paikan päällä	Mainintojen määrä	Osuus muistiorganisaatioita käyttäneistä	Osuus kaikista vastaajista
Arkisto	32	71 %	58 %
<i>Kansallisarkisto</i>	17	38 %	31 %
Kirjasto	27	60 %	49 %
<i>Kansalliskirjasto</i>	4	9 %	7 %
Museo	2	4 %	4 %

4.2.2 Lainatut aineistot

Neljäsosa vastaajista on voinut lainata aineistoaan kotiin, mutta tällöin kyse on harvoin ollut kovin suuresta osasta heidän käyttämäänsä aineistoa. Usein kyseessä ovat vastaajat, joiden aineisto on ollut monimuotoista ja he ovat hankkineet sen käsiinsä monesta eri paikasta. Suurimman osan kohdalla voidaan tulkita, että lainoissa on ollut kyse kirjoista, erityisesti muistelmateoksista. Parissa tapauksessa kuitenkin myös lehtien ja pienpainatteiden kotilaina on onnistunut.

Vastauksissa nousevat esiin myös kaukolainat muistiorganisaatioista toiseen, mistä ei monivalintakysymyksessä kysytty. Näissä tapauksissa on kaukolainattu aineistoa ainakin Kansallisarkiston toimipisteestä toiseen ja eräässä tapauksessa Kansallisarkistosta yliopiston kirjastoon. Myös Espoossa sijaitsevan Porvarillisen Työn Arkiston aineistoa on saatu kaukolainattua toiseen kaupunkiin. Kaukolainattujakin aineistoja on täytynyt tutkia muistiorganisaatioissa, mutta kaukolainaamisen mahdollisuus on kuitenkin säästännyt matkustamiselta pitkien matkojen päähän. Kaukolainatut aineistot ovat olleet monessa tapauksessa mikrofilmejä.

4.2.3 Kopioidut aineistot

Vaihtoehto ”otin siitä kopioita itselleni esim. valokuvaamalla tai skannaamalla” on kuvastanut monen toimintatapaa, sillä sen on valinnut reilu puolet vastaajista. Koska tämä taktiikka on kuitenkin historiantutkimuksessa jopa tätä yleisemmin omaksuttu,⁹³ on käytännössä valaisempaa tarkastella, millaiset vastaajat eivät ole ilmoittaneet toimineensa näin.

Heistä paljastuukin selviä yhtäläisyyksiä: joukkoon kuuluu voittopuolisesti digitoitua, mikrofilmattua tai kotiin lainattua aineistoa käyttäneitä vastaajia. Mukana on myös useita sellaisia vastaajia, joiden gradu on selvästi ollut vastausvaiheessa vielä niin alussa, että aineiston kerääminenkin on ollut kesken. Voi siis hyvin olla, että aineiston kopioimisen tarve ei vain ollut vielä heidän tutkimuksessaan konkretisoitunut. Toisaalta mukana on myös aikarajauksen alkupäässä eli vuosituhannen vaihteessa gradunsa tehneitä, joilla ei ole ollut vielä digikopiointivälineistöä käytettävissään. Muutamat heistä lukeutuvat kuitenkin niiden kaikkiaan seitsemän vastaajan joukkoon, jotka ovat valinneet vaihtoehdon ”pyysin siitä kopioita itselleni”, viitaten tällä muun muassa muistiorganisaation toimittamiin valokopioihin. Kun ulkopuolelle rajataan kaikki ne, joiden ei selvästi ollut mahdollista tai kannattavaa ottaa aineistostaan kopioita, jää vain muutamia vastaajia, jotka arvioni mukaan olisivat voineet kopioida aineistoaan mutta ovat ilmeisesti tyytyneet manuaalisiin muistiinpanoihin.

Näiden kyselyvastausten perusteella digikuvaaminen ja muu kopioiminen on graduntekijöidenkin keskuudessa ollut yleistä siitä lähtien, kun se alkoi ylipäätään yleistyä historiantutkimuksessa. Toisaalta muistiorganisaatioiden toteuttaman digitoinnin edistyminen näyttää jo tämän kyselyaineiston perusteella vaikuttaneen niin, että omatoimisen kopioinnin tarve on vähentynyt. Se kuitenkin tuskin loppuu niin kauan kuin käytetään ei-sähköisiä aineistoja.

4.2.4 Internetissä tutkitut aineistot

Puolet vastaajista ilmoittaa tutkineensa alkuperäisaineistoaan internetin kautta.

Muistiorganisaatioiden tietokannat ovat olleet selvästi käytetympiä kuin muut internet-sijainnit, sillä 40 prosenttia vastaajista on tutkinut aineistoja muistiorganisaation tietokannassa

⁹³ SLS:n selvityksessä 70 prosenttia akateemisista vastaajista kertoo hankkineensa aineistosta kopioita. Hupaniittu 2012, 74.

ja 16 prosenttia muualla. Tarkastelen tuloksia tässä vain lyhyesti ja palaan niihin sähköisyyttä käsittelevässä luvussa.

Muistiorganisaation tietokannan kautta aineistoaan tutkineista yli puolet on tutkinut lehtiaineistoa, lähinnä Kansalliskirjaston Historiallisen sanomalehtikirjaston kautta. Toisen puolen muodostaa digitoitu arkistoaineisto, jonka tarjoajaa vastaajat eivät useinkaan huomaa mainita mutta useimmiten kyseessä näyttää olevan Kansallisarkisto. Selvästi suurin osa tämän vaihtoehdon ilmoittaneista on voinut tutkia aineistoa omalta tietokoneeltaan käsin, mutta pari vastaajaa on joutunut menemään fyysisesti paikan päälle muistiorganisaatioon, sillä aineisto on ollut käytettävissä vain siellä sijaitsevalla tietokoneella.

Muistiorganisaatioiden ulkopuolisilla internet-lähteillä vastaajat ovat viitanneet muun muassa sosiaalisen median kautta saatuihin valokuviin, Helsingin Sanomien artikkeleihin, yhdistysten lehtiin näiden omilla kotisivuilla, Helsingin yliopiston ylläpitämään ylioppilasmatrikkeliin, ulkomaisten sukututkijoiden aineistoihin sekä Suomen Sukututkimusseuran ylläpitämän HisKi-tietokannan kirkonkirjamateriaaliin. Nämä muut internet-lähteet ovat siis olleet kirjavia, mutta niitä on käytetty lopulta varsin vähän.

4.2.5 Muilla keinoin hankitut aineistot

Vastausvaihtoehto ”hankin sen itse esim. haastatteluilla tai kyselyillä” on ollut suhteellisen käytetty aineistonkeräystapa, sillä sen on ilmoittanut kuudesosa vastaajista. He näyttävät viitanneen tällä vastauksella vain haastatteluihin. Nämä itse toteutetut haastattelut ovat kuitenkin olleet pääasiallisin aineisto vain yhdellä vastaajalla. Toinenkin vastaaja on keskittynyt haastatteluaineistoon, mutta se on ollut enimmäkseen arkistosta löytynyttä. Loppujen kohdalla syntyy kuva, että haastattelut ovat enemmänkin täydentäneet muuta aineistoa, joka on monella näistä vastaajista varsin monipuolista.

Vain muutama vastaaja kertoo ostaneensa aineistoaan. Tällöin kyse näyttää olleen lähinnä kirjoista, jotka eivät nekään ole muodostaneet tutkielman pääasiallista tai ainoaa lähdettä. Yksi filmiaineistosta gradunsa tehnyt vastaaja kertoo ostaneensa DVD-kokoelmat, joilla hänen aineistonsa on julkaistu, mutta katsoneensa käyttämiään filmejä kuitenkin pääosin Kansallisen Audiovisuaalisen Instituutin (KAVI) Elonet-palvelun kautta.

Vaihtoehto ”sain sen käyttööni joltain muulta taholta kuin muistiorganisaatiolta” on pätenyt harvoin ja sen valinneet vastaajat ovat viitanneet aineistoihin, joita on käsitelty jo edellä vaihtoehtojen ”tutkin sitä sen sijaintipaikassa, joka ei ole muistiorganisaatio” ja ”tutkin sitä

internetissä, mutta se ei ollut muistiorganisaation aineistoa” kohdalla. Heidän lisäksi tämän vaihtoehdon on valinnut myös sellainen vastaaja, joka kertoo tutkineensa sukulaistensa kirjeitä. Hän oli saanut ne perikunnalta käyttöönsä tutkielman tekemisen ajaksi. Sama vastaaja on myös tähän kirjeaineistoon viitaten valinnut vaihtoehdon ”toimin jollain muulla tapaa”. Tämän vaihtoehdon on valinnut myös kaksi muuta vastaajaa, mutta heidän vastauksistaan ei käy selväksi, mitä he sillä varsinaisesti tarkoittavat.

4.3 Aineiston sijainti suhteessa tutkielmantekijään

Yksi tämän tutkimuksen kiinnostuksenkohteista on se, kuinka paljon vaivaa graduntekijät ovat tutkimuksensa eteen nähneet. Oletuksenani on, että aineiston sijainti on yhtenä osatekijänä ohjannut aiheen valintaa ja aineistojen lisääntynyt sähköinen saatavuus on voinut vähentää gradun eteen tehtyä matkustamista 2000-luvun edetessä. En huomannut kuitenkaan kysyä kyselyssä, kuinka paljon matkustusta aineistojen tavoittaminen on vastaajilta vaatinut. Näin ollen arvioni matkustamisen yleisyydestä tässä aineistossa perustuvat vastauksista tehtyihin tulkintoihin.

Karkeahko tapa potentiaalisen matkustustarpeen arviointiin on verrata opiskelijoiden ilmoittamia yliopistoja niihin tietoihin, joita he ovat antaneet aineistonsa sijainnista. Jos opiskelija siis kertoo tehneensä tutkielmansa Jyväskylän yliopistoon mutta tutkineensa aineistoa Kansalliskirjastossa Helsingissä, tämä on voinut tarkoittaa matkustamista. Tällaisia tilanteita, joissa opiskelupaikkakunnalla ja aineiston sijainnilla on selvä maantieteellinen etäisyys, voidaan huomata noin kolmasosassa vastauksia.

Noin puolesta vastauksista voidaan puolestaan tehdä sellainen tulkinta, ettei graduntekijä olisi matkustanut aineiston perässä opiskelukaupunkinsa ulkopuolelle. Erityisesti Helsingin yliopistoon tutkielmansa tehneet vastaajat ovat pitäytyneet pääkaupunkiseudun muistiorganisaatioissa, joskin muutamat heistä mainitsevat tutkineensa Ruotsin Riksarkivetin aineistoa.⁹⁴ Pelkästään sähköistä aineistoa käyttäneet vastaajat eivät ole myöskään matkustaneet, mikä on oletusarvoinen tulos.

Ongelmana tällaisessa vertailussa on kuitenkin se, ettei kaikissa vastauksissa mainita aineiston sijaintia. Ennen kaikkea vastauksista ei käy varmuudella ilmi, onko vastaaja asunut

⁹⁴ Yksi Riksarkivetin aineistoa tutkineista tosin kertoo käyneensä kuvaamassa sitä ollessaan tutkimusassistenttina ja päättäneensä myöhemmin valita tämän jo tutuksi tulleen aineiston graduunsa. Voidaan tulkita, että aineisto oli näin hänellä valmiina eikä hän ole käynyt Riksarkivetissa erikseen graduun varten.

samalla paikkakunnalla kuin missä hänen ilmoittamansa yliopisto sijaitsee. Aineisto on voinut myös sijaita asuinpaikkaan verrattavalla paikkakunnalla: esimerkiksi ne vastaajat, jotka ilmoittavat tutkineensa kotipaikkakuntansa historiaa ja tutkineensa aineistoa paikan päällä, ovat hyvin voineet asua tämän ajan vaikkapa vanhempiensa luona kyseisellä paikkakunnalla ja omasta näkökulmastaan käytännössä kakkosasunnossaan, vaikka heidän varsinainen asuntonsa olisi opiskelupaikkakunnalla. Matkustamisesta ja siihen liittyvästä vaivannäöstä ei siis useimmissa tapauksissa voida tehdä luotettavia arvioita.

Kaikkein varmimmin ovat matkustaneet ne graduntekijät, jotka mainitsevat tutkineensa aineistoa useammalla kuin yhdellä paikkakunnalla. Näitä vastaajia on muutamia. Eräs heistä on opiskellut Jyväskylän yliopistossa mutta tutkinut aineistoa Turussa ja Helsingissä. Toinen taas on opiskellut Turussa mutta matkustanut aineiston perässä Helsinkiin, Tampereelle ja Poriin.

Mikäli kuitenkin tehdään sellainen oletus, että aineiston ja yliopiston toisistaan poikkeava sijaintikunta on tarkoittanut matkustamista, päästään matkustamisen yleisyyttä vertaamaan karkealla tasolla muutamiin muihin muuttujiin. Kun esimerkiksi tarkastellaan ajallista muutosta eli sitä, vaikuttavatko opiskelijat tarkastelujakson loppupäässä 2010-luvulla matkustaneen vähemmän tai enemmän kuin aiemmin, tämän kyselyaineiston perusteella ei voida erottaa selkeitä trendejä. Sekä matkustaminen että opiskelupaikkakunnalla pysyttelemisen ovat olleet yhtä yleisiä toimintatapoja vuosituhannen vaihteessa ja 2010-luvulla. Muutamat varhaisemmat graduntekijät korostavat sitä, ettei heidän graduntekoaikanaan ollut vielä digitoituja aineistoja eli heidän oli matkustettava aineistojen luo. Digitoinnin edistyminen ei näytä kuitenkaan automaattisesti vähentäneen matkustamista: vaikka kourallinen vastaajia onkin käyttänyt – tai suunnitellut käyttävänsä, sillä näihin vastaajiin kuuluu useita keskeneräisten gradujen pohjalta vastanneita – pelkästään digitoitua aineistoa ja näin ollen pysytellyt tietokoneensa ääressä, vähäininkin digitoimattoman aineiston käyttö on jo monessa tapauksessa edellyttänyt matkustamista opiskelupaikkakunnan ulkopuolelle. Sillä ei siis näytä olevan merkitystä, onko vastaaja aloittanut gradunsa 1995 vai 2017 ja onko hänen aineistostaan ollut sähköisessä muodossa 0 vai 90 prosenttia – hän on silti yhtäläisellä todennäköisyydellä matkustanut aineiston perässä pois opiskelupaikkakunnalta tai ollut matkustamatta.

Matkustamisen määrä ei näytä korreloivan myöskään erityisen paljon jatko-opintoihin jatkamisen kanssa. Ne vastaajat, jotka ovat käyneet useammalla kuin yhdellä paikkakunnalla

tai Riksarkivetissa, ovat jatko-opintoihin jatkaneita, mutta tämä voi johtua myös vastaajajoukon painottumisesta jatko-opintoihin jatkaneisiin. Kunnianhimoista aihetta tavoitelleet ovat myös hieman useammin edustettuina matkustaneiden joukossa, mutta heitä on toisaalta paljon myös opiskelupaikkakunnalla pysytelleissä. Yksinkertaiseen tutkielmantekoon pyrkineet eivät ole matkustaneet, mikä sopii oletuksiin. Matkustamisen määrä korreloi siis joiltain osin graduntekijän tavoitteiden kanssa, mutta ei erityisen selvästi.

Niillä vastaajilla, joilla kiinnostava aineisto on löytynyt ennen aihetta, tämä aineisto näyttää sijainneen lähellä. Tämä onkin ymmärrettävää erityisesti niissä tilanteissa, joissa vastaaja on törmännyt aineistoon esimerkiksi työn tai harjoittelun yhteydessä. Silloinkin, kun aineistoa on ehdotettu heille, nämä ehdotetut aineistot eivät ole joko sijainneet kaukana tai vastaajat ovat tarttuneet ehdotetuista aineistoista vain lähellä sijaitseviin. Kääntäen voitaisiin siis arvioida, että silloin kun tutkimusidean kehittäminen on edennyt enemmän aihe- kuin aineistovetoisesti, graduntekijä päätyy todennäköisemmin matkustamaan aineistonsa vuoksi.

4.4 Tutkielmien aineistojen löytyminen

Kysymys ”miten löysit ja valitsit lähdeaineistosi” on tuottanut niin kirjavia vastauksia, että monet vastaajat eivät ole selvästi hahmottaneet kysymyksen ideaa tai ainakaan osanneet enää kertoa, kuinka ovat aineistoaan hakeneet tai kuinka ovat siitä kuulleet. Tätä kuvastavat esimerkiksi sellaiset vastaukset kuin ”tutkimusaihe määrittä aineiston” ja ”tavanomaisilla menetelmillä”, jotka eivät anna käytännössä mitään informaatiota. Jälkiviisaasti voidaan todeta, että kyseisen kysymyksen täsmentäminen olisi ollut aiheellista.

Selvästi mainituin aineiston löytämistapa on ollut toisen henkilön tekemä ehdotus tai antama neuvo, sillä sen merkitykseen on viitannut yli neljäsosa vastaajista. Useimmiten kyseessä on ollut oma ohjaaja mutta toisinaan myös joku muu henkilökunnan jäsen omasta tai toisesta yliopistosta. Yksi vastaaja sai vinkin sopivasta päiväkirja-aineistosta vierailevalta luennoitsijalta ja toinen sanoo kyselleensä etsimänsä aineiston sijaintia laitokselta. Monenlaisilla akateemisilla kontakteilla on siis potentiaalisesti merkitystä aineiston löytämisessä jo perustutkinto-opiskelijoiden tutkimustyössä.

Muistiorganisaatioiden henkilökunnan konsultointi sen sijaan on mainittu vain muutamassa vastauksessa, vaikka se on monissa tutkimuksissa nähty tärkeänä historian tutkijan apuvälineenä. Se ei toisin sanoen vaikuta olevan kovin yleistä graduntekijöiden keskuudessa tai vastaajat eivät ole huomanneet tuoda sitä esille. Vastaajat ovat ennemmin käyttäneet

muistiorganisaatioiden hakupalveluja tai selanneet tietokantoja, sillä niiden käyttö mainitaan viidesosassa vastauksia. Kansallisarkiston sekä Kansalliskirjaston Historiallisen sanomalehtikirjaston hakupalvelut ovat mainituimpia. Varsinkin lehtiarkistoa käyttäneet kertovat lukuisista hauista, joiden myötä hakutermit ovat hioutuneet aina vain osuvammiksi. Yksi vastaaja puolestaan kertoo löytäneensä etsimänsä aineiston Kansallisarkiston Digitaaliarkiston puunäkymän kautta.

Tietokantojen ja hakupalvelujen osalta on kuitenkin huomattava, etteivät ne ole monilla muilla organisaatioilla läheskään samalla tasolla. Esimerkiksi Turun kaupunginarkiston asiantuntijajärjestelmä ehti tekniikaltaan vanheta niin, ettei sitä voitu 2010-luvun lopulla tehdyssä kaupungin sivustouudistuksessa laittaa enää yleisön saataville. Kaupunginarkisto oli siis muutamia vuosia täysin ilman julkista arkistoluettelo, kunnes tiedot saatiin vietyä uuteen järjestelmään ja palvelu avattua yleisölle syksyllä 2022.⁹⁵ Tällaiset puutteet saattavat johtaa siihen, etteivät opiskelijat tai kokeneemmatkaan tutkijat löydä kiinnostavia aineistoja, elleivät tiedä jo etukäteen, mitä etsivät ja mistä se voisi löytyä. Kansallisarkiston ja -kirjaston verkkopalvelut ovat varmasti kyselyvastaajien keskuudessa olleet käytettyjä siksi, että ne tunnetaan, ne toimivat hyvin ja ylipäätään ovat olemassa.

On myös merkille pantavaa, että kaikki vastaajat, jotka mainitsevat käyttäneensä sähköisiä hakupalveluja ja tietokantoja, ovat aloittaneet gradunsa tekemisen aikaisintaan vuonna 2012. Varhaisemmat graduntekijät eivät mainitse juuri mitään hakutyökaluja; tämä ei tarkoita, etteivät he ole niitä lainkaan käyttäneet, mutta valitettavasti he ovat ylipäätään kertoneet hyvin vähän aineistonsa löytymistavoista. Poikkeuksena on eräs 1990-luvun puolella gradunsa aloittanut, joka kertoo käyttäneensä Riksarkivetin arkistokatalogeja. Hän ja toinen samoihin aikoihin graduaan tehnyt vastaaja, jotka sittemmin ovat molemmat jatkaneet jatko-opintoihin, tuovat vastauksissaan esiin sen, miten jo aineiston löytäminen vaati silloin useita fyysisiä käyntejä eri arkistoissa ja kirjastoissa.

Muutammat vastaajat mainitsevat muut internet-haut ja internetin ylipäätään. Yksi sanoo suoraan käyttäneensä Googlea, toinen taas huomasi mainoksen lupaavasta aineistosta KAVIn Elonet-elokuvapalvelun etusivulla. Kolmas päätyi aiheensa kannalta hyödyllisen yhdistyksen sivuille ”jotenkin” ja huomasi, että kyseinen yhdistys julkaisee hänen aineistokseen soveltuvaa lehteä. Nämä vastaajat kuvaavat aineiston löytymistä sanalla ”sattuma”. Ne eivät

⁹⁵ Ollila 2022. Turun kaupungin uusi arkistohallintajärjestelmä Arkki löytyy osoitteesta <https://yksa.disec.fi/Yksa4/public/Turku>.

kuitenkaan mielestäni ole sattumia siinä mielessä, että kyseiset vastaajat ovat silti etsineet graduaan ajatellen jotain sopivaa aineistoa. Sattuman osuus muodostuu lähinnä siitä, ettei vastaaja ole varsinaisesti tiennyt, mitä on yrittänyt löytää tai onko hänen etsimäänsä aineistoa olemassa, mutta on sen internetin avulla ja hyvän tuurin siivittämänä löytänyt. Näitä oletettuja sattumia tapahtuu vielä enemmän kokeneemmille tutkijoille, joiden on kuvattu sitä useammin löytävän aineistoja ”vahingossa mutta tarkoituksella” (accidentally on purpose), mitä enemmän kokemusta heille on ehtinyt kertyä.⁹⁶

Mainitun kaltaiset yleiset internet-haut eivät näytä tämän kyselyaineiston perusteella olevan suomalaisten graduntekijöiden keskuudessa yhtä käytetty keino alkuperäisaineiston löytämiseksi kuin englanninkielisen maailman historian tutkijoilla, joilla Google- ja Google Books -palvelut ovat muodostuneet merkityksellisiksi työkaluiksi niin primääri- kuin sekundääriaineiston etsimisessä.⁹⁷ Eroa selittänee ainakin se, etteivät Google ja etenkin Google Books todennäköisesti tavoita suomalaisia alkuperäisaineistoja samalla tavalla kuin englanninkielisiä. Voi kuitenkin myös olla, etteivät vastaajat ole huomanneet tai halunneet tuoda esiin Googlella tehtyjä hakurytyksiään, vaikka ne olisivatkin johtaneet aineiston jäljille.

Kohtalaisen yleinen reitti aineiston löytymiseen on ollut tutkimuskirjallisuus viitteineen, sillä se mainitaan viidesosassa vastauksista. Eräs vastaaja nostaa erityisenä yksityiskohtana esiin, että hänen löytämänsä 1980-luvulta peräisin oleva gradu johdatti hänet tietyn yhdistysaineiston sijaintipaikan luo. Muuten vastaajat eivät avaa tätä löytymistapaa sen yksityiskohtaisemmin.

Kourallinen vastaajia ilmaisee, että on jollain tavalla selannut potentiaalisia lähteitä. Erityisesti ne vastaajat, jotka ovat jo alun perin päättäneet käyttää lehtiaineistoa, kuvaavat vain selailleensa tarjolla olleita vaihtoehtoja, kunnes eteen on osunut heidän aiheajatuksiinsa sopinut julkaisu. Tämä lähestymistapa ei ole selvästi sopinut kovin moneen muuhun aihe- ja aineistotyyppiin, sillä näiden lehtiaineistoja käyttäneiden lisäksi vain yksi vastaaja kertoo aineistonsa valikoituneen osittain selailemalla, hänen tapauksessaan ”tutkimalla Kansallisarkiston 1700-lukua käsitteleviä aineistoja”.

⁹⁶ Duff & Johnson 2002.

⁹⁷ Rutner & Schonfeld 2012.

Lisäksi ovat ne vastaajat, jotka ovat valinneet aineiston ensin ja kehittäneet siihen sopivan aiheen. Kuten jo mainitsin aihevalinnan aineistoperusteisten syiden osiossa, kyseiset aineistot ovat enimmäkseen löytyneet työn tai harjoittelun yhteydessä tai aineisto on ollut tuttu jo kandidaatintyön tekoajoilta. Jälkimmäisissä tapauksissa vastaajat eivät useinkaan avaa, kuinka he ovat kandidaaiheessa kyseiseen aineistoon törmänneet. Poikkeuksena on yksi vastaaja, joka kertoo kandidaaihetta miettiessään menneensä vilkaisemaan elokuvateatterin sivuilta tulossa olevia elokuvia ja keksineensä siitä, että voisi tutkia kotikaupunkinsa elokuvateatterien historiaa.

5 Tutkielmien alkuperäisaineistojen sähköisyys

5.1 Sähköisen alkuperäisaineiston määrä ja piirteet

5.1.1 Sähköisen aineiston määrä

Vastaajilta kysyttiin arviota siitä, kuinka suuren osuuden sähköinen aineisto heidän käyttämästään alkuperäisaineistosta muodostaa. Koska sähköinen aineisto ei ole käsitteenä yksiselitteinen, avasin sitä kyselyn yhteydessä: kerroin, miten se voidaan jakaa syntysähköiseen ja digitoituun aineistoon ja mitä näillä käsitteillä tarkoitetaan. Lisäksi painotin, että aineistolla tarkoitettiin kyselyn kontekstissa alkuperäisaineistoa eikä tutkimuskirjallisuutta, jota on tietenkin myös paljon saatavilla sähköisessä muodossa.⁹⁸ Kun vertasin vastaajien ilmoittamia sähköisen aineistojen määriä heidän muihin vastauksiinsa, havaitsin kuitenkin, että näistä selvennysteksteistä huolimatta sähköinen alkuperäisaineisto oli osin sekoitettu tutkimuskirjallisuuteen tai muuten ymmärretty eri tavalla kuin tarkoitin. Yksi vastaaja esimerkiksi ilmaisi laskeneensa mikrofilmit sähköisesti aineistoksi, mitä ne eivät ole. Tällaisissa selkeissä väärinymmärrystapauksissa olen tehnyt oman uuden arvioni vastaajan käyttämän sähköisen aineiston määrästä. Joitakin väärinymmärryksiä on kuitenkin todennäköisesti jäänyt paljastumatta, ja näin ollen tässä luvussa esitetyt sähköisen aineiston määrät ovat vain suuntaa antavia.

Erittelen sähköisten aineistojen määriä taulukoissa 4–6, jotka muotoutuivat vastausten perusteella. Päädyin tekemään yhden sijaan kolme taulukkoa, joissa jaottelen vastaajat gradun aloitusvuoden mukaan kolmeen erään. Tämä johtuu siitä, että sekä vuosi 2007 että 2012 näyttäytyvät aineistossa taitekohtina sähköisen aineiston käytössä. Vuodesta 2007 lähtien sähköisen aineiston käyttäjiä alkaa olla selvästi enemmän ja vastaajajoukko muutenkin monipuolistuu esimerkiksi jatko-opintoihin jatkamisen suhteen, sillä vuosilta 1995–2006 löytyy vain yksi jatko-opintoihin jatkamaton. Vuosiin 2012–2017 puolestaan osuvat kaikkein eniten sähköistä aineistoa käyttäneet vastaajat. Näiden rajausten avulla voidaan siis antaa parempi kuva sähköisen aineiston yleisyydestä selvästi digitaalistuneempana aikana kuin koko vastaajajoukkoa kuvaavalla esityksellä ja samalla tarkastella tilanteen kehittymistä.

⁹⁸ Tämän tutkimuksen liitteenä olevassa kyselylomakkeessa näkyvät kaikki mukana olleet selostetekstit alkuperäisessä muodossaan.

Taulukko 4. Sähköisen aineiston osuus vastaajien alkuperäisaineistossa vuosina 1995–2006 aloitetuissa tutkimisissa.

Sähköisen alkuperäisaineiston osuus 1995–2006 aloitetuissa tutkimisissa	Tutkielmien lukumäärä	Osuus tutkimista
ei lainkaan tai mainittavasti	11	85 %
vähän	2	15 %
merkittävästi	0	0 %
kaikki tai lähes kaikki	0	0 %
	yht. 13	

Taulukko 5. Sähköisen aineiston osuus vastaajien alkuperäisaineistossa vuosina 2007–2011 aloitetuissa tutkimisissa.

Sähköisen alkuperäisaineiston osuus 2007–2011 aloitetuissa tutkimisissa	Tutkielmien lukumäärä	Osuus tutkimista
ei lainkaan tai mainittavasti	6	46 %
vähän	3	23 %
merkittävästi	4	31 %
kaikki tai lähes kaikki	0	0 %
	yht. 13	

Taulukko 6. Sähköisen aineiston osuus vastaajien alkuperäisaineistossa vuosina 2012–2017 aloitetuissa tutkimisissa.

Sähköisen alkuperäisaineiston osuus 2012–2017 aloitetuissa tutkimisissa	Tutkielmien lukumäärä	Osuus tutkimista
ei lainkaan tai mainittavasti	8	28 %
vähän	5	17 %
merkittävästi	8	28 %
kaikki tai lähes kaikki	8	28 %
	yht. 29	

Käyttömääräluokituksetkin syntyivät vastausten pohjalta. Vastaajista olivat parhaiten erotettavissa ne, joilla sähköinen aineisto on ollut todella keskeisessä roolissa, ja ne, joilla sen rooli on ollut olematon tai mitätön. Monet vastaajat kuvasivat käyttäneensä ”vähän” sähköistä aineistoa, ja tulkitsin näissä tapauksissa, että sen rooli on ollut vastaajan mielestä mainitsemisen arvoinen mutta ei erityisen merkittävä. Katteoria nimeltä ”merkittävästi sähköistä” viittaa tutkimisiin, joissa sähköinen alkuperäisaineisto on muodostanut noin 30–70 prosenttia aineistosta. Se näyttää prosentiosuuksin kuvattuna lavealta, mutta käytännössä se

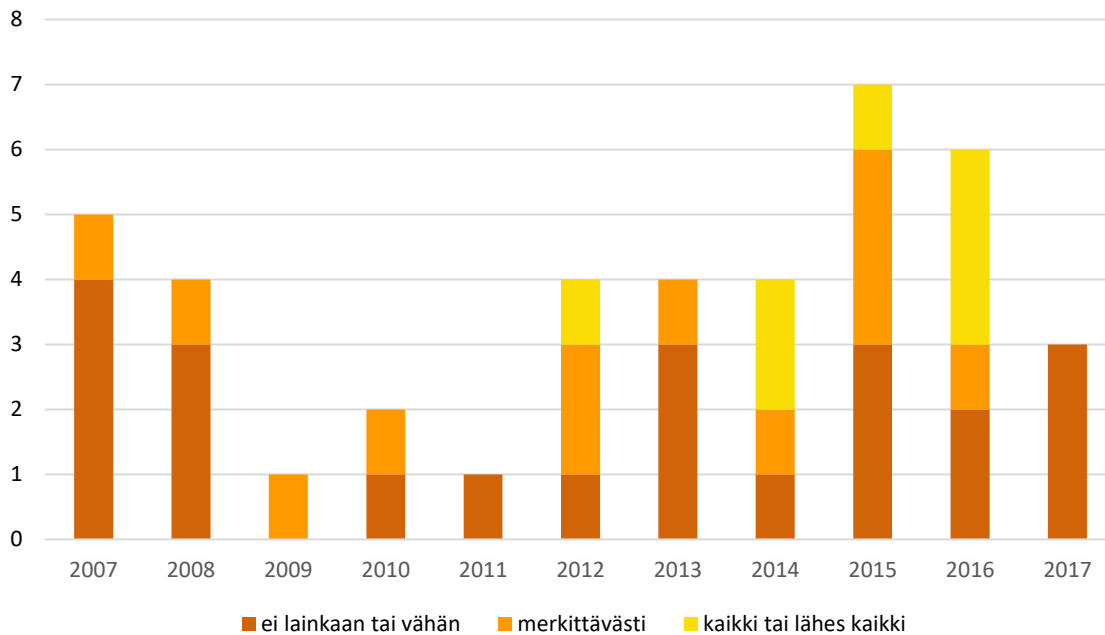
tarkoittaa niitä vastaajia, jolla sähköinen aineisto on muodostanut selvästi merkityksellisen osan aineistosta mutta ei-sähköiselläkin aineistolla on ollut olennainen rooli.

Vielä vuosina 1995–2006 (taulukko 4) sähköinen aineisto näyttäytyy lähinnä kuriositeettina. Kun tarkasteluun otetaan vuosina 2007–2011 aloitetut gradut (taulukko 5), nähdään, että edelleenkin liki puolet ei ole käyttänyt sähköistä aineistoa lainkaan tai mainittavasti mutta jo kolmasosalla se on muodostanut merkittävän osan aineistosta. Kukaan ei ole kuitenkaan vielä käyttänyt sitä yksinomaisesti. Kun siirrytään vielä uudempiin eli vuosina 2012–2017 aloitettuihin graduihin (taulukko 6), tilanne kategorioiden välillä on jo todella tasainen. Tuolloin suurimmassa osassa graduista sähköinen aineisto on muodostanut vähintään kolmanneksen aineistosta, ja yksinomaisesti sähköistä aineistoa käyttäneitä on useita. Monet kyselyaineiston uusimmista ja eniten sähköistä aineistoa käyttäneistä graduista olivat kuitenkin kyselyn aikaan kesken, joten muutokset niiden lopullisissa aineistoissa ovat mahdollisia.

Esitän tuoreimmat gradut vielä havainnollistuksen vuoksi kuvaajassa 8. Vuosina 2012–2016 aloitetuista yhteensä 26 gradusta 16:ssa eli jopa yli 60 prosentissa on käytetty merkittävässä määrin tai yksinomaisesti sähköistä aineistoa.⁹⁹ On kuitenkin otettava huomioon, ettei vuosina 2009–2011 aloitettuja graduja ole juurikaan koko kyselyaineistossa, joten niiden osalta ei saada vertailukelpoisia lukuja. Ei siis voida osoittaa tiettyä vuotta sille, milloin opiskelijat olisivat omaksuneet sähköisen aineiston merkittävässä määrin käyttöönsä.

Vuonna 2017 aloitetut kolme gradua erottuvat kuvaajassa kehityssuunnasta poikkeavina. Ne käsittävät omasta arkistoalan maisteriseminaariryhmästäni saamani testivastaukset eivätkä välttämättä kuvasta keskimääräisiä Suomen historian graduntekijöitä. Yhdessä niistä on kuitenkin käytetty vain vastaajan itse äänittämiä haastatteluaineistoja, joten tulkinnasta riippuen sen voisi määritellä kokonaan sähköiseksikin. Olen kuitenkin määritellyt kyselyvastausten muutamat haastattelututkimukset ei-sähköisiksi sillä perusteella, että vastaajat ovat näissä tapauksissa matkustaneet haastateltavien luo ja näin ollen keränneet aineistonsa paikan päällä. Ne siis eivät ole sähköisiä siinä mielessä kuin mistä olen tässä tutkimuksessa kiinnostunut.

⁹⁹ Näihin lukuihin on laskettu mukaan vuonna 2018 valmistunut gradu, jonka aloitusvuotta ei kerrottu ja joka on jätetty aloitusvuosien mukaan tehdyistä kuvaajista 4 ja 8 pois. Siinä oli käytetty pelkästään sähköistä alkuperäisaineistoa.

Kuvaaja 8. Ei lainkaan tai vähän, merkittävästi sekä yksinomaisesti sähköistä aineistoa käyttäneiden osuus vastaajista vuodesta 2007 lähtien.

Huomautukset: Vuodet ovat tutkielmien aloitusvuosia, vrt. kuvaaja 4.

5.1.2 Sähköisen aineiston tyypit

Tarkasteltaessa sitä, millaista sähköistä alkuperäisaineistoa vastaajat ovat käyttäneet, käytetyimpinä erottuvat muistiorganisaatioiden tietokannan kautta tutkitut digitoitut aineistot. Näistä ovat arkistoaineistojen osalta saaneet mainintoja esimerkiksi pöytäkirjat, kartat, kirkonkirjat, henkikirjat, päiväkirjat ja filmiaineisto. Huomionarvoista on kuitenkin se, ettei muuten melko suosittua kirjeenvaihtoa ole tutkittu sähköisessä muodossa, ja pöytäkirjojakin selvästi vähemmän kuin ei-sähköisessä muodossa. Kirkonkirja- ja henkikirja-aineistoja on puolestaan käytetty lähinnä sähköisinä. Tämä heijastelee todennäköisesti sitä, mitä on ollut sähköisesti tarjolla: kirkonkirjojen tietoja on viety digitaaliseen muotoon kattavasti jo varhaisessa vaiheessa, kun taas kirjeaineistoa lienee digitoitu melko vähän. Voidaan kuitenkin sanoa, ettei vastaajajoukossa ole nähtävissä erityisiä painotuksia tietyn tyyppisiin sähköisiin arkistoaineistoihin eivätkä vastaajat ole käyttäneet keskenään samoja aineistokokonaisuuksia.

Sen sijaan kirjastoaineistoista Kansalliskirjaston digitoitu lehtiaineisto on vetänyt puoleensa useita vastaajia, sillä se mainitaan selkeästi kahdeksassa vastauksessa. Lehtiaineisto on muutenkin ollut erittäin käytettyä sähköistä aineistoa: kaikista sähköistä aineistoa käyttäneistä 31 vastaajasta sähköistä lehtiaineistoa on käyttänyt hiukan alle puolet, ja merkittävässä määrin

sähköistä aineistoa käyttäneistä 20 vastaajasta hiukan yli puolet. Kaikki sähköisessä muodossa olleet lehdet eivät ole kuitenkaan olleet kirjastojen tarjoamia, sillä muutamassa tapauksessa kyse on yhdistyslehdistä, joita yhdistykset ovat digitoineet omille sivuilleen, tai uutismedioiden kuten Helsingin Sanomien verkkoartikkeleista.

Kaikilla kahdeksalla vastaajalla, jotka ovat ilmoittaneet käyttäneensä yksinomaisesti tai lähes yksinomaisesti sähköistä aineistoa, kyseessä on ollut muistiorganisaation digitoima aineisto. Peräti viidellä heistä se on ollut yksinomaisesti Kansalliskirjaston digitoitua lehtiaineistoa, jota he ovat tutkineet omalta tietokoneeltaan käsin. Heillä vaikuttaa olleen mielessä jokin kiinnostava aihepiiri ja näkökulma, jotka on sitten sovitettu lehtiarkistosta löytyneisiin julkaisuihin. Näiden tutkielmien aihepiirit ovat erilaisia, mutta näkökulmat painottuvat sukupuoli- tai mentaliteettihistoriaan. Aikarajaus osuu lähinnä 1800-luvun loppuun ja myöhäisimmillään 1900-luvun parille ensimmäiselle vuosikymmenelle eli noudattelee sitä, minkä aikakauden aineistoa Kansalliskirjasto oli ennen heidän gradunteko aikaansa ehtinyt digitoida ja laittaa tarjolle verkkoon. Kyseisissä graduissa on siis huomattavissa monia samankaltaisia piirteitä.

Muista kolmesta liki pelkästään sähköistä aineistoa käyttäneestä yksi on myös voinut tutkia aineistoa omalta koneeltaan, koska hän on käyttänyt avoimesti tarjolla olevaa Kansallisen Audiovisuaalisen Instituutin (KAVI) digitoitua, sota-aikaa käsittelevää filmiaineistoa. Toinen on puolestaan käyttänyt ainoastaan lehtiaineistoa edellä mainittujen vastaajien tapaan, mutta se on ollut 1900-luvun loppupuolelta ja hän on päässyt siihen käsiksi vain yliopiston kirjaston tietokoneelta. Kolmas on tutkinut Espoon kaupunginmuseon digitoimaa 1700-luvun päiväkirja-aineistoa, joka on ollut tarjolla vain museon tietokoneella, sekä Kansallisarkiston Digitaaliarkiston aineistoa. Kaksi viimeksi mainittua ovat hyviä mutta kuitenkin harvoja esimerkkejä tapauksista, joissa aineiston täysi digitaalisuuskaan ei ole merkinnyt sitä, että sitä voisi tutkia kotoa käsin.

Muita vastaajien käyttämiä internet-lähteitä olen eritellyt jo aiemmin aineistoluvussa. Ne ovat olleet hyvin sekalaisia eivätkä ole muodostaneet yhdenkään tutkielman pääasiallista aineistoa. Merkittävässä määrin sähköistä aineistoa käyttäneet vastaajat ovat itse asiassa keskittyneet yleisemmin suuriin, muistiorganisaatioiden tarjoamiin digitoituihin aineistokokonaisuuksiin, kun taas vähemmän sähköistä aineistoa käyttäneillä on ollut useammin käytössään erilaisia yksittäisiä, myös muistiorganisaatioista erillisiä internet-lähteitä, joita he ovat käyttäneet muuta aineistoa täydentävässä roolissa.

On ylipäättään nähtävissä, että hyvin paljon sähköistä alkuperäisaineistoa käyttäneillä aineisto on useimmiten ollut yksipuolista eli he eivät ole päälähteensä – esimerkiksi yhden tietyn lehtijulkaisun vuosikertojen – lisäksi käyttäneet mitään täydentävää aineistoa. Toisaalta tämä pätee myös moniin sellaisiin vastaajiin, jotka eivät ole käyttäneet lainkaan sähköistä aineistoa: osa on keskittynyt yhteen tai kahteen lehtijulkaisuun, toisilla aineisto on muodostunut ainoastaan tietystä pöytäkirja-, tuomiokirja- tai kirjeenvaihtosarjasta. Sen sijaan niillä vastaajilla, jotka olen laskenut sähköisen aineiston käytöltään luokkiin ”vähän” tai ”jonkin verran”, on paria poikkeusta lukuun ottamatta ollut sekä aineistotyypeiltään että -formaateiltaan varsin monipuolinen lähdepohja ja he ovat nähneet aineistojensa löytämiseksi vaivaa. Nämä vastaajat ovat myös useimmissa tapauksissa jatko-opintoihin jatkaneita.

Kun vastaajien käyttämiä sähköisiä aineistoja verrataan heidän graduntekoajankohtaansa, voidaan huomata, että varhaisin käytetty sähköinen aineisto on ollut HisKi-tietokanta ja sen kirkonkirjatiedot vuosina 1999–2001 tehdyssä gradussa. Muita näin varhaisia esimerkkejä sähköisistä aineistoista ei graduista löydy. Vuonna 2006 valmistuneen gradun yhteydessä mainitaan ensimmäisen kerran digitaalinen lehtiaineisto, mutta sen tarjoajaa ei tarkenneta.

Vuosina 2007–2011 sähköinen aineisto on käsittänyt muutamassa tapauksessa Kansalliskirjaston Historiallisen sanomalehtikirjaston lehtiä mutta myös parin yhdistyksen omia, itse omilla internet-sivuillaan tarjoamia lehtiä. Pari vastaajaa on pystynyt hyödyntämään Kansallisarkiston Digitaaliarkiston aineistoja. Tällä aikavälillä mainintoja saavat myös muutamat muut sähköiset aineistot, kuten Helsingin yliopiston ylioppilasmatrikkeli ja Diplomatarium Fennicum -tietokanta.

Vuosina 2012–2017 Kansalliskirjaston Historiallinen sanomalehtikirjasto on ollut vastaajien keskuudessa jo erittäin yleisessä käytössä, ja myös Kansallisarkiston Digitaaliarkiston hyödyntäminen on selvästi yleistynyt. Lisäksi muutamien muiden muistiorganisaatioiden digitoitua aineistoa – etupäässä asiakirjoja mutta myös digitoituja filmejä ja haastattelunauhoja – on tällä aikavälillä ollut jo mahdollista hyödyntää, ja rinnalle ovat tulleet erilaiset sekalaiset internet-lähteet.

5.1.3 Sähköinen aineisto eri tutkimussuuntauksissa

Tein vertailua sähköisen alkuperäisaineiston osuudesta eri tutkimussuuntauksia ja -näkökulmia edustavissa graduissa nähdäkseni, onko sähköinen aineisto ollut erityisen paljon tai vähän edustettuna tietyn tyyppisissä aiheissa. Tulosten perusteella sekä sähköinen että ei-

sähköinen aineisto ovat melko tasaisesti edustettuina kaikentyyppisiä tutkimussuuntauksia edustavissa graduissa. Mentaliteettien historiaksi laskemissani graduissa sähköinen alkuperäisaineisto on ollut kovassa käytössä, mitä selittää lehtiaineiston mittava osuus näiden gradujen lähdeaineistoissa. Sotahistoriaa käsittelevissä graduissa taas ei-sähköinen aineisto on ollut vahvassa asemassa siihen nähden, että melkein kaikki kyselyaineistoon osuneet sotahistorian gradut on tehty vuoden 2012 jälkeen. Sotahistorian graduja käsitteleviä kyselyvastauksia on kuitenkin kaikkiaan niin vähän, että kyse voi olla sattumasta.

5.1.4 Sähköinen aineisto tutkitun aikakauden mukaan

Taulukoissa 7–8 esitetään sähköisen aineiston määrä verrattuna siihen, mitä aikakautta vastaaja ilmoittaa tutkineensa. Taulukossa 7 näkyy koko vastaajajoukko ($n = 55$), ja taulukkoon 8 poimin vain vuosina 2012–2017 aloittaneet graduntekijät ($n = 29$). Voidaan nähdä, että vastaajat ovat löytäneet digitoitua aineistoa monelta eri vuosisadalta. Etenkin 1700- ja 1800-luvuilta olevaa digitoitua aineistoa näyttäisi löytyneen suhteellisesti katsoen hyvin, ja kenties siitä syystä ne ovat olleet tuoreempien graduntekijöiden suosiossa.

Tarkemmassa tarkastelussa huomasi saman ilmiön myös 1900-luvun alkuvuosia eli Suomen itsenäistymistä edeltävää aikaa käsitelleissä graduissa: kyseinen aikakausi on houkutelut lähinnä tuoreempia graduntekijöitä ja he ovat käyttäneet etupäässä sähköistä aineistoa. Toisen maailmansodan aika sen sijaan erottuu poikkeuksena, sillä vaikka se on ollut tuoreempien graduntekijöiden suosiossa, he eivät ole käyttäneet sähköistä aineistoa paria poikkeusta lukuun ottamatta.

Moni varhemmin gradunsa tehnyt on puolestaan keskittynyt tutkimaan 1900-luvun loppupuolta. Varhemmista graduista löytyy myös 1300–1600-luvuille osuvia aikarajauksia, joita ei jostain syystä löydy tuoreemmista graduista. On mahdollista, että näin vanhojen aikakausien tutkiminen on yleisesti graduntekovaiheessa harvinaista. Syy siihen, miksi varhemmin gradunsa tehneet vastaajat ovat niitä tutkineet, voi piillä siinä, että heistä melkein kaikki ovat jatko-opintoihin jatkaneita ja myös ilmoittaneet tavoitelleensa aihevalinnallaan kunnianhimoista tutkielmaa. Heillä voidaan tulkita olleen erityisen korkealle asetettuja akateemisia tavoitteita, joita he ovat tukeneet valitsemalla vanhoja ja vaativia aineistoja jo graduunsa. Toisaalta on myös mahdollista, että varhaisempien aikakausien tutkiminen graduissa on ollut vuosituhannen vaihteessa nykyistä yleisempää. Taustalla voivat vaikuttaa muun muassa yliopistojen erilaiset tutkimuspainotukset ja niissä ajan mittaan tapahtuneet

muutokset. Tällaisten tekijöiden vaikutusta ei kuitenkaan voida tämän tutkimuksen puitteissa syvällisemmin selvittää ja arvioida.

Vertasin myös tutkielmien tekijöiden aikarajausten pituuksia siihen, milloin tutkielma on aloitettu ja kuinka paljon sähköistä aineistoa siinä on käytetty. Sekä vanhemmissa että uudemmista graduissa on ollut yhtäläisesti erimittaisia aikarajauksia, joten siinä ei näytä tapahtuneen tämän kyselyaineiston perusteella muutosta. Kun tarkasteluun otetaan vain ”digitaalisempaa aikana” eli vuosina 2012–2017 aloitetut gradut, voidaan kuitenkin huomata, että sähköisen alkuperäisaineiston käyttö näyttää olleen jonkin verran yleisempää niillä vastaajilla, jotka ovat tutkineet useamman vuosikymmenen aikajännettä eivätkä vain muutaman vuoden mittaista ajanjaksoa. Vastaavasti pelkkää analogista aineistoa käyttäneillä graduilla on selvä painotus lyhyisiin aikarajauksiin.

Taulukko 7. Tutkitun aikakauden ja sähköisen aineiston määrän vertailu.

Huomautukset: Sähköisen aineiston määrät noudattelevat taulukkojen 4–6 yhteydessä esiteltyä jaottelua. Aikakausijaottelu noudattelee taulukkoa 2, eli sama tutkielma on monessa tapauksessa laskettu useamman kuin yhden aikakauden kohdalle. Prosenttiosuudet on kuitenkin laskettu tutkielmien kokonaisuutensa eli 55:een verraten. Silloin kun gradu on laskettu useamman kuin yhden aikakauden kohdalle, tutkielman sähköisyysluokkakin on ulotettu koskemaan näitä kyseisiä aikakausia: jos vastaaja on esimerkiksi tutkinut 1800- ja 1900-lukuja ja hän ilmoittaa käyttäneensä vähän sähköistä aineistoa, sama tutkielma on laskettu kummankin aikakauden kohdalle luokkaan ”vähän”. On kuitenkin mahdollista, että tämä esimerkivastaaaja on todellisuudessa käyttänyt sähköistä aineistoa vain 1800-luvun osalta. Tällaisia tapauksia ei ole voitu ottaa jaottelussa huomioon, koska näin tarkat tiedot eivät käy kyselyvastauksista ilmi.

	ei lainkaan	vähän	merkittävästi	kaikki	yht.	%
1300-luku	1	-	-	-	1	2 %
1400-luku	1	-	1	-	2	4 %
1500-luku	1	-	-	-	1	2 %
1600-luku	2	1	1	-	4	7 %
1700-luku	3	2	2	1	8	15 %
1800-luku	1	4	3	3	11	20 %
1800–1849	-	3	1	-	4	7 %
1850–1899	1	3	3	3	10	18 %
1900-luku	17	6	6	4	33	60 %
1900–1945	9	3	3	3	18	33 %
1946–1999	10	4	4	1	19	35 %
2000-luku	1	1	-	-	2	4 %

Taulukko 8. Tutkitun aikakauden ja sähköisen aineiston määrän vertailu vuosina 2012–2017 aloitetuissa tutkielmissa.

Huomautukset: Näitä tutkielmia on ollut yhteensä 29. Taulukkoon pätevät samat huomautukset kuin taulukkoon 7.

	ei lainkaan	vähän	merkittävästi	kaikki	yht.	%
1300-luku	-	-	-	-	-	-
1400-luku	-	-	-	-	-	-
1500-luku	-	-	-	-	-	-
1600-luku	-	-	-	-	-	-
1700-luku	1	2	2	1	6	21 %
1800-luku	1	2	1	3	7	24 %
1800–1849	-	2	1	-	3	10 %
1850–1899	1	1	1	3	6	21 %
1900-luku	5	3	6	4	18	62 %
1900–1945	4	2	3	3	12	41 %
1946–1999	2	2	4	1	9	31 %
2000-luku	1	-	-	-	1	3 %

5.2 Sähköisyyteen suhtautuminen

5.2.1 Sähköisten aineistojen käyttömäärät vastaajien muissa tutkielmissa

Kyselyn loppupuolella kysyttiin yhdellä avoimella kysymyksellä, miten vastaaja suhtautuu sähköisen ja digitoidun alkuperäisaineiston käyttöön. Lisäksi kysyttiin taustatiedoksi, mitä muita tutkielmia vastaaja on tehnyt tai tekemässä ja kuinka paljon sähköistä aineistoa hän on käyttänyt näissä muissa tutkielmissa verrattuna siihen graduun tai sivuainetutkielmaan, josta kertoo kyselyssä. Ennen suhtautumiseen pureutumista arvioin näiden taustatietokysymysten pohjalta sitä, kuinka paljon kokemusta vastaajilla näyttää olevan sähköisistä aineistoista. On kuitenkin huomioitava, ettei vastauksista käy kaikissa tapauksissa ilmi vastaajien koko kokemus sähköisistä aineistoista vaan ainoastaan niiden käyttö tutkielmissa. Onkin todennäköistä, että varsinkin jatko-opintoihin jatkaneilla on enemmän kokemusta sähköisistä alkuperäisaineistoista kuin mistä voidaan vastausten perusteella varmistua.

Vastaajista suurin osa kertoi tehneensä ennen graduaan kandidaatintyön, proseminarityön tai molemmat. Kymmenen vastaajaa eli viidesosa kertoi tehneensä gradunsa lisäksi sivuainetutkielman, ja ainoa sivuainetutkielmaansa kyselyssä keskittynyt vastaaja oli tehnyt myös gradun. Lisäksi ainakin pari vastaajaa oli varmuudella tehnyt jonkin toisenkin gradun

kuin mistä kertoi kyselyssä.¹⁰⁰ Jopa 21 vastaajalla (38 %) oli tehtynä tai parhaillaan tekeillä väitöskirja, ja seitsemän vastaajaa ilmoitti tehneensä lisensiaatintyön tai jonkin muun tutkielman.

Vastausten perusteella näyttää siltä, että noin puolet vastaajista on käyttänyt sähköistä aineistoa suhteellisesti sitä enemmän, mitä myöhemmästä tutkielmasta on ollut kyse. Vain kourallisella vastaajista sähköisen aineiston osuus on vähentynyt tai merkittävästi vaihdellut opintojen mittaan. Tämä tulos säilyy, vaikka vertailuun otettaisiin vain aikajanan loppupäähän sijoittuvat vastaajat, joiden kandidaatintyö on valmistunut 2010-luvulla eli jo varsin digitalisoituneena aikana, ja verrattaisiin osuuden muutosta heidän kandidaatintyönsä ja gradunsa välillä. Joukossa on useita, joiden kandidaatintyön alkuperäisaineisto on ollut täysin ei-sähköistä mutta gradun aineisto merkittävästi sähköistä, mutta toisaalta myös niitä, joilla sähköisen aineiston osuus on kasvanut vain hiukan. Joka tapauksessa osuuden kasvaminen opintojen mittaan on yleisempää kuin muunlaiset muutokset tai osuuden pysyminen samalla tasolla.

Näen tälle trendille kaksi mahdollista selittävää tekijää. Ensinnäkin tarjolla olevan sähköisen aineiston määrä on lisääntynyt ja käyttö helpottunut 2000-luvun mittaan, ja tämän kehityskulun vaikutus on ehtinyt näkyä yhdenkin opiskelijan opintoaikana. Toisekseen laajemmissa tutkielmissa tarvitaan yleensä monipuolisemmin ja useammasta lähteestä olevaa aineistoa kuin alempien tutkintoasteiden suppeammassa tutkielmissa, jotka voi ja usein kannattaakin tehdä hyvin rajatusta aineistokokonaisuudesta.

Kyselyaineistosta löytyy myös vastaajia, joilla sähköisen aineiston osuus on pysynyt melko samana tutkielmasta toiseen, oli tämä osuus sitten hyvin korkea tai matala. Kuudesosa vastaajista on käyttänyt kaikissa tutkielmissaan paljon tai melko paljon sähköistä aineistoa. Ainakin kolmasosa vastaajista puolestaan ei ole käyttänyt lainkaan tai vain vähän sähköistä aineistoa tutkielmissaan, mutta monet heistä ovat tehneet tutkielmansa lähellä vuosituhannen vaihdetta eli heillä ei ole ollut juurikaan sähköistä aineistoa edes käytettävissään. He ovat useimmiten jatko-opintoihin jatkaneita ja käyttäneet sähköistä aineistoa kyllä myöhemmissä töissään. Sen sijaan sellaisia vastaajia, jotka ovat tehneet tutkielmiaan pääasiallisesti 2010-

¹⁰⁰ Kysymysosiassa kysyttiin ”muista tutkielmista” eli siinä ei ollut tarkoitus mainita sitä pro gradu- tai sivuainetutkielmaa, josta oli kyselyssä jo kertonut, mutta moni vaikuttaa kuitenkin tehneen näin. Näiden vastausten kohdalla ei useimmissa tapauksissa voida varmuudella päätellä, onko vastaaja tehnyt useamman kuin yhden gradun.

luvulla eivätkä ole käyttäneet missään niistä alkuperäisaineistoa sähköisessä muodossa, on vain kourallinen.

5.2.2 Suhtautuminen sähköisen aineiston käyttöön yleisesti

Liki kaikki vastaajat ilmaisevat suhtautuvansa sähköisen aineiston käyttöön positiivisesti. Vastaajien kesken näyttää vallitsevan yleinen konsensus siitä, että sähköinen aineisto hyödyttää historian tutkimusta. Muutaman vastaajan suhtautuminen on tulkittavissa neutraaliksi tai suhtautumisen viire jää epäselväksi, mutta kenenkään vastauksesta ei ole tulkittavissa suoranaista negatiivista suhtautumista. Digitalisaation kontroversiaalitkin puolet nousevat vastauksista silti esiin: puolet vastaajista tuo esiin sähköiseen aineistoon liittyvän ongelman – joko olemassa olevan tai potentiaalisen – tai esittää yhden tai useamman ehdon sähköisen aineiston toimivuudelle tutkimuksenteossa.

Vastaavasti miltei puolella vastaajista ei ole mitään negatiivista sanottavaa, vaan he nostavat esiin pelkkiä positiiviseksi tulkittavia näkökohtia tai vain kertovat suhtautuvansa sähköisen aineiston käyttöön positiivisesti. Näen huomionarvoisena, ettei näin suuri osuus joko näe sähköisen alkuperäisaineiston käytössä lainkaan ongelmakohtia tai koe niitä tarpeeksi merkittävänä tuodakseen niitä esiin. Yli neljäsosa korostaa suhtautumisensa olevan erittäin myönteistä.

Vastaajien yleistä suhtautumista arvioitaessa on kuitenkin otettava huomioon, miten kyselyn aihe, kysymyksenasettelu ja saatetekstit ovat saattaneet vaikuttaa vastauksiin. Toisten vastaajien kohdalla ne ovat voineet johdattaa korostamaan omaa positiivista suhtautumista sähköiseen aineistoon, kun taas toiset ovat saattaneet innoittua nostamaan esille ongelmakohtia. Vastaajien suhtautumisen arviointi yhden kyselyssä esitetyn avoimen kysymyksen pohjalta ei siis välttämättä anna erityisen luotettavia tuloksia.

Kun verrataan vastaajien suhtautumistapaa heidän kokemukseensa sähköisen aineiston käytöstä, voidaan erottaa muutamia trendejä. Niiden vastaajien, jotka eivät ole käyttäneet lainkaan tai korkeintaan vähän sähköistä aineistoa tutkielmissa, suhtautuminen on useammin tulkittavissa neutraaliksi kuin muilla vastaajilla keskimäärin. Kukaan heistäkään ei silti suhtaudu sähköisen alkuperäisaineiston käyttöön selkeän negatiivisesti; lähimmäksi tätä tulee yksi vastaaja, joka kertoo, ettei ”osaisi nykyään etsiä aineistoja”. Tämän vastaajan lisäksi pari muutakin sanoo suoraan, ettei heillä ole mitään kokemusta sähköisten alkuperäisaineistojen käytöstä eikä erityistä mielipidettä.

Niistä vastaajista, jotka ovat käyttäneet paljon tai melko paljon sähköistä aineistoa kaikissa tutkielmissa, on puolestaan huomattava, että vain pari tuo esiin sähköisyyteen liittyviä ongelmia tai toimivuuden ehtoja. Muut ilmaisevat suhtautuvansa sähköisen aineiston käyttöön erittäin positiivisesti ja kokevat sen saatavuuden helpottaneen tutkimuksentekoa huomattavasti. On kuitenkin otettava huomioon, että osalla näistä positiivisimmin suhtautuvista vastaajista ei vaikuta olevan arviolleen vertailukohtaa, koska he eivät ole käyttäneet aineistoa ei-sähköisessä muodossa juurikaan tai lainkaan.

Niillä vastaajilla, joilla aineistojen käytössä on tapahtunut eniten muutosta ja joille on samalla kertynyt eniten kokemusta sekä ei-sähköisistä että sähköisistä aineistoista, on ollut eniten sanottavaa sähköisen aineiston toimivuudesta tutkimuksenteossa. Argumenteissa on paljon sekä positiivisia huomioita että toimivuuden ehtoja.

Viimeksi mainitut eli monipuolisimpia vastauksia antaneet vastaajat ovat olleet pitkälti jatko-opintoihin jatkaneita. Pelkästään positiivisia puolia esiin nostaneissa vastaajissa on puolestaan enemmän sellaisia, joilla vaativin siihenastinen tutkielma on ollut gradu. Tästä voidaan tehdä tulkinta, ettei graduntekijöillä ole välttämättä riittävää kokemusta ja kompetenssia arvioida sähköisen aineiston eri puolia. On kuitenkin huomioitava, ettei jako ole täysin yksioikoinen: myös jatko-opintoihin jatkaneissa on useita sellaisia vastaajia, joiden esiin nostamat huomiot ovat yksinomaan myönteisiä, ja toisaalta kokemattomammat vastaajat tuovat myös esiin ongelmakohtia.

5.2.3 Sähköisen alkuperäisaineiston positiiviset puolet

Yleisin vastaajien esiin tuoma sähköisten alkuperäisaineistojen etu verrattuna ei-sähköisessä muodossa oleviin aineistoihin liittyy parempaan saatavuuteen ja saavutettavuuteen.

Saatavuudella tarkoitetaan Kansallisarkiston määritelmän mukaan asiakirjatiedon yhteydessä sitä, että tieto on paikallistettavissa, haettavissa ja käytettävissä. Saavutettavuudesta puhuttaessa taas tarkoitetaan sitä, että tieto on saatavilla ja pääsy siihen on riittävän esteetön, vaivaton tai nopea.¹⁰¹

Vastaajat viittaavat sähköisen aineiston parempaan saatavuuteen ja saavutettavuuteen joissain tapauksissa suoraan näillä termeillä mutta useammin jonkin niihin liittyvän osatekijän kautta. On huomattava, että kyselyn taustoitustekstissä mainittiin termit löydettävyys, saatavuus ja

¹⁰¹ Kansallisarkiston arkistowiki: saatavuus, saavutettavuus.

käytettävyys sähköiseen aineistoon liittyvinä tekijöinä, joten tällä on voinut olla vaikutusta siihen, että vastaajat ovat osin käyttäneet samoja termejä ja tuoneet niihin liittyviä näkökohtia esille vastauksissaan.¹⁰²

Jopa neljäsosa vastaajista tuo spesifisti esiin sen, että aineiston sähköinen saatavuus vapauttaa monista aikaan ja paikkaan liittyvistä rajoitteista. Vastaajat ovat lähestyneet tätä eri kulumista: eniten mainintoja saa mahdollisuus tutkia aineistoa kotona tai omalla työpisteellä sekä matkustamiseen menevän ajan, rahan ja vaivan säästäminen, mutta myös laitekohtaisuudesta sekä arkistojen ja kirjastojen aukioloajoista vapautuminen. Paikkariippuvuudesta vapautumista nostivat positiivisena puolena esiin myös sellaiset vastaajat, jotka eivät olleet sähköistä aineistoa juuri käyttäneet.

[Suhtaudun sähköisen aineiston käyttöön] lähtökohtaisesti positiivisesti, koska elämäntilanteen muututtua en pääsisi enää pitkiksi ajoiksi arkistoon. Kotona käytettävissä oleva sähköinen aineisto olisi kätevä.

- Pro gradu valm. 2007, väitöskirja 2010-luvulla, ei käyttänyt sähköistä aineistoa tutkielmissa. SUHI/O/22/1.

Onhan tämä sähköisyys periaatteessa iso apu; etenkin käytännön kannalta, kun ei tarvitse matkustaa jopa toiseen kaupunkiin jonkun paperin lukemista varten.

- Pro gradu valm. 1998, jatkanut jatko-opintoihin, ei käyttänyt sähköistä aineistoa tutkielmissa mutta kuitenkin uudemmissa tutkimuksissaan. SUHI/O/22/1.

Tykkään tehdä tutkimustani paljon kotioloissa, ilman rajoitusta tietyistä kellonajoista.

- Pro gradu valm. 2017, harkinnut hakemista jatko-opintoihin, käyttänyt sähköistä aineistoa sekä gradussa että kandidaatintyössä. SUHI/O/22/1.

Saatavuuden alle kuuluva käytettävyys näkyy vastauksissa monella tavalla mutta tulee mainituksi myös tällä nimenomaisella termillä muutamaan otteeseen. Selkeä käytettävyyteen liittyvä kommentti on myös esimerkiksi parin vastaajan mielipide siitä, että digitoidun

¹⁰² ”**Tutkimuksen tausta ja tavoitteet**

Sähköisesti saatavilla olevan aineiston käyttö tutkimuksessa vaikuttaa lisääntyvän, niin tutkimuskirjallisuuden kuin alkuperäislähteidenkin osalta. Sen suosio on ymmärrettävää: sähköisen aineiston löydettävyys, saatavuus ja käytettävyys voivat olla paljon parempia kuin perinteisen aineiston. Koska digitoitu aineisto vetää tutkijoita puoleensa, muistiorganisaatioilla on digitointipäätöksillä tehdessään melkoisen paljon valtaa vaikuttaa siihen, mitä tutkitaan.” Ks. koko taustoitusteksti liitteistä.

materiaalin tutkiminen on ainakin mukavampaa kuin mikrofilmien. Myös kelanauhalta ja elokuvafilmiltä digitaaliseen muotoon siirtäminen oli helpottanut parin muun vastaajan kohdalla aineistojen käytettävyyttä. Yksi vastaaja puolestaan tuo sähköisen aineiston hyvänä puolena esiin sen, että tietokoneella pystyy suurentamaan epäselviä kohtia.

[D]igitaalinen saatavuus perinteisen arkistoinnin ohella parantaa [- -] ainakin omassa tapauksessani [aineiston] käytettävyyttä. Filmi olisi äärimmäisen vaikea lähdemateriaali, mikäli siihen pitäisi perehtyä alkuperäisessä formaatissaan. Tutkielman tekeminen helpottui suuresti digitoinnin myötä, sillä aineistoon oli mahdollista perehtyä arkiston sijaan kotona ja elokuvalaitteiston sijaan tietokoneella.

- Pro gradu valm. 2017, harkinnut hakemista jatko-opintoihin, käyttänyt paljon sähköistä aineistoa gradussa muttei lainkaan kandidaatintyössä. SUHI/O/22/1.

Osa vastaajista nostaa esille ”laajemman aineiston” hyödyt; tällä viitataan osin siihen, että sähköisten kokoelmien kautta on helpompaa tavoittaa enemmän aineistoa, ja osin siihen, että laajempia aineistokokonaisuuksia on helpompaa käsitellä sähköisten järjestelmien kautta. Näitä argumentteja sivuavat myös aineiston paremmat hakumahdollisuudet, jotka nostettiin esiin useissa vastauksissa ja erityisesti lehtiaineistoihin liittyen.

Oma tutkimukseni olisi jäänyt lähes kokonaan vaille kansanomaista näkökulmaa, jos minulla ei olisi ollut käytössä [Kansalliskirjaston Historiallista] sanomalehtikirjastoa. Sanomalehtien paperiversioihin en olisi ehtinyt tutustua yhtä laajasti.

- Pro gradu valm. 2009, harkinnut hakemista jatko-opintoihin, gradussa noin kolmasosa aineistosta sähköistä. SUHI/O/22/1.

[D]igitaalisessa muodossa on helpompaa käsitellä etenkin erittäin laajoja aineistoja ja tehdä hakuja tehokkaammin.

- Pro gradu valm. 2011, väitöskirja 2010-luvulla, laaja kokemus sähköisestä aineistosta. SUHI/O/22/1.

Laajat digitaaliset aineistokokonaisuudet ja niiden kehittyneet käsittelymahdollisuudet avaavat käytännössä uusia tapoja tehdä historiantutkimusta. Edellä mainitut vastaajat, jotka ovat vastauksissaan puhuneet laajempien aineistokokonaisuuksien ja hakumahdollisuuksien hyödyistä, eivät ole välttämättä tunnistanee puhuvansa suorastaan uusista tutkimusmetodeista tai ainakaan tämä ei käy useimmista vastauksista selkeästi ilmi. Kourallinen vastaajia puhuu uusista tutkimusentekemisen tavoista suoraan. He vaikuttavat suhtautuvan erityisen optimistisesti tieteenalan kehitykseen ja perehtyneen aiheeseen ainakin teoreettisella tasolla.

Kyseiset vastaajat olivat käyttäneet suhteellisen paljon sähköistä aineistoa ja melkein kaikissa tapauksissa tehneet gradunsa vasta hiljattain. Heille kaikille oli yhteistä myös kiinnostus jatko-opintoihin hakemiseen, ja yksi vastaaja oli tuoreeltaan aloittanut ne.

[Suhtaudun sähköisen aineiston käyttöön] innostuneesti, lehtihistoriassa avaa uusia ovia, esim. kuvien tutkimukseen, kun kuvahaku kehittyy.

- Pro gradu valm. 2016, jatkanut jatko-opintoihin, käyttänyt sähköistä aineistoa useissa tutkielmissa. SUHI/O/22/1.

Sähköiset ja digitoitut aineistot ja niitä tarjoavat palvelut avaavat loistavia mahdollisuuksia historian tutkimukseen. Erityisesti kvantitatiivinen tutkimus saa täysin uusia ulottuvuuksia!

- Pro gradu valm. 2017, harkinnut hakemista jatko-opintoihin, käyttänyt paljon sähköistä aineistoa gradussa. SUHI/O/22/1.

Digitoidussa muodossa aineistosta on helppo muodostaa jopa big dataa, mikä mahdollistaa uusia tutkimustapoja ja mahdollisesti historiatieteen mullistumisen tulevaisuudessa.

- Pro gradu valm. 2017, harkinnut hakemista jatko-opintoihin, käyttänyt paljon sähköistä aineistoa gradussa. SUHI/O/22/1.

Pitkän aikavälin saavutettavuusvaikutuksiin on luettavissa myös alkuperäisaineiston suojeleminen, joka mainitaan yhteensä neljässä vastauksessa. Kaksi siihen viitanneista vastaajista lukeutuu myös edellä mainittuihin uusien mahdollisuuksien korostajiin, ja loppujenkin kahden profiili on hyvin samankaltainen eli juuri gradunsa valmiiksi saanut ja jatko-opinnoista kiinnostunut.

Nämäkin asiakirjat [aikakauslehdet ja niihin liittyvät arkistoaineistot] olisi hyvä saada digitoitua seuraavan 30 vuoden aikana, veikkaisin ettei 30-l paperi kestä kuin n. 100v arkistokäyttöä.

- Pro gradu valm. 2016, jatkanut jatko-opintoihin, käyttänyt sähköistä aineistoa useissa tutkielmissa. SUHI/O/22/1.

Kaikkein yleisin vastaajien käyttämä luonnehdinta sähköisestä aineistosta on kuitenkin se, että sen käyttö ”helpottaa” tutkimustyötä. Osa vastaajista erittelee, millä tavalla se helpottaa tutkimuksen tekemistä, mutta monet jättävät tekemättä mitään tarkennuksia. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluu monia sellaisia vastaajia, joilla ei vaikuta olevan juurikaan kokemusta muista kuin sähköisistä aineistoista. Myös tutkimuksenteon nopeutuminen mainitaan vastauksissa

usein ja ilman perusteluita. Vastajat näyttävät olettaen syiden olevan implisiittisesti pääteltävissä.

Auttaa, helpottaa, nopeuttaa valtavasti tutkimuksen tekemisessä [- -].

- Pro gradu valm. 2000, jatkanut jatko-opintoihin, käyttänyt sähköistä aineistoa uudemmissa tutkimuksissaan. SUHI/O/22/1.

Pidän sähköistä aineistoa helppokäyttöisenä ja nopeana, se helpottaa tutkijan työtä merkittävästi.

- Pro gradu valm. 2013, jatkanut jatko-opintoihin, käyttänyt paljon sähköistä aineistoa tutkielmissa. SUHI/O/22/1.

5.2.4 Sähköisen alkuperäisaineiston ongelmakohdat

Positiivisiksi tulkittavien piirteiden lisäksi vastajat tuovat esiin useita näkökohtia siihen, miksei sähköisen aineiston käyttö välttämättä suju. Nämä näkökohdat muodostavat hyvin laajan skaalan, sillä vaikka vastajat mainitsevat osin samoja ongelmia ja huolenaiheita, yksikään niistä ei saa silti muutamaa mainintaa enempää. Sähköisellä aineistolla ei siis vaikuta olevan sellaisia merkittäviä huonoja puolia, joihin suuri osa vastaajista olisi törmännyt tai jotka ainakaan harmittaisivat monia maininnan arvoisesti.

Useat vastajat nostavat huolenaiheena esille sähköisen aineiston määrän, mutta eri näkökulmista. Toiset korostavat sen suhteellista vähäisyyttä ei-sähköiseen aineistoon nähden ja että kaikkea analogista aineistoa ei koskaan tulla muuttamaan digitoituun muotoon. Tutkijoiden ei heidän mukaansa pitäisi tuudittautua siihen, että tarjolla oleva digitoitu aineisto riittää antamaan tarpeeksi kattavan kuvan heidän aiheestaan. Toiset vastajat puolestaan tuovat esiin sen, että digitoitun aineiston lisäksi myös syntysähköisen aineiston määrä kasvaa koko ajan ja aiheuttaa historiantutkijoille runsaudenpulaa etenkin tulevaisuudessa. Historiantutkimuksen pitäisi heidän mielestään vastata haasteeseen kehittämällä toimintaansa ja opettamalla opiskelijoille uusia metodeja. Toisaalta sähköisen aineiston säilyminen herättää parissa vastaajassa huolta: esimerkiksi eräs 2000-luvun taiteessa tutkielmiaan tehnyt vastaaja sanoo luottavansa paljon enemmän paperisen kuin sähköisen aineiston säilyvyyteen.

Kaikki olennainen aineisto ei tule koskaan digitaaliseen muotoon. Käsiyöllä on näin etunsa ja tarpeensa.

- Pro gradu valm. 2008, jatkanut jatko-opintoihin, käyttänyt ”enenevässä määrin” sähköistä aineistoa tutkielmissa. SUHI/O/22/1.

[Sähköisen] aineiston käyttö ja mahdollisuudet näin laajentaa tutkimusten alkuperäislähde pohjaa ovat hienot ja niitä kannattaa hyödyntää. Pitää vaan olla riittävästi uteliaisuutta ja viitseliäisyyttä etsiäkseen nämä aineistot; pelkkä pintaraapaisu internetissä ei vielä useinkaan riitä, vaan tiedot ovat syvällä syövereissä. Täytyy myös muistaa, että kaikkea aineistoa ei ole digitoitu, vaan osa tarvittavasta aineistosta voi olla arkistossa digitoimatta ja siihen on tutustuttava paikan päällä.

- Pro gradu valm. 2015, harkinnut hakemista jatko-opintoihin, käyttänyt jonkin verran sähköistä aineistoa gradussa. SUHI/O/22/1.

Ajattelen, että tulevaisuudessa historian opiskelijoiden pitäisi opiskella myös tietokantoja, koodaamista ja big dataa, koska tulevaisuuden aineistot ovat syntysähköisiä ja niiden määrä on massiivinen tutkimaani 1600-lukuun verrattuna.

- Pro gradu valm. 2011, harkinnut jatkamista jatko-opintoihin, käyttänyt melko paljon sähköistä aineistoa gradussa. SUHI/O/22/1.

Olen kuitenkin hieman huolissani, miten historiantutkimus pystyy tulevaisuudessa vastaamaan sähköisten aineistojen luomiin haasteisiin eli siihen, että aineistoja kertyy toisaalta valtavia määriä ja toisaalta siihen, ettei niiden tallentamisesta ja arkistoinnista välttämättä pidetä huolta eli merkittäviä aineistoja saattaa myös kadota.

- Pro gradu valm. 2013, ei jatkanut jatko-opintoihin, ei käyttänyt sähköistä aineistoa tutkielmissa. SUHI/O/22/1.

Osa vastaajista näkee digitoitun aineiston ongelmana sen, että aineiston alkuperäisten fyysisten piirteiden kadotessa myös tietoa voidaan menettää. Muutama vastaaja on sitä mieltä, ettei digitoitu aineisto tämän vuoksi koskaan täysin korvata alkuperäiskappaleita; tutkijan kannattaa aina tutustua alkuperäisiin asiakirjoihin, vaikka sähköiset versiot sopivatkin hyviksi käyttökappaleiksi. Digitoinnin laadulla ja toteutustavalla on kuitenkin paljon merkitystä. Vastaajat antavat kritiikkiä muun muassa mikrofilmiltä digitoitujen kuvien huonosta laadusta ja siitä, jos pelkkä asiakirjojen teksti on transkriboitu eikä alkuperäisaineistosta ole olemassa valokuvia. Pari vastaajaa on törmännyt joko koneellisen tekstintunnistuksen tai jonkun käsin tietokoneelle näpyttelemien transkriptioiden virheisiin. Vastaajat peräänkuuluttavatkin sähköisten aineistojen tarjoajilta mieluiten laadukkaita värikuvia ja alkuperäisten aineistojen pitämistä saatavilla varmuuden vuoksi.

Pidän etenkin digikuvatusta aineistosta, en niinkään siitä, kun asiakirjoja on transkriboitu sähköiseen korpukseen – vaikka editiot olisivat hyviäkin, asiakirjan ulkonäkö ja esim. kirjoitustapa ja asettelu vaikuttaa sen tulkintaan. Editiosta ei aina näy

esim. se, että jotkut osat on kirjoitettu myöhemmin kuin toiset osat. Ei se aina näy skannista tai digikuvastakaan, vaikka toki siitä näkyy enemmän. Käytän kyllä paljon editioitakin, mutta joskus on myös hyvä nähdä ja kokea ihan luonnossa, millaisia asiakirjat tai niteet oikeasti ovat. Tietysti transkriptioeditioissa on paljon paremmat hakuominaisuudet, eli niitä on hyvä käyttää materiaalin hakuvaiheessa.

- Pro gradu valm. 1996, väitöskirja 2000-luvulla, käyttänyt sähköistä aineistoa väitöskirjassa ja sen jälkeisissä tutkimuksissa. SUHI/O/22/1.

[Digitoituja aineistoja käytettäessä] menetetään paljon tietoa, jos asiakirjoja ei koskaan näe alkuperäisinä (myöhemmät tekstilisäykset, repeytyneet reunat ym.). Alkuperäiset paperiset aineistot tulisi pitää saatavilla, vaikka ne olisikin digitoitu – tai sitten digitointi pitäisi ainakin tehdä todella laadukkaasti suurella resoluutiolla ja ehdottomasti värikuvina. Käyttäisin aina mieluummin paperisia/alkuperäisiä aineistoja, mutta digitointi toki auttaa silloin, kun kyse on vähemmän olennaisten asioiden tarkistamisesta.

- Pro gradu valm. 2020, ei aikonut jatkaa jatko-opintoihin, käyttänyt gradussa paljon enemmän sähköistä aineistoa kuin aiemmissa tutkielmissa.

SUHI/O/22/1.

Samaa asiaa sivuaa muutaman vastaajan huoli kontekstin hämärtymisestä silloin, kun tutkija ei näe asiakirjoja fyysisinä edessään. Tähän voidaan heidän mielestään vaikuttaa kiinnittämällä erityishuomiota lähdekritiikkiin ja toisaalta panostamalla kunnollisiin kuvailutietoihin. Kontekstin hämärtyminen voi paradoksaalisesti johtua myös liian toimivista sähköisistä apuvälineistä. Esimerkiksi OCR-koodaus eli käsittely tekstintunnistusmenetelmällä on helpottanut hakujen tekemistä ja vähentänyt aineistojen selailutarvetta, mikä on monien vastaajien mielestä sähköisen aineiston parhaita puolia. Toiset kuitenkin näkevät, ettei täsmähakuihin tukeutuvalla tutkijalla välttämättä synny samanlaista yleiskuvaa tutkimastaan aiheesta ja ajasta kuin silloin, jos hänen täytyy käydä läpi suuria määriä aineistoja löytääkseen etsimänsä. Tämä puoli nostetaan kuitenkin esille vain parissa vastauksessa, joten vastaajat näyttävät enemmän arvostavan hakutyökalujen tuomaa ajansäästöä kuin olevan huolissaan pintapuoliseksi jäävästä perehtyneisyydestä.

Suhtaudun [sähköisen aineiston käyttöön] erittäin myönteisesti kunhan historiantutkijan ammattitaidon osana pysyy kyky ymmärtää arkistojen syntyprosessi ja mihin kontekstiin yksittäiset digitoitut aineistot liittyvät ja mitä lähdekriittisiä huomioita niiden käyttö vaatii.

- Pro gradu valm. 2010, väitöskirja 2010-luvulla, käyttänyt paljon sähköistä aineistoa tutkielmissa. SUHI/O/22/1.

Erityisen tärkeää olisi kuitenkin muistaa se, että riippuen hieman kysymyksenasettelusta, alkuperäinen voi antaa enemmän tietoa kuin digitoitu versio. Kaikki alkuperäislähteen ominaisuudet eivät välity digitaaliseen versioon ja aineiston kuvailulla on suuri merkitys tässä. Samalla konteksti voi jossain määrin hämärtyä. Hakemalla esimerkiksi täsmähauilla sanomalehtiarkistoista, sen sijaan että selaa fyysisiä lehtiä, voi paljon tutkimusajankohdasta ja omaan aiheeseen läheisesti liittyvistä asioista jäädä huomaamatta. [- -] Fyysisten aineistojen kanssa on ainakin minulla sattunut vastaan useammin myös yllättäviä löytöjä. Arkistokotelosta on voinut löytyä jotain todella mielenkiintoista, jota ei luetteloiden pohjalta olisi osannut odottaa tai edes etsiä.

- Pro gradu valm. 2011, väitöskirja 2010-luvulla, käyttänyt paljon sähköistä aineistoa tutkielmissa. SUHI/O/22/1.

Voi ajatella, että graduntekovuoteni 1999 oli kiinnostava vedenjakajahetki, sillä vuosi, kaksi myöhemmin olisi pystynyt tekemään aivan toisenlaisia hakuja sähköisestä tietokannasta. Toisaalta pidän hyödyllisenä sitä, että käytännössä kävin selaillen läpi ihan kaikki FMU:ssa [Finlands medeltidsurkunder] julkaistut yli 6000 asiakirjaa, tämä kronologinen "pikakelaus" Suomen keskiaikaan oli ammatillisen kehittymisen kannalta myös aivan hyödyllistä.

- Pro gradu valm. 2000, väitöskirja 2000-luvulla, käyttänyt uudemmissa tutkimuksissaan sähköistä aineistoa. SUHI/O/22/1.

Moni vastaaja tuo esiin, että digitointi on tavalla tai toisella tarkoittanut aineistojen käytettävyyden heikentymistä. Syyt ovat kuitenkin monentyppisiä eikä sama syy toistu useissa vastauksissa. Hankaluudet ovat voineet liittyä aineiston tarjoajaan: tietokanta on toiminut huonosti, aineisto on ollut käytettävissä vain muistiorganisaation tietokoneella ja muistiorganisaation tietokone on ollut ”melkein kivikaudelta”. Näitä sivuten yksi vastaaja toteaa sähköisen aineiston vaativan ”hyvän koneen ja näytön” ja toinen painottaa aineistojen löydettävyyden suhteen sitä, miten ”systemin olisi oltava looginen”. Parissa vastauksessa nostetaan esiin se, miten paljon hankalampaa esimerkiksi yksittäisiksi kuvatiedostoiksi digitoitujen kirja-aineistojen selaaminen on kuin fyysisen sidoksen. Eräs vastaaja puolestaan mainitsee kokevansa sähköisiin alkuperäisaineistoihin viittaamisen isotöisenä, ja toinen kertoo muistiinpanotekniikan oppimisen vieneen aikaa.

Lisäksi on vastaajia, jotka luen kategoriaan ”henkilökohtainen preferenssi”. He kertovat muuten vain tutkivansa mieluummin fyysisiä alkuperäisaineistoja tai ainakin pitävänsä ”näytön tuijottamisesta” vähemmän. Pari sanoo hahmottavansa tekstiä paremmin paperimuodossa tai kokee pystyvänsä perehtymään paremmin alkuperäismuotoiseen

aineistoon. Vain kaksi vastaajaa sanoo suoraan ja selkeästi, että he pitävät arkistossa käymiseen ja vanhojen asiakirjojen käsittelyyn liittyvästä tunnelmasta. Olisin odottanut tällaisia vastauksia historiaa opiskelleilta ihmisiltä enemmänkin, mutta kenties kysymyksenasettelu ei johdattanut pohtimaan henkilökohtaista suhdetta ei-sähköisiin aineistoihin.

Nettiaineistoa en varsinaisesti kaivannut. Näyttöä tulee tuijotettua turhan paljon kuitenkin.

- Pro gradu valm. 2019, harkinnut jatko-opintoihin hakemista, ei käyttänyt lainkaan sähköistä aineistoa tutkielmissa. SUHI/O/22/1.

Silmäni ja selkäni eivät kuitenkaan kestä mielin määrin näytön tuijottamista, joten mieluummin tulostan digitoidun aineiston ja näin siihen on myös helppo tehdä merkintöjä. Rakastan arkistoissa käyntiä ja siinä on mielestäni aivan omanlainen tunnelmansa, mitä ei saa näyttöä tuijottamalla. Oli aivan upea tunne käsitellä yli kaksisataa vuotta vanhoja asiakirjoja ja silloin muistin taas, miksi haluan opiskella historiaa.

- Pro gradu valm. 2020, harkinnut jatko-opintoihin hakemista, käyttänyt jonkin verran sähköistä aineistoa. SUHI/O/22/1.

Oma kokemukseni on, että fyysinen aineisto tuo tutkimuskohteen konkreettisemmin lähelle. Esimerkiksi päiväkirjan avaaminen tai kirjeiden lukeminen tuntuu aivan toisenlaiselta, kun tietää, että juuri nämä samat paperit ovat olleet aikanaan tutkimuskohteen käsissä.

- Pro gradu valm. 2011, väitöskirja 2010-luvulla, käyttänyt paljon sähköistä aineistoa tutkielmissa. SUHI/O/22/1.

5.2.5 Kenellä on vastuu ongelmien ratkaisemisesta?

Vastaajat puhuvat sähköisten aineistojen käyttöön liittyvistä ongelmista ja hankaluuksista eri sävyissä. Osan vastauksista käy ilmi oletus siitä, keiden pitäisi mukauttaa toimintaansa ongelmakohtien edessä: aineistojen tarjoajien, aineistojen tutkijoiden tai koko historian tutkimuksen. Toisten vastauksista puolestaan välittyy kuva, että he näkevät mainitsemiensa ongelmien olevan väistämätön ja ylitsepääsemätön osa sähköisen aineiston luonnetta. He eivät tuo esiin aineiston tarjoajien tai tutkijoiden roolia ongelmien synnyssä tai niiden ratkaisussa.

Vastauksissa tutkijoilta odotetaan erityisesti hakutaitojen opettelua, peräänkuuluttaen näiden omaa viitseliäisyyttä eikä tyytymistä siihen, mitä ensiraapaisulla löytyy. Lisäksi tutkijalta

vaaditaan erään vastaajan mielestä erityistä lähdekriittisyyttä ja kontekstin ymmärtämistä sähköisten aineistojen tullessa kyseeseen. Toisen vastaajan mukaan tutkijoiden pitäisi yleisestikin opetella ymmärtämään digitaalista ympäristöä. Koko historian tutkimuksen vastuulle taas annetaan keinojen keksiminen siihen, miten suurten tietomassojen käsittely onnistuu. Nämä keinot pitäisi myös opettaa tuleville historianopiskelijoille.

Aineistojen tarjoajien vastuiksi nimetään erityisesti tekniset ratkaisut. Vastaajat tunnistavat, että varsinkin mikrofilmien digitointi alkuperäisten asiakirjojen sijaan on tarjoajilta huono valinta. Heidän mielestään tietokantojen huoltoon ja hakujärjestelmien loogisuuteen pitäisi panostaa, ja muistiorganisaatioissa pitäisi olla kunnan tietokoneet aineistojen läpikäymiseen. Tarjoajien pitäisi myös säilyttää ja tarjota tutkittavaksi alkuperäisiä kappaleita, vaikka aineistot olisi digitoitu. Lisäksi tarjoajien – tai mahdollisesti koko yhteiskunnan – vastuulle annetaan sähköisten aineistojen kerääminen, jottei merkittäviä aineistoja pääse katoamaan.

Sähköisiä aineistoja väistämättä koskevin huonoina puolina vastaajat taas näkevät varsinkin luotettavuusongelmat. Vastaajien mielestä fyysisten piirteiden kadotessa menetetään paljon tietoa, ja virheitä syntyy väistämättä niin manuaalisessa kuin automaattisessa transkriboinnissa. Myöskään sähköisen aineiston säilyvyyteen ei luoteta.

Sellaisia ongelmia ja hankaluuksia, joita vastaajat lähestyvät vastuun kannalta eri kulmista, ovat varsinkin tekniset ratkaisut ja niihin liittyvät luotettavuuskysymykset. Esimerkiksi aineistojen hakujärjestelmien, säilyttämisen tai tarpeeksi laadukkaan digitoinnin toteutus vaikuttaa toisille näyttäytyvän asiana, joihin tarjoaja voi ja haluaa vaikuttaa, ja toiset näyttävät suhtautuvan parannusmahdollisuuksiin skeptisemmin eivätkä tuo tarjoajan roolia esiin. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluu enemmän vastaajajoukon kokeneempia tutkijoita, kun taas tuoreemmin graduaan tehneet vastaajat vaikuttavat optimistisemmiltä. Ero voi johtua siitä, että tällä hetkellä olemassa olevien sähköisten aineistojen käyttö on ja on ollut jo jonkin aikaa arkea kokeneille tutkijoille. He ovat kohdanneet sähköisten aineistojen ongelmat, niin nykyiset kuin jo enemmän tai vähemmän selätetytkin. Sen sijaan vastaajajoukon tuoreemmille graduntekijöille ongelmat eivät ole ehtineet konkretisoitua tai he keskittyvät enemmän sähköisen aineiston tulevaisuuden potentiaaliin, jota on saatettu myös tuoda esiin heidän suorittamissaan opinnoissa.

6 Loppupäätelmät

Historianopiskelijat tekevät pro graduja monipuolisista aiheista. Heidän aihevalintoihinsa ovat eniten ja useimmin vaikuttaneet määritelmäni mukaiset sisäiset vaikutteet eli kiinnostuksenkohteet, kokemukset ja tavoitteet. He siis valitsevat itseään kiinnostavia aiheita, jotka myös palvelevat heidän omia tavoitteitaan ja vieläpä monelta eri kantilta. Opiskelijoiden antamien vastausten perusteella ajankohtaiset keskustelut ja ilmiöt eivät juurikaan vaikuta aiheen valintaan, ainakaan tietoisella tasolla. Tutkimussuuntaukset ja näkökulmat ovat kyllä tässä ajassa kiinni, mikä näkyy esimerkiksi sukupuolinäkökulman suosiona, mutta toisaalta hyvin perinteiset Suomen historian aihepiirit, kuten sota-aika ja poliittiset liikkeet, ovat edelleen houkutteleet opiskelijoita puoleensa.

Ohjaajan vaikutus aiheenvalintaan on vastausten perusteella kiistaton, mutta muut esiin nousevat ulkoiset vaikutteet ovat keskenään hyvin erilaisia ja näin aika satunnaisen oloisia. Nekin liittyvät usein opiskelijan muuhun elämäntilanteeseen, kuten työssäkäyntiin gradunteon ohella. Vastausten perusteella näyttää siltä, etteivät ulkopuolelta saatava tuki ja hyöty näyttele Suomen historiaan liittyvissä graduissa merkittävää osaa. Mikäli tällaista hyötyä tai tukea saadaan, se on hyvin tapauskohtaista.

Tutkimusprosessia käsittelevä kirjallisuus yleensä lähtee siitä oletuksesta, että ensin tutkija saa tutkimusidean ja sitten hänen täytyy vain etsiä siihen sopiva alkuperäisaineisto. Näiden kyselyvastausten perusteella aineisto kuitenkin ohjaa ainakin graduntekijöiden aiheenvalintaa vahvasti. Tutkimusongelman hahmottaminen on monella kulkenut yrityksen ja erehdyksen kautta, kun ensimmäisistä aihesuunnitelmista on jouduttu luopumaan olemattoman tai haastavana nähdyn aineiston vuoksi. Prosessi näyttää sujuneen kivuttomimmin niillä opiskelijoilla, jotka ovat ensin valinneet aineiston ja sovittaneet siihen aiheen. Ilmiö kertonee vähäisestä kokemuksesta tutkimuksenteossa mutta toisaalta myös siitä, ettei ensimmäisiä tutkielmiaan tekevillä opiskelijoilla ole vielä omaa erikoistumisalaa, jonka aineistoja he tuntisivat ennestään. Ei ole yllättävää, että monet graduntekijät palaavat kandidaatin- tai proseminaarityönsä aiheen ja aineiston pariin ja näin hyödyntävät aiemmin kerrytettyä tietämystään.

Alkuperäisaineistojen etsimiseen, valintaan ja käyttöön liittyy muitakin ulottuvuuksia kuin niiden sovittaminen yhteen aiheen kanssa. Historiantutkimuksen suhde aineistoihin on ollut jo pitkään murroksessa, sillä niiden sähköinen saatavuus on lisääntynyt merkittävästi ja lisääntyy

edelleen. Vielä 2000-luvun alussa sähköisellä alkuperäisaineistolla ei näytä olleen erityistä vaikutusta gradututkielmiin, mutta 2010-luvun puoliväliin mennessä se oli jo saanut vankan jalansijan. Tuolloin graduaan tehneistä vastaajista jo puolella aineisto oli vähintään 30-prosenttisesti sähköistä ja liki kolmannes tutki pelkästään sähköistä aineistoa. Tämä muutos näkyy opiskelijoiden tekemissä valinnoissa monin tavoin, vaikka nämä tavat eivät ole ensikatsomalta ilmeisiä.

Sähköinen kehitys on muuttanut opiskelijoiden aineistojen hakemista monessa suhteessa samalla tavalla kuin kokeneempienkin tutkijoiden. Esimerkiksi omien kopioiden ottaminen aineistosta ja muistiorganisaatioiden sähköiset hakutyökalut ovat olleet kummallakin ryhmällä käytössä jo pitkään. Moni asia on myös säilynyt ennallaan, sillä muun muassa muistiorganisaatioiden suosio aineistojen tarjoajina ei ole horjunut. Oletukseni siitä, että esimerkiksi matkustaminen aineistojen perässä olisi jo sähköistymiskehityksen myötä vähentynyt, ei näytä pitävän paikkaansa. Tarkastelujakson loppupään opiskelijat näyttävät matkustaneen aineistojen perässä toiseen kaupunkiin aivan yhtä todennäköisesti kuin alkupäänkin.

Muistiorganisaatioista Kansallisarkiston toimipisteet sekä kuntien ja yliopistojen kirjastot ovat olleet suosituimpia silloin, kun opiskelijat ovat tutkineet ei-sähköistä aineistoa. Gradujen painottuminen sähköisempään päin näyttää vain vahvistaneen Kansallisarkiston asemaa, sillä sen Digitaaliarkistoa on käytetty paljon. Rinnalle ja osin ohikin on kuitenkin noussut Kansalliskirjaston Historiallinen sanomalehtikirjasto. Sen tarjoamat digitoituidet lehtiaineistot ovat muodostaneet osalla vastaajista koko pääasiallisen aineiston, ja vielä useammalla se on ollut muuta aineistoa tukevassa roolissa. Suosion syynä näyttävät pitkälti olevan kehittyneet hakujärjestelmät ja OCR-tekstintunnistus. Muut muistiorganisaatiot eivät näytä päässeet sähköistymiskehitykseen samalla tavalla mukaan tai ainakaan graduntekijät eivät ole niitä erityisen hyvin löytäneet.

Lehtiaineistojen suosio ei ole kuitenkaan uutta kehitystä, sillä niitä on käytetty graduissa paljon myös ei-sähköisessä muodossa koko tarkastelujakson ajan. Muitakin suosittuja aineistolajeja ja -tyyppejä, kuten väestötietoaineistoja, pöytäkirjoja, päiväkirjoja ja karttoja, on tutkittu sekä ei-sähköisessä että sähköisessä muodossa. Kyselyaineistosta on kuitenkin tulkittavissa, että ainakin aiemmin melko suosittu kirjeenvaihdon tutkiminen on vähentynyt. Tämä voi johtua digitoinnin ohjaavasta vaikutuksesta, mikäli kirjeenvaihtoa ei ole digitoitu

samaan tahtiin kuin monia muita aineistotyyppisiä. Jo varhaisessa vaiheessa verkkoon vietyjä kirkonkirjatietoja on puolestaan tutkittu erityisen usein sähköisessä muodossa.

Vielä selvempi sähköisyyden lisääntymiseen liittynyt muutos liittyy gradujen aikarajauksiin. Tarkastelujakson alkupään opiskelijoista merkittävä osa on keskittynyt tutkimaan 1900-luvun loppupuolta, kun taas tuoreemmat opiskelijat muodostavat suurimman osan 1700- ja 1800-lukua sekä 1900-luvun alkua tutkineista vastaajista. Muuttunutta painotusta selittänevät ainakin opiskelijoiden suosimat Kansalliskirjaston digitoidut lehtiaineistot: ne ovat näiden vastaajien graduntekoajaksi kattaneet kaikki lehtijulkaisut 1700-lopulta 1900-luvun alkuun. Lisäksi moni vastaaja on käyttänyt samalle aikavälille osuvaa Kansallisarkiston Digitaaliarkiston aineistoa. Arvelen, että aineistojen sähköinen saatavuus ja mahdollisesti niiden helpompi haettavuus sähköisillä hakutyökaluilla ovat tuoreemmilla graduntekijöillä edistäneet näiden aikakausien valintaa ja vähentäneet 1900-luvun loppupuolen suosiota.

Tutkimuksen tarkastelujakson alkupäähän osuivat toisaalta kaikki ne vastaajat, jotka olivat tutkineet 1700-lukua vanhempaa aikaa. Syy sille, miksi tuoreemmat opiskelijat näyttävät arastelleen näin vanhoja aineistoja, voi sekin johtua sähköisen saatavuuden eroista. Toisaalta vanhoja aikoja tutkineista opiskelijoista näyttää vastausten perusteella tulleen pitkän linjan tutkijoita, joten he ovat vain saattaneet olla jo graduntekoajanaan erityisen kunnianhimoisia. Esimoderni aika voi myös nykyisin näyttäytyä aiempaa hankalampana tutkittavana, jos nykyiset opiskelijat eivät esimerkiksi ole niihin yhtä perehtyneitä tai tarvittavaa kielitaitoa ei ole samalla tavalla kuin vanhemmilla. Muutos ei toivottavasti enteile sitä, että vanhempien aikojen tutkiminen tulee vähenemään tulevaisuudessa.

Helppoina koetut sähköiset aineistokokonaisuudet, etenkin digitaalinen sanomalehtiarkisto, näyttävät kuitenkin vaikuttaneen tietynlaisen graduntekijäjoukon syntyyn. Tähän joukkoon kuuluvat opiskelijat ovat tyypillisesti aloittaneet työnsä suunnittelun etsimällä kiinnostavan digitoidun lehtiaineiston ja sitten kehittämällä siihen sopivan aiheen. Aikarajaukset ovat osuneet samalle aikakaudelle 1800-luvun lopulta 1900-luvun alkuun, ja näkökulmana on usein ollut sukupuoli- tai mentaliteettihistoria. He suhtautuvat sähköiseen aineistoon erityisen positiivisesti ja kuvaavat sen olevan helpompaa ja nopeampaa käyttää kuin ei-sähköisen aineiston, vaikka heillä ei ilmeisesti ole jälkimmäisestä lainkaan kokemusta. Kaikki nämä vastaajat ovat myös olleet ainakin gradunteon keskivaiheilla tutkimustyöstä niin innostuneita, että ovat kyselyssäni ilmoittaneet harkitsevansa jatko-opintoihin hakemista. Syntyy kuva, että tämä homogeeninen vastaajajoukko katsoo alkuperäisaineistojen käyttöä ja tutkimustyötä

hyvin kapeasta näkökulmasta. Jos tällaisten opiskelijoiden määrä lisääntyy, se ei vaikuta lupaavan hyvää historian tutkimuksen tulevaisuuden kannalta.

Nämä vastaajat eivät ole kuitenkaan innostuksensa kanssa yksin, sillä käytännössä kaikki vastaajat kertovat suhtautuvansa sähköisen alkuperäisaineiston käyttöön positiivisesti, yli neljäsosa erittäin positiivisesti. Varsinkin tuoreemmat graduntekijät katsovat pitkälle tulevaisuuteen ja näkevät, että sähköinen alkuperäisaineisto ja sen käsittelyyn kehitettävät työkalut voivat luoda paljon uusia mahdollisuuksia historian tutkimukselle. Kokeneemmille tutkijoille sähköisen aineiston käyttö on jo enemmän arkea, ja he keskittyvät vastauksissaan kohtaamiinsa ongelmiin. Osa nuorempien innostuksesta voikin johtua ennemmin sähköiseen aineistoon liitetystä mielikuvista kuin omista todellisista kokemuksista. Se ei kuitenkaan tarkoita, että mielikuvat olisivat vääriä, vaan ne voivat auttaa juuri tällaisen tulevaisuuden rakentamisessa.

Lisäksi vastaajajoukosta voidaan huomata, etteivät yksipuolisesta aineistosta gradunsa tehneet ole sähköisen aikakauden ilmiö. Myös osalla varhemmin gradunsa tehneistä on ollut lähteenä esimerkiksi vain yksi ei-sähköinen lehtijulkaisu tai vaikkapa pöytäkirjasarja, eivätkä he ole käyttäneet mitään täydentävää aineistoa. Tämä piirre on lopulta yhdistänyt monia kaikkein vähiten ja kaikkein eniten sähköistä aineistoa käyttäneitä ja kertonee lähinnä siitä, että nämä graduntekijät ovat halunneet pitää työnsä hallittavana ja selkeärajaisena.

Keskimäärin kaikkein monipuolisin lähdepohja onkin ollut niillä vastaajilla, jotka olen laskenut sähköisen aineiston käytöltään luokkiin ”vähän” tai ”jonkin verran”. He ovat useimmiten keränneet tietoa monesta erilaisesta lähteestä, joista osa on sattunut olemaan sähköisessä muodossa ja osa ei. Jotkut heidän käyttämistään lähteistä ovat sijainneet hyvin hankalissakin paikoissa, ja ne ovat vaatineet paljon selvitystyötä ja usein matkustamistaakin. Nämä vastaajat muodostavat selvästi suurimman osan kaikista jatko-opintoihin jatkaneista vastaajista.

Tältä pohjalta sanoisin, että sähköinen alkuperäisaineisto on hyvä renki. Tämä ei tarkoita, että se olisi välttämättä huono isäntäkään. Digitoituihin lehtiaineistoihin keskittyvä opiskelija ei välttämättä koskaan opi esimerkiksi käyttämään arkistoja, mutta hän voi oppia tieteellisen tutkimuksen periaatteita vähemmällä stressillä ja tehdä silti itseään kiinnostavan gradun. Tämän kyselyaineiston perusteella näyttää vielä epätodennäköiseltä, että kovin moni jatko-opintoihin jatkava tyytyisi helppoihin aineistoihin ja muihin tutkimuksellisiin ratkaisuihin. Vaivaa ovat aina nähneet ne, jotka sitä ovat halunneet nähdä.

Muistiorganisaatioiden ja yliopistojen on kuitenkin myös nähtävä vaivaa, jotta opiskelijat ja tutkijat löytävät tiensä muistiorganisaatioihin. Esimerkiksi Turun kaupunginarkistosta graduntekijät ovat muutamana viime vuonna kadonneet, vaikka heitä kävi siellä aiemmin säännöllisesti. Yksi iso tekijä on selvästi koronapandemia, jonka alettua opiskelijoiden jokavuotiset tutustumisvierailut kaupunginarkistoon lopetettiin, eikä niitä ole vielä syksyyn 2022 mennessä aloitettu uudestaan. Samaan aikaan asiakkaille avoin arkistoluettelo on sattunut olemaan pois käytöstä teknisten ongelmien vuoksi.¹⁰³ Korona-aikana opintojaan tehneet opiskelijat eivät siis ole käyneetkään kaupunginarkistossa eikä heillä ole ollut edes mahdollisuutta perehtyä siellä säilytettäviin aineistoihin, vaikka nämä ovat ratkaisevia tekijöitä uusien tutkijapolvien tuomiseksi arkistoon. Kyse ei siis välttämättä ole siitä, mitkä vaihtoehdot opiskelijoita houkuttelevat eniten – kyse voi olla siitä, mitä realistisia vaihtoehtoja heille edes annetaan.

¹⁰³ Ollila 2022.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Historian opinnäytteiden aineistot -kysely, SUHI/O/22/1. Tutkijan vuonna 2017 keräämä aineisto. Turun yliopisto, Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen arkisto.

Tutkimuskirjallisuus

Ahrio, Leena ja Ylijoki, Oili-Helena: Tutkielmanohjauksen ilot ja surut opiskelijanäkökulmasta. *Pro gradu, sen ohjaus ja sen vaihtoehdot*. Toim. Hakala, Juha. Artikkeleita 1. –2.12.1994 pidetystä Tutkielmaopintojen ohjaaminen -seminaarista. Opetusministeriö, Koulutus- ja tiedepolitiikan linjan julkaisusarja. Helsinki 1995.

Anderson, Ian G.: Are you being served? Historians and the Search for Primary Resources. *Archivaria* 58, syksy 2004.

Arkistojen Portti: käyttörajoitus.

<http://wiki.narc.fi/portti/index.php/K%C3%A4ytt%C3%B6rajoitus>

[haettu 25.10.2022]

Autio-Sarasmo, Sari: Historian tutkimus, tutkimusprosessi. eNorssi-portaali 2008.

<https://www.retired.jyu.fi/enorssi/enorssi-verkosto/virno/virno-1/kashisnet/kasvatuksen-historian-tutkimus/kasvatuksen-historian-tutkimusprosessi>

[haettu 12.10.2022]

Bremer-Laamanen, Majlis: Kulttuuriomaisuuden digitointi. *Helsingin yliopiston kirjaston tiedotuslehti* 3/2002.

Chassanoff, Alexandra: Historians and the Use of Primary Source Materials in the Digital Age. *The American Archivist* (76) 2/2013, 458–480.

Cole, Charles: Name collection by ph.d. history students: inducing expertise. *Journal of the American Society for Information Science* (51), 5/2000.

Conway, Paul: *Partners in Research: Improving Access to the Nation's Archive: User Studies at the National Archives and Records Administration*. Archives and Museum Informatics, Pittsburgh 1994.

Delgadillo, Roberto ja Lynch, Beverly P.: Future Historians: Their Quest for Information. *College & Research Libraries*, toukokuu 1999.

Digime.fi: Digitaalinen kulttuuriperintömme.

<https://www.digime.fi/digitaalinen-kulttuuriperintomme/>

[haettu 26.10.2022]

Duff, Wendy M. ja Cherry, Joan M.: Archival Orientation for Undergraduate Students: An Exploratory Study of Impact. *The American Archivist* (71) 2/2008, 499–529.

Duff, Wendy; Craig, Barbara ja Cherry, Joan: Historians' Use of Archival Sources: Promises and Pitfalls of the Digital Age. *The Public Historian* (26) 2/2004, 7–22.

Duff, Wendy M. ja Johnson, Catherine A.: Accidentally Found on Purpose: Information-Seeking Behavior of Historians in Archives. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy* (72) 4/2002, 472–496.

Eloranta, Varpu: Gradujen laaja aihevalikoima luokanopettajakoulutuksen projektiryhmässä. *Laatua opinnäytteen ohjaukseen. Näkökulmia tutkielmaopintoihin*. Toim. Aittola Helena ja Hakala Juha. Chydenius-instituutin tutkimuksia 2/1996, Kokkola 1996.

Eräkaski, Mikko: Syntysähköinen vai digitoitu? *Akti* 2/2012, 23.

Finna.fi.

<https://www.finna.fi/>

Graham, Suzanne: Historians and Electronic Resources: A Second Citation Analysis. *Journal of the Association of History and Computing* (4) 2/2001.

- Hakala, Juha T.: *Opinnäyte ja sen ohjaaminen. Johdatus tutkimusprosessin hallintaan*. Gaudeamus, Helsinki 1996.
- Harju, Emma; Kataja, Jaana ja Sainio, Tapani: Kansallinen digitaalinen kirjasto, loppuraportti hankekaudelta 2014–2017. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:14.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-560-0>
- Heikkilä, Tuomas: Sähkösinistä valoa keskiajan hämärässä. Julkaistu Outi Hupaniitun julkaisussa *Tutkijoiden ääni ja sähköiset aineistot: selvitys muistiorganisaatioiden asiakkaitten digitoitujen aineistojen tarpeista ja saatavuudesta*, s. 10–11. Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS), Helsinki 2012.
- Heinonen, Jarmo E. A.: *Suomalaisten tiede- ja ammattikorkeakoulujen näyttötyöt ohjaajien silmin*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto 2006.
- Hellström, Martti: *Sata sanaa opetuksesta. Keskeisten käsitteiden käsikirja*. PS-kustannus, Jyväskylä 2008.
- Henttonen, Pekka: *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Avain, BTJ Finland Oy, Helsinki 2015.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko ja Sajavaara, Paula: *Tutki ja kirjoita*. Kirjayhtymä, Helsinki 1998. (1. painos 1997)
- Hupaniittu, Outi: *Tutkijoiden ääni ja sähköiset aineistot: selvitys muistiorganisaatioiden asiakkaitten digitoitujen aineistojen tarpeista ja saatavuudesta*. Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS), Helsinki 2012.
- Härkönen, Anni: Kolmannes ei valmistu korkeakoulusta 10 vuodessa, ja se on opinahjoille ongelma – ”En muista, että kukaan olisi kysellyt tutkinnon perään”. Yle 15.11.2019.
<https://yle.fi/uutiset/3-11050423>
[haettu 15.9.2021]

Ilva, Jyrki: Kansallisen kulttuuriperinnön digitointi – loppuuko vauhti ennen alkua? *Agricolan tietosanomat* 2/2004.

Jyrinki, Erkki: *Kysely ja haastattelu tutkimuksessa*. Gaudeamus. Helsinki 1977. (1. painos 1976)

Kalela, Jorma: Miltä osin ja missä tutkielmanteon vaiheessa ohjaus on oikeutettua? Teoksessa *Pro gradu, sen ohjaus ja sen vaihtoehdot*. Toim. Hakala, Juha. Artikkeleita 1.–2.12.1994 pidetystä Tutkielmaopintojen ohjaaminen -seminaarista. Opetusministeriö, Koulutus- ja tiedepolitiikan linjan julkaisusarja. Helsinki 1995.

Kansallisarkiston arkistowiki: saatavuus.

<http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php?title=Saatavuus&oldid=3736>

[haettu 10.9.2021]

Kansallisarkiston arkistowiki: saavutettavuus.

<http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php?title=Saavutettavuus&oldid=3737>

[haettu 10.9.2021]

Kansallisarkiston arvottamisen kategoriat ja kriteerit analogisten asiakirjojen säilytysmuodosta päättämiseksi. Arvonmääritys- ja seulontapolitiikan (KA/12247/07.01.01.03.00/2019) erillisliite, 2020.

Kansallisarkiston uutinen 28.2.2019: 75 miljoonas tiedosto Kansallisarkiston Digitaaliarkistoon.

<https://kansallisarkisto.fi/news/2316/61/75-miljoonas-tiedosto-Kansallisarkiston-Digitaaliarkistoon/d,ajankohtaista>

[haettu 12.10.2022]

Kansallisarkiston uutinen 29.3.2022: Digitaaliarkisto poistuu käytöstä 31.3.2022.

<https://kansallisarkisto.fi/news/2984/61/Digitaaliarkisto-poistuu-k%C3%A4yt%C3%B6st%C3%A4-31.3.2022/d,ajankohtaista>

[haettu 1.11.2022]

Kansalliset pitkäaikaissäilytyspalvelut.

<https://digitalpreservation.fi/>

[haettu 26.10.2022]

Kansalliskirjaston digitointiohjelma 2021–2024.

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-6993-8>

[haettu 10.10.2022]

Karjala-tietokantasäätöön toimintakertomus 2001.

<https://katiha.xamk.fi/Karjalatk/toimintakertomukset.html>

[haettu 11.10.2022]

Keckskeméti, István: Aineellisesta aineettomaan – asiakirjallisen kulttuuriperinnön digitointi.

Kansallisarkiston Näkökulmia arkistosta -blogi, huhtikuu 2010.

<http://nakokulmiaarkistosta.blogspot.com/2010/04/aineellisesta-aineettomaan.html>

[haettu 12.10.2022]

Ollila, Tarja. Turun kaupunginarkiston tutkija. Keskustelu 14.10.2022.

Kotimaisten kielten keskus: Muistiorganisaatio.

https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmat/sana_sanasta_ajan_sanojen_taukaa_%282005_2013%29/muistiorganisaatio

[haettu 17.9.2021]

Kuula, Arja: *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Vastapaino, Tampere 2011. (1. painos 2006)

KvaliMOTV-menetelmäopas.

<https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/index.html>

[haettu 9.3.2021]

Laaksonen, Salla-Maaria; Matikainen, Janne ja Tikka, Minttu (toim.): *Otteita verkosta.*

Verkon ja sosiaalisen median tutkimusmenetelmät. Vastapaino, Tampere 2013.

- Lybeck, Jari et al.: *Arkistot – yhteiskunnan toimiva muisti. Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja*. Arkistolaitoksen toimituksia 2. Helsinki 2006.
- Mattila, Mirva; Kaukonen, Marianna ja Salmela, Ulla (toim.): *Opas paikallismuseon hoitoon*. Museovirasto, Helsinki 2005.
- Merisalo, Tiina ja Happonen, Päivi: Digitaalinen kulttuuriperintö etenee maailmalla – mitä tekee Suomi? Kansallisarkiston tiedote ePressi-palvelussa, 4.1.2022.
<https://www.epressi.com/tiedotteet/tiede-ja-tutkimus/digitaalinen-kulttuuriperinto-etenee-maailmalla-mita-tekee-suomi.html>
 [haettu 30.10.2022]
- Morris, Sammie; Mykytiuk, Lawrence ja Weiner, Sharon: Archival Literacy for History Students: Identifying Faculty Expectations of Archival Research Skills. *The American Archivist* (77) 2/2014, 394–424.
- Nieminen, Marjo: Uuden historian linjauksia. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran verkkosivut 2008.
<https://www.kasvhistseura.fi/julkaisut/kasvatuksen-historian-ensyklopedia/teksteja-alaan-tutkimusmetodologiasta-ja-menetelmista/5>
 [haettu 12.10.2022]
- Opetushallituksen tilastopalvelu Vipunen.
<https://vipunen.fi>
 [haettu 29.7.2020]
- Paju, Petri ja Oiva, Mila: Digitaalisen historiantutkimuksen opetuskiertue. *Historiallinen aikakauskirja* (117) 1/2019.
- Prom, Christopher J.: User Interactions with Electronic Finding Aids in a Controlled Setting. *The American Archivist* (67) 2/2004, 234–268.
- Puustinen, Outi: *Äänitedigitoinnin alkeet*. Kansanmusiikki-instituutin julkaisuja 68, Kansanmusiikki-instituutti 2011.

Rosvall, Minna: Digitaalinen kulttuuriperintö karttuu tuskaisen hitaasti – sota Ukrainassa herättää uusia huolia ainutkertaisten aineistojen katoamisesta. Yle 23.3.2022.

<https://yle.fi/uutiset/3-12368434>

[haettu 28.3.2022]

Saarenpää, Taina: *Turun tuomiokirkon Musta kirja ja lähteiden julkaisemisen jatkumo Suomessa varhaismodernista digitaaliseen aikaan*. Väitöskirja, Turun yliopisto 2019.

Sinn, Donghee ja Soares, Nicholas: Historians' Use of Digital Archival Collections: The Web, Historical Scholarship, and Archival Research. *Journal Of The Association For Information Science & Technology* (65) 9/2014, 1794–1809.

Sinn, Donghee: Impact of Digital Archival Collections on Historical Research. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* (63) 8/2012, 1521–1537.

Southwell, Kristina L.: How Researchers Learn of Manuscript Resources at The Western History Collections. *Archival Issues* (26) 2/2002, 91–109.

Stevens, Michael E.: The Historian and Archival Finding Aids. *Georgia Archive* (5) 1/1977.

Sundqvist, Anneli: *Search Processes, User Behaviour and Archival Representational Systems*. Mid Sweden University Doctoral Thesis 72, Sundsvall 2009.

Suomen Sukututkimusseuran verkkosivu, HisKi.

<https://www.genealogia.fi/hiski>

[haettu 10.10.2022]

Tamminen, Tuomo: Menneisyys taipuu biteiksi hitaasti. *Acatiimi* 3/2017.

http://www.acatiimi.fi/3_2017/3.php

[haettu 10.10.2022]

Tarkiainen, Kari: Korvaako Internet arkistot? *Kanava* 2/2002, 122–126.

Tibbo, Helen R.: Primarily History in America: How U.S. Historians Search for Primary Materials at the Dawn of the Digital Age. *The American Archivist* (66) kevät/kesä 2003, 9–50.

Turun kaupunginarkisto Turku.fi-sivustolla.

<https://www.turku.fi/turku-tieto/arkistot/turun-kaupunginarkisto>

[haettu 12.4.2022]

Työväen Arkiston vuosikertomus 2017.

<https://yksa.disec.fi/Yksa4/download/156023688037300/file/84760af3-4753-4340-ba1a-485713f59a19>

[haettu 12.10.2022]

Uva, Peter A.: *Information-Gathering Habits of Academic Historians: Report of the Pilot Study*. State Univ. of New York, Syracuse 1977.

Viiri, Sampo: Kulttuuriperinnön säilyttämistä ja jakamista – Suomen Lontoon instituutin uusi raportti. Kansallisarkiston Näkökulmia arkistosta -blogi, syyskuu 2014.

<http://nakokulmiaarkistosta.blogspot.com/2014/09/kulttuuriperinnon-sailyttamista-ja.html>

[haettu 11.10.2022]

Yakel, Elizabeth & Torres, Deborah A.: AI: Archival Intelligence and User Expertise. *The American Archivist* (66) kevät/kesä 2003, 51–78.

Ylijoki, Oili-Helena ja Ahrio, Leena: *Gradu lähikuvassa*. Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, julkaisuja 12/1995. Tampere 1995.

Liitteet

Historian opinnäytteiden aineistot -kysely

Kysely pro gradu -työn tai sivuainetutkielman tehneille/tekeville, jotka ovat hyödyntäneet Suomen historian aineistoja ja aloittaneet tutkielman teon vuoden 1995 jälkeen

Olen arkistoalan ja asiakirjahallinnan sekä samalla myös Suomen historian opiskelija Turun yliopistosta. Teen pro gradu -työtä, jonka aiheena on sähköisten aineistojen käyttö Suomen historiaa käsittelevissä pro gradu -töissä ja sivuainetutkielmissa. **Pyrkimyksenäni on selvittää, missä määrin graduntekijät ovat vuodesta 1995 lähtien hyödyntäneet sähköisesti saatavilla olevia alkuperäisaineistoja ja missä perinteistä, esimerkiksi paperista aineistoa. Erityisesti selvitän valintojen taustalla vaikuttaneita syitä.**

Kysely on suunnattu ensisijaisesti Suomen historiaa opiskelleille ja kyseisestä oppiaineesta valmistuville/valmistuneille. Suomen historiaa kuitenkin tutkitaan myös muissa humanististen ja yhteiskuntatieteiden oppiaineissa, joten en tee tarkkoja rajauksia. Gradusi tai sivuainetutkielmasi voi olla tehty mihin oppiaineeseen tai yliopistoon tahansa, kunhan se käsittelee Suomen historiaa.

Toivoisin sinun vastaavan kyselyyn myös siinä tapauksessa, jos et ole lainkaan hyödyntänyt sähköistä aineistoa. Se on tilastollisen tarkastelun kannalta tärkeää.

Lisäksi toivon saavani käyttöön graduja ja sivuainetutkielmia ainakin osalta vastaajista. Olisin iloinen, jos voit ja haluat jakaa tutkielmasi minulle sähköisesti, esimerkiksi liittämällä sen kyselyn loppuun tai ottamalla yhteyttä osoitteeseen tsshyyv(at)utu.fi. Voin ottaa vastaan myös paperisia kopioita, mutta minulla ei ole valitettavasti budjettia niiden teettämisen tai lähettämisen kustantamiseen.

Kyselyssä selvitetään laajasti aiheen ja aineiston valintaa, joten varaathan vastaamiseen aikaa (esim. puolisen tuntia). Vastaukset voi myös tallentaa ja jatkaa vastaamista myöhemmin. Kysely on auki ainakin 31.10. asti.

Kysymyksiä voi tarvittaessa osoittaa osoitteeseen tsshyyv(at)utu.fi. Kiitän avustanne ja mielenkiinnostanne!

Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

Sähköisesti saatavilla olevan aineiston käyttö tutkimuksessa vaikuttaa lisääntyvän, niin tutkimuskirjallisuuden kuin alkuperäislähteidenkin osalta. Sen suosio on ymmärrettävää: sähköisen aineiston löydettävyyden, saatavuuden ja käytettävyyden voivat olla paljon parempia kuin perinteisen aineiston. Koska digitoitu aineisto vetää tutkijoita puoleensa, muistiorganisaatioilla on digitointipäätöksiä tehdessään melkoisen paljon valtaa vaikuttaa siihen, mitä tutkitaan.

Sähköisten aineistojen tutkimuskäytöstä ei ole kuitenkaan juurikaan tutkimusta. Paljonko tutkijat todella käyttävät sähköisiä aineistoja verrattuna muunlaisiin aineistoihin ja miten he ovat tulleet ne valinneiksi? Tätä koetan kyselyni avulla selvittää.

Kyselyn kohteiksi on otettu pro gradun tai sivuainetutkimuksen tehneet/tekevät, sillä he muodostavat laajan, keskenään vertailukelpoisen joukon.

Mitä Suomen historian aineistolla tarkoitetaan?

En halua tehdä tarkkoja rajoituksia siihen, mikä Suomen historian aineistoksi lasketaan, sillä määritelmään voi varmasti sovittaa hyvin erilaisia aineistoja, joiden luonnetta en osaa edes ennakoita. Ajalliset ja paikalliset määreet voi siis tässä tapauksessa ymmärtää hyvin laajasti. Mikäli sinusta tuntuu, että käyttämäsi aineisto liittyy Suomen historiaan, voit vastata tähän kyselyyn.

Anonyymiys ja kyselyvastausten jatkokäyttö

Huomioithan, että olet jäljitettävissä ja tunnistettavissa graduaiheesi perusteella, joten kyselyyn on mahdotonta vastata täysin anonyymisti. Varsinaisessa tutkimuksessani huolehdin siitä, etteivät yksittäiset vastaajat ole tunnistettavissa ja jäljitettävissä tutkimustekstin perusteella. Antamasi vastaukset kuitenkin arkistoidaan Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkistoon, missä ne ovat myöhemmin jonkun muun tutkijan käytettävissä. Myöhemmilläkin aineiston käyttäjiltä vaaditaan vastaajien yksityisyydensuojasta huolehtimisesta.

1. Hyväksyn vastauksieni arkistoinen Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkistoon ja jatkan kyselyyn. [pakollinen]

- kyllä

Tutkielmasi taustatiedot

Mikäli olet tehnyt useamman Suomen historiaa hyödyntävän pro gradun tai sivuainetutkielman, pyydän valitsemaan niistä mielestäsi tärkeimmän ja vastaamaan kysymyksiin sen pohjalta.

2. Olen tehnyt/teen Suomen historiaa hyödyntävän

- pro gradun

- sivuainetutkielman

3. Yliopisto, johon olet tehnyt/teet tutkielmasi?

4. Oppiaine, johon olet tehnyt/teet tutkielmasi?

5. Minä vuonna olet aloittanut tutkielmasi tekemisen?

6. Minä vuonna tutkimuksesi on valmistunut tai milloin sen on tarkoitus valmistua?

7. Tarkenna tarvittaessa edellisten kysymysten vastauksia tähän:

Tutkielmasi aihe

8. Mikä on tutkielmasi otsikko/aihe?

9. Mitkä ovat tutkimuskysymyksesi?

10. Tutkielmani aiheen valintaan vaikuttaneita syitä:

[Voit valita useamman vaihtoehdon]

- aihe tai aihevalikoima annettiin minulle

- aihetta ehdotettiin minulle

- aihe liittyy esimerkiksi tiettyyn kurssiin, harjoitteluun tai laitoksen keskeisiin tutkimusteemoihin

- opinnoissa herännyt kiinnostus

- opintojen ulkopuolella herännyt kiinnostus
- halu yhdistää kiinnostuksenkohteita
- aihe löytyi, kun etsin vinkkejä esimerkiksi tieteenalani julkaisuista
- aihe sopi muihin silloisiin suunnitelmiin (esim. tutkielman tekemiseksi harjoittelun yhteydessä)
- aihe sopi urasuunnitelmiin
- halu valita tuttu aihe tai aihepiiri
- halu valita aivan uusi ja itselle ennestään tuntematon aihepiiri
- halu tehdä kunnianhimoinen tutkielma
- halu pitää tutkielmanteko yksinkertaisena
- aihe pohdittiin yhdessä jonkun muun (esim. seminaariryhmän tai kaverien) kanssa
- aihe tuntui syntyvän sattumalta
- jatkoin kandidaatintyöni (tai jonkin muun aiemmin tekemäni työn) aihepiiriin parissa
- ensin löytyi kiinnostava aineisto ja sen pohjalta kehitettiin aihe
- muita syitä

11. Avaa vastaustasi edelliseen kysymykseen. Kuinka hyvin sen vastausvaihtoehdot sopivat ja oliko aiheen valintaan muita syitä?

12. Oliko sinulla muita mahdollisia aiheita tai aloititko tutkielman tekemisen ensin jollain toisella aiheella? Miksi päätit luopua näistä aiemmista suunnitelmista?

13. Mahdollisia muita ajatuksia aiheen valintaan liittyen:

Tutkielmasi lähdeaineisto

Huom! Lähdeaineistolla tarkoitetaan alkuperäisaineistoa eli varsinaista tutkimuksen kohteena olevaa aineistoa, ei tutkimuskirjallisuutta.

14. Mitä lähdeaineistoa käytät tutkimuksessasi?

15. Miten lähdeaineistosi on saatavilla ja miten olet saanut sen käsiisi?

[Voit valita useamman vaihtoehdon]

- tutkin sitä muistiorganisaatiossa (esim. arkistossa, kirjastossa, museossa)
- tutkin sitä sen sijaintipaikassa, joka ei ole muistiorganisaatio
- lainasin sen kotiin

- otin siitä kopioita itselleni esim. valokuvaamalla tai skannaamalla
- pyysin siitä kopioita itselleni
- sain sen käyttööni joltain muulta taholta kuin muistiorganisaatiolta
- tutkin sitä Internetissä, muistiorganisaation tietokannan kautta
- tutkin sitä Internetissä, mutta se ei ollut muistiorganisaation aineistoa
- ostin sen
- hankin sen itse esim. haastatteluilla tai kyselyillä
- toimin jollain muulla tapaa

16. Kerro edellisen kysymyksen pohjalta tarkemmin, missä aineistosi sijaitsee ja miten sinulla oli/on siihen pääsy. Jos valitsit edellisessä kysymyksessä useamman vaihtoehdon, kerro, mitkä niistä pätevät keskeisimmin aineistoosi.

17. Miten löysit ja valitsit lähdeaineistosi? Onko se vaihtunut tutkimuksenteon aikana ja miksi?

18. Mahdollisia muita ajatuksia aineiston valintaan liittyen:

Sähköisen aineiston käyttö

19. Kuinka paljon sähköistä ja digitoitua alkuperäisaineistoa arvioit käyttäneesi tutkielmassasi (verrattuna muussa muodossa olevaan aineistoon)?

Sähköinen aineisto voi olla niin sanotusti **syntysähköistä aineistoa**, joka on jo alun perin luotu sähköiseen muotoon. Tällaisia aineistoja ovat esimerkiksi internet-aineistot tai vaikkapa tietokoneella tuotetut asiakirjat, joista voi olla rinnakkain sekä sähköisiä että paperisia versioita.

Digitoitu aineisto taas on ollut alun perin manuaalisessa muodossa, kuten paperilla, nauhoilla tai filmeillä. Se on siirretty digitaaliseen, tietokoneella tarkasteltavaan muotoon esimerkiksi skannaamalla, valokuvaamalla tai käyttämällä jotakin erityistä siirtolaitetta. Myös esimerkiksi museoesineitä voidaan digitoida valokuvaamalla niitä.

Muut tutkielmat

20. Olen myös tehnyt/tekemässä seuraavat tutkielmat:

[Kirjoita aloitus- ja lopetusvuodet avoimeen kenttään]

- kandidaatintyön
- pro gradun
- sivuainetutkielman
- proseminaarityön
- liseniaatintyön
- väitöskirjan
- jonkin muun tutkielman tai useampia

21. Kuinka paljon sähköistä ja digitoitua aineistoa käytit muissa tutkielmissasi verrattuna siihen pro graduun tai sivuainetutkielmaan, josta olet kertonut tässä kyselyssä?

22. Miten suhtaudut sähköisen ja digitoidun aineiston käyttöön?
(Lyhyt luonnehdinta riittää)

23. Mahdollisia lisätietoja ja muita ajatuksia omista tutkielmista ja sähköisen aineiston käytöstä:

Taustatietoja

24. Syntymävuotesi?

25. Jatkoitko tai suunnitteletko jatkavasi tutkielman jälkeen jatko-opintoihin?

- kyllä
- en
- ehkä

26. Lähettäisitkö minulle kopion tutkielmastasi? Voit liittää tiedostomuotoisen tutkielman tähän (valinnanvarainen)

Mikäli liittäminen ei onnistu mutta voisit kuitenkin luovuttaa kopion tutkielmastasi, pyydän olemaan yhteydessä osoitteeseen [tsshyv\(at\)utu.fi](mailto:tsshyv(at)utu.fi).

27. Internet-linkki tutkielmaan (valinnanvarainen):

28. Sähköpostiosoitteesi (valinnanvarainen):

Jos sinuun voi olla yhteydessä tarkentavien kysymysten tiimoilta, jätäthän sähköpostiosoitteesi. Osoitetta ei liitetä arkistoon talletettaviin kyselyvastauksiin.

29. Muita kommentteja tai ajatuksia kyselyyn liittyen?